

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI

FACULTATEA DE ISTORIE

Învățământ la distanță

ORIENTUL MIJLOCIU ȘI MEDITERANA ÎN ANTICHITATE

**Conf.univ.dr. Vasile COTIUGĂ
Prof.univ.dr. Lucrețiu-Ion BÎRLIBA**

**ANUL I
SEMESTRUL I**

CUPRINS

Introducere

Unitatea de învățare 1: Egiptul. Țara și populația. Periodizarea istoriei Egiptului

1.1. Țara și populația

2. Periodizarea istoriei Egiptului

Unitatea de învățare 2: Istoria Egiptului

2.1. Istoria Egiptului

Unitatea de învățare 3: Mesopotamia. Țara și populația. Preistoria și perioada protoliterară

3.1. Țara și populația

3.2. Preistoria

3.3. Perioada protoliterară

Unitatea de învățare 4: Istoria Mesopotamiei până la mijlocul mileniului al doilea a. Chr.

4.1. Epoca sumeriană

4.2. Epoca accadiană

4.3. Epoca dominației gutilor

4.4. Epoca Isin și Larsa

Unitatea de învățare 5: Istoria Mesopotamiei de mijlocul mileniului al doilea până la cucerirea persană

5.1. Epoca Kassitilor

5.2. Assyria

5.3 Regatul Noului Babilon (Chaldeea)

Unitatea de învățare 6: Palestina

6.1. Țara și populația

6.2. Izvoare

6.3. Istoria evreilor

Unitatea de învățare 7: Fenicia

7.1. Țara și locuitorii

7.2. Istoria fenicienilor

Unitatea de învățare 8: Hitiții

8.1. Țara și populația

8.2. Istoria hitiților

Unitatea de învățare 9: Iranul

9.1. Țara și populația

9.2. Regatul Mediei (finele sec. VIII-550 a. C.)

9.3. Imperiul Ahemenizilor (persan) (550-330)

Unitatea de învățare 10: Istoria Greciei de la origini până în epoca clasică

10.1. Țara și populația

10.2. Periodizarea istoriei Greciei

10.3. Izvoare

10.4. Grecia preelenică

10.5. Problema indo-europenizării Greciei

- 10.6. Epoca myceniană (cca 1550-1175)**
- 10.7. Epoca homerică (cca 1175-750)**
- 10.8. Epoca arhaică(cca 750-500)**

Unitatea de învățare 11: Istoria Greciei în epoca clasică

- 11.1. Războaiele medice (492-479)**
- 11.2. Războiul peloponesiac (431-404)**
- 11.3. Criza secolului al IV-lea**

Unitatea de învățare 12: Macedonia și epoca elenistică

- 12.1. Macedonia**
- 12.2. Epoca elenistică**

Unitatea de învățare 13: Roma de la origini până în perioada republicană

- 13.1 Geografia și etnografia Italiei preromane**
- 13.2. Etruscii**
- 13. 3. Istoria Romei**
- 13.4. Roma regală**
- 13.5. Roma republicană**

Unitatea de învățare 14: Roma în epoca imperială

- 14.1. Perioada Principatului**
- 14.2. Perioada Dominatului**

Răspunsurile la testele de autoevaluare
Bibliografie

Introducere în studiul istoriei antice

Prin Antichitate se înțelege acea perioadă îndelungată din trecutul omenirii, de aproximativ patru milenii, care se situează între Epoca Preistorică sau a Societății Primitive și Evul Mediu. Începuturile acestei epoci istorice se plasează către cea de-a doua jumătate a mileniului IV a.C., când, ca urmare a progreselor realizate de unele comunități umane, a fost făcut saltul calitativ către un nou tip de civilizație. Sfârșitul Antichității este considerat anul 476, când dispăre Imperiul Roman de apus. Este o dată pur convențională, deoarece, în realitate, lumea antică nu a dispărut în mod catastrofic, la o anumită dată, ci ca urmare a unor îndelungate și foarte complicate procese economice, sociale și politice care s-au manifestat cu intensitate diferită și în circumstanțe diferite în arealul geografic al Antichității.

Antichitatea, în întreaga sa complexitate, este obiectul de studiu al istoriei antice. Este o istorie care, din punct de vedere geografic, se limitează la un spațiu relativ restrâns al globului terestru care se întinde, în linii foarte generale, de la Oceanul Pacific în est, până la Oceanul Atlantic în vest. Către nord, lumea antică se separă și deopotrivă se unește cu alte arii de civilizație, unde locuitorii au continuat să-și ducă existența învechile forme ale preistoriei, printr-o linie ideală care ar lăsa în sudul său China, subcontinentul indian și Afganistanul, înaintând către vest prin sudul Mării Aral, al Mării Caspice și al munților Caucaz, pentru a se îndrepta apoi spre nord, incluzând o fâșie îngustă de pământ de pe litoralul Mării Negre până la Dunăre, urmând apoi cursul Dunării și al Rhinului, cu unele excepții, cum au fost Dacia romană și teritoriul dintre Dunăre și Rhin, cunoscut de romani sub numele Agri Decumates, pentru a se termina la limita dintre Anglia și Scoția. În sud, spațiul antichității includea nordul Africii, Egiptul până în Nubia, regiunea syro-palestiniană și Mesopotamia până la Golful Persic. Apele Golfului Persic, ale Oceanului Indian și ale Mării Chinei delimitează mai departe către est arealul sudic al antichității.

Rezultă că cea mai mare parte a planetei noastre nu a cunoscut Antichitatea. Dar chiar și în teritoriul acesteia, evoluția istorică de la Preistorie la Antichitate nu s-a produs simultan. Cât se poate judeca după datele care stau astăzi la dispoziția istoricilor, cele mai vechi civilizații antice au luat naștere în cea de a doua jumătate a mileniului IV a.C. în valea Nilului și în sudul câmpiei dintre Tigru și Eufrat. Poate ceva mai târziu sunt civilizațiile antice apărute în nordul Syriei și pe Eufratul mijlociu, precum Ebla și Mari, ca și cele din Canaan Assyria și Elam. Treptat, elementele constitutive lumii antice au apărut și în Anatolia, Creta preelenică și Grecia myceniană. Către Orientul îndepărtat, civilizația Indusului și cea chineză au apărut după prima jumătate a mileniului III a.C. În bazinul Mării Egee, după dispariția lumii myceniene, Grecia revine pentru mai multe secole la formele de viață gentilică, Antichitatea revenind treptat, începând cu prima jumătate a secolului VIII a.C. Cam în aceeași perioadă, grecii și etruscii au dat primul impuls major către lumea veche pentru popoarele italice, fiind urmați de romani care, prin cucerirea treptată a întregului bazin mediteranean, au impus sistemul lor politic, economic și social la numeroase populații, precum tracii illyrii, gallii, celtiberii etc. Prin cucerirea romană, lumea antică cunoaște maxima sa dezvoltare, în primele decenii ale secolului II a.C.

Așadar, de la primele manifestări ale Antichității și până la maxima sa dezvoltare, au trecut peste trei milenii, ceea ce vorbește de la sine despre evoluția asincronă a populațiilor care au făcut pasul de la lumea societății primitive către cea antică. De altfel, cea mai mare parte a populațiilor preistorice nu a cunoscut Antichitatea, ele trecând direct la alte tipuri de civilizație, medievală sau modernă.

O simplă privire asupra hărții fizice a lumii antice ne arată că în acest areal exista o mare varietate a formelor de relief și a condițiilor climaterice: de la câmpiile aluvionare la podișuri înalte și ținuturi muntoase, de la clima umedă, tropicală, specifică Indiei și sudului Chinei, la cea uscată, caracteristică nordului Africii și Orientului apropiat și mijlociu, până la clima temperată din Europa, Anatolia și China centrală și de nord. Se poate observa de asemenea că pe această hartă existau teritorii continentale și altele aflate în apropierea mărilor și oceanelor.

Schimbările climaterice pe care globul terestru le-a suferit începând cu sfârșitul erei glaciare, acum aproximativ 12.000-10.000 de ani în urmă, au influențat puternic evoluția grupurilor umane.

Dacă fenomenul de încălzire a climei a produs, în Asia și Europa, retragera ghețarilor spre nord, apărând astfel în această direcție mai mult spațiu de locuit pentru omul primitiv, schimbarea direcției vânturilor a avut ca rezultat deșertizarea progresivă a vaste teritorii din nordul Africii și din Asia, cândva bogate în vegetație și propice vieții omului, devenind treptat inospitaliere, ceea ce a determinat depopularea lentă a acestora, oamniî îndreptându-se către alte regiuni în care viața era mai puțin dificilă.

Această varietate a condițiilor naturale ale lumii antice arată că nu trebuie absolutizat rolul factorului geografic în apariția civilizațiilor antice. Dacă este evident că primele state au apărut în Egipt și în sudul Mesopotamiei, în parte datorită condițiilor favorabile create de marile fluvii care curgeau acolo, Nilul și, respectiv, Tigrul și Eufratul, care au facilitat practicarea unei agriculturi mai eficiente și cu eforturi mult mai mici decât în alte regiuni, cu efecte benefice asupra situației economice și asupra evoluției sociale și politice a populațiilor de acolo, nu este mai puțin adevărat că și în alte regiuni, în condiții geografice diferite, unele comunități umane au evoluat treptat către civilizația de tip antic. Este vorba, pentru a ne limita la exemple dintr-o arie geografică vecină Egiptului și sudului Mesopotamiei, de state timpurii care au apărut în Syria, Canaan, Anatolia, nordul Mesopotamiei și Assyria, ca urmare a unei evoluții interne complexe care începuse încă din neolitic, fiind influențate, desigur, și de factori externi, dar în condiții geografice mult diferite de acelea din Egipt și Sumer

Începuturile Antichității marchează și trecerea de la preistorie la istorie. Ceea ce deosebește în mod fundamental epoca preistorică de cea istorică este nu tipul de economie, de societate sau de organizare politică, ci calitatea surselor la care apelează specialiștii celor două mari epoci pentru cunoașterea, fie și parțială, a trecutului. În timp ce preistoricienii apelează, mai ales pentru perioadele foarte vechi, în exclusivitate la surse nescrise, numite în genere izvoare arheologice, și numai arareori și pentru perioadele târzii la aluziile surselor scrise, istoricii apelează mai ales la surse scrise la care adaugă, într-o măsură variabilă, sursele arheologice.

Din această calitate diferită a surselor rezultă și tipul de reconstituire a trecutului. În timp ce Preistoria poate fi considerată, din acest punct de vedere, o istorie anonimă, epoca istorică devine tot mai mult, pe măsură ce izvoarele scrise sunt mai numeroase și de o calitate mai bună, o istorie a oamenilor concreți, cu credințele și idealurile lor, cu bucuriile și necazurile lor, pe care-i cunoaștem după numele pe care îl purtau, după limba pe care o vorbeau, după poporul căruia aparțineau, după țara pe care o locuiau, care își duceau existența în cadrul unei anume societăți, cu o anumită organizare politică etc. Inventarea scrisului reprezintă una dintre cele mai de seamă realizări ale spiritului uman, iar apariția izvoarelor scrise separă epoca istorică de cea preistorică. Nu trebuie, de aceea, exclusă posibilitatea că și alte comunități umane să fi făcut pași însemnați către tipul de civilizație antică, însă datorită faptului că ele nu au cunoscut scrierea, noi nu ne putem forma o idee clară despre ele. Este cazul, spre exemplu, unor comunități din Canaan și Asia Mică, despre care arheologia a demonstrat că ajunseseră, încă din epoca bronzului, dacă nu din neolitic, la un stadiu remarcabil de civilizație, cu o viață economică și socială care se desfășoara într-un cadru preurban sau chiar urban, ceea ce presupune multe dintre caracteristicile recunoscute ale civilizațiilor antice. Dar în absența datelor scrise, istoria concretă a acestor comunități nu poate fi nici măcar schițată.

În afara scrierii, civilizațiile de tip antic se caracterizează, și totodată se deosebesc de cele din preistorie, prin apariția claselor sociale și a statului și prin preponderența vieții urbane față de cea rurală. Aceste trăsături sunt rezultatul unor îndelungi evoluții ale comunităților preistorice, cu progrese semnificative pe mai multe planuri, dar în primul rând tehnologic. Este vorba de cunoștințele și de abilitățile necesare producerii bronzului și, ceva mai târziu, a fierului. Uneltele mai performante au făcut ca munca oamenilor să fie mult mai rentabilă, putându-se crea astfel un plus-produs care a fost înșușit, cu timpul, de o anumită parte a populației, restrânsă numeric. De asemenea, armele mai bune au creat mari avantaje unor comunități în raport cu altele, deoarece războiul devenise și el o îndeletnicire profitabilă, bunurile jefuite, oamenii luați în robie sau teritoriile cucerite constituind alte mijloace de înavuțire și de sporire a prestigiului social pentru cei

care participau la astfel de activități, militarii. S-a ajuns astfel la o tot mai accentuată stratificare socială în funcție de avere și la apariția elitelor sociale ereditare. Este demn de remarcat că practicarea metalurgiei bronzului a constituit unul dintre imboldurile majore pentru trecerea la civilizațiile de tip antic mai ales în partea orientală a lumii antice, pe când civilizațiile istorice din nordul Mediteranei, cu excepția celei myceniene, s-au afirmat mai târziu, în epoca fierului. Progresul economic, însoțit de o însemnată creștere demografică și de adâncirea diviziunii muncii intra – și intercomunitare, complexitatea raporturilor sociale, influențele externe, și multe alte cauze care nu întotdeauna au putut fi bine evidențiate au făcut ca organizarea gentilico-tribală, specifică lumii preistorice, să nu mai corespundă necesităților și să se treacă la o organizare politică superioară, care este statul. La scara lumii antice, acest proces a început în a doua jumătate a mileniului IV a.C. și a durat până târziu în era creștină.

În ceea ce privește modul cum societățile antice își asigurau existența, altfel spus modul de producție, multă vreme s-a considerat că avem de-a face cu un mod de producție sclavagist, numit astfel deoarece se credea că principala forță de muncă era cea servilă. Cercetările sistematice din ultima jumătate de veac au scos în evidență că această concepție este numai în parte valabilă, ea aplicându-se mai cu seamă la o anumită etapă a evoluției unor cetăți grecești sau a lumii romane. În statele orientale, au existat cu certitudine sclavi, numărul lor diferind de la stat la stat și de la epocă la epocă. Erau sclavi ai statului, ai templelor, sau ai particularilor. Dar indiferent de apartenența lor, ei nu au constituit niciodată principala forță de muncă în societate, sclavia orientală având un pronunțat caracter casnic.

Ponderea muncii sclavagiste este unul dintre criteriile care diferențiază, în general, lumea orientală de cea greacă-romană. Un alt criteriu este cel al proprietății. Grecii și romanii au depășit de timpuriu tipul de proprietate comunitară asupra bunurilor, și în primul rând asupra pământului, în favoarea proprietății particulare. Desigur, statul, ca reprezentant al comunității, a continuat, în unele cazuri, să posede însemnate suprafețe de pământ precum și alte bunuri, dar, în general, proprietatea era deplină, adică putea fi vândută, donată, lăsată moștenire etc., un tip de proprietate care are multe asemănări cu cea de tip capitalist.

Acest tip de proprietate exista și în unele state orientale sau în anumite perioade din existența acestora. El nu este totuși cel mai caracteristic, deoarece proprietatea statului, întru chipat de monarh, este cea mai răspândită. Documentele din Egipt sau din Mesopotamia spun că pământul aparținea statului. Regele, ca exponent al său, oferea spre folosință templelor, comunităților sau indivizilor, în schimbul prestării unor servicii, diferite suprafețe de teren. Acest drept de folosință, care, în practică, adeseori, se transmitea urmașilor, putea fi totuși oricând revocat. Dar statul era proprietarul nu numai al pământului, ci și al atelierelor meșteșugărești; el controla comerțul la mare distanță, exercita monopolul asupra unor activități, cum ar fi extragerea și prelucrarea unor metale, și deținea rolul principal în operațiunile imobiliare și de credit. Chiar și în acele cazuri în care proprietatea privată era mai răspândită, statul era, teoretic, proprietar, funcție pe care și-o exercita în practică prin impozitele pe care le aplica și prin controlul pe care îl exercita asupra activităților economice. Desigur, poziția excepțională a monarhului era justificată religios, divinitatea fiind aceea care l-a făcut stăpânul țării. Multe dintre aceste caracteristici ale proprietății din Orientul antic se regăsesc în dreptul medieval, ceea ce i-a făcut pe unii cercetători să vorbească despre relații feudale încă din această perioadă.

Una din consecințele preponderenței proprietății de stat a fost că, în Orient, economia era dirijată de la centru, în timp ce în lumea greco-romană aceasta era esențialmente liberă.

În plan politic, cu unele excepții, tipul de proprietate a avut consecințe foarte importante. Proprietatea statului asupra mijloacelor de producție, și în primul rând asupra pământului, a avut ca rezultat formarea statelor de tip despotice, în care monarhul, ca reprezentant al statului și, deci, stăpânul de drept al țării, cât timp era în funcție, își exercita puterea fără vreo îngrădire din partea altor instituții ale statului. Din această cauză, unii specialiști vorbesc, pentru Orient, de o robie generalizată, în înțelesul că toți locuitorii se aflau, într-un fel sau altul, în stare de dependență față

de statul proprietar al țării, întruchipat de monarh. Într-o anumită măsură, conducerile despotice orientale explică marile construcții, faraonice (piramide, palate, temple), sau realizarea și întreținerea marilor sisteme de irigație, care au necesitat mobilizare, timp îndelungat, a unui mare număr de brațe de muncă. În lumea greco-romană, însă, proprietatea privată, alături de alte cauze, au generat, pentru o lungă perioadă de timp, state - oligarhice sau democratice, în sens antic -, cu o întindere de regulă mică și cu puțini locuitori (așa-zisele state de tip *polis*), în care liderii, de obicei aleși pentru o perioadă determinată de timp, trebuiau să conducă în virtutea unor legi, iar activitatea lor era cenzurată de alte instituții ale statului, funcționând o anumită separație a puterilor în stat. Către sfârșitul Antichității, ca urmare a unor fenomene foarte complexe, și sub influența Orientului, în Imperiul Roman, reformele lui Diocletianus au dus la instaurarea monarhiei absolute de drept divin, ceea ce a constituit o ruptură definitivă cu statul de tip *polis* și cu valorile politice create de acesta.

Pentru a deosebi economia lumii orientale de cea greco-romană, în literatura de specialitate se folosește uneori denumirea de “mod de producție asiatic” sau “tributar”. Acest mod de producție a fost teoretizat de Marx, într-o vreme când nu erau făcute marile cercetări arheologice din Orient ce aveau să revoluționeze cunoștințele noastre despre realitățile orientale, și acceptat în manieră dogmatică de numeroșii săi adepți, care nu țin cont de marea complexitate a sistemelor economice orientale. De aceea întreaga discuție despre “modul de producție asiatic”, precum și raporturile sale cu alte “moduri”, precum cel sclavagist și cele medieval, aparține mai cu seamă studiilor asupra marxismului și nu asupra Orientului antic.

Pentru lumea orientală, modurile de producție prevalente sunt cel „palatin” și cel „domestic”. Primul a fost rezultatul revoluției urbane, și e caracterizat de concentrarea mijloacelor de producție la nivel palatin, de statutul servil al producătorilor în raport cu deținătorii puterii politico-administrative, de puternica și organică specializare a muncii, etc. Modul “domestic” este însă în prelungirea situației din neolitic și se caracterizează prin coincidența forțelor productive și posesorii mijloacelor de producție, prin absența unei specializări în producție, etc. El este documentat mai ales în regiunile periferice ale marilor state, în care controlul birocrăției centrale era mai puțin eficient, precum și în unele state formate în apropierea Mesopotamiei și sub influența mesopotamiană. Din această cauză, acest mod de producție mai este denumit și „periferic”. Cele două moduri de producție au conviețuit în fapt în întreaga Antichitate, deși sistemul domestic se afla într-un raport de subordonare față de cel palatin. Existența lor nu elimină nici problema evoluției diacronice a formațiunilor economice, nici problema existenței altor moduri de producție marginale, pe care cercetarea istorică concretă le-a pus în evidență.

În ceea ce privește cronologia absolută, perioadele de început ale istoriei antice, și în special ale istoriei Egiptului și Orientului, pun probleme greu de rezolvat, deoarece datele pe care se bazează istoricii sunt adeseori nerelevante și greu de conciliat unele cu altele. În antichitate nu a existat un sistem cronologic foarte răspândit, cum este, spre exemplu, cel folosit astăzi de creștini (era creștină), care are ca punct de pornire anul nașterii lui Isus Christos, în cel de al 27-lea an de domnie al împăratului roman Augustus, ceea ce face ca tot ce a fost anterior acestei date să aparțină perioadei *ante Christum* (a.C.), iar ceea ce a urmat, perioadei, *post Christum* (p.C.). Și în antichitate existau, la unele popoare, astfel de repere cronologice, dar fixarea în timp cu exactitate a acestora este, la ora actuală, imposibil de realizat datorită labilității lor. Astfel, mesopotamienii se raportau la potop, la potop sau la exodul lor din Egipt se raportau evreii, grecii la războiul troian sau la întoarcerea Heraclizilor, romani la întemeierea Romei, dar istoricii moderni nu pot fixa în timp aceste „repere”, pentru că acestea aveau o prea mare încărcătură mitologică și prea multe variante, imposibil de conciliat unele cu altele. Aceeași lipsă de credibilitate o are fixarea în timp, de către evrei (și, o vreme, și de creștini), a evenimentelor istorice în raport cu “facerea lumii”, adică de când Dumnezeu i-a creat pe Adam și Eva, calculul având drept criteriu numărul generațiilor umane care s-au succedat până la evenimentul avut în vedere și numărul de ani atribuit de scriitorii biblici fiecărui reprezentant al unei generații. La fel se prezintă și cronologiile grcești bazate pe

succesiunea generațiilor umane, care de obicei își aveau începutul într-un zeu sau într-un personaj mitic, considerându-se că într-un secol erau trei generații, deci fiecare generație semnifica, în plan cronologic, 33,3 ani. Pentru perioade mai târzii ale istoriei grecești, sistemul cronologic cel mai răspândit era cel bazat pe olimpiadele, prima olimpiada considerându-se că a avut loc în anul 776 a.C.

Au ajuns până la noi unele vechi scrieri din Egipt, Mesopotamia, Assyria, Țara Hatti, Palestina, Iran, Grecia sau Roma care redau liste de regi sau de demnitari, uneori cu numărul anilor lor cât au îndeplinit demnitatea respectivă și, în unele cazuri, narând unele evenimente petrecute în timpul acestora. Dar, adesea, aceste liste au fost compilate mult mai târziu în raport cu evenimentele presupuse, și aveau adesea o clară tentă politică. Situația se complică și mai mult atunci când trebuie armonizate cronologiile folosite în diferite state, deoarece fiecare folosea un calendar propriu și un sistem cronologic care avea un alt punct de pornire. Nu odată, într-un stat funcționau concomitent mai multe sisteme cronologice, ceea ce reprezintă dificultăți suplimentare pentru istoricul modern. Apoi, aceste sisteme cronologice trebuie „traduse” în sistemul nostru cronologic, al erei creștine. Pe măsură ce calitatea datelor cronologice sporește, cronologiile devin mult mai exacte. Din această cauză, la ora actuală, pentru perioadele timpurii ale istoriei orientale, se utilizează trei sisteme cronologice, anume cronologia înaltă, cea medie și cea joasă. Diferențele dintre aceste trei sisteme sunt, cu cât ne îndepărtăm în timp, mai importante. Spre exemplu, apariția statului egiptean s-ar plasa, după cronologia înaltă, pe la 3300-3200 a.C., după cea medie, pe la 3100-3000, iar după cea joasă pe la 2800-2700.

În acest curs se adoptă cronologia mijlocie care, la ora actuală, este cea mai acceptată de specialiști.

Din motive didactice, prezentul curs se prezintă ca o succesiune de istorii « naționale » sau regionale (Egipt, Mesopotamia, Iran, Grecia, Roma etc.). Este modalitatea cea mai obișnuită pentru învățământul superior, dar criticabilă întrucât nu evidențiază suficient sincronismele, interdependențele și influențele multiple din antichitate. Marile istorii ale antichității, precum cea faimoasă a lui Eduard Meyer, *Geschichte des Altertums*, sau vasta lucrare colectivă, *The Cambridge Ancient History*, care se adresează specialiștilor, adoptă mai ales principiul expunerii pe paliere cronologice, care răspunde mai bine exigențelor menționate. Această modalitate, care presupune deja o acomodare cu știința antichității, este însă greu aplicabilă unui curs universitar care se adresează unor începători în deslușirea tainelor trecutului.

Prezentul curs universitar nu vizează întreaga istorie a Antichității, ci numai istoria statelor și popoarelor din Orientul Apropiat și a celor din bazinul Mării Mediterane.

Competențe:

Specific: Regăsirea informației despre trecutul istoric

- Stabilirea faptelor istorice pe baza informațiilor din izvoare și din afara izvoarelor
- Utilizarea metodologiei de bază a unor științe auxiliare ale istoriei (conexe arheologiei): numismatica și epigrafia

Utilizarea adecvată a bazelor metodologiei cercetării arheologice teoretice (principiile analogiei, tipologiei, cronologiei, chorologiei, stratigrafiei) și practice, de teren

Transversale: Îndeplinirea la termen, riguroasă și responsabilă, în condiții de eficiență și eficacitate, a sarcinilor profesionale, cu respectarea principiilor eticii activității științifice, aplicarea riguroasă a regulilor de citare și respingerea plagiatului

- Aplicarea tehnicilor de relaționare în grup și de muncă eficientă în echipă, cu asumarea de roluri diverse.

Obiective: Reliefarea specificității lumii antice în raport cu societățile preistorice și cu cele medievale

-Evidențierea caracteristicilor comune și a deosebirilor dintre antichitatea orientală și cea clasică

-Contribuția lumii antice la tezaurul civilizației omenirii

Rezultate așteptate: Formarea competențelor specifice și transversale

Modul de transmitere al temelor de control către cadrul didactic și, respectiv, a rezultatelor către studenți: încărcarea pe platforma eLearning, material tipărit.

Evaluarea: Examen, nota finală 50% răspunsurile la examen, 50% temele de control.

Unitatea de învățare 1:

Egiptul: Țara și populația. Periodizarea și cronologia istoriei Egiptului

Cuprins:

1.1. Țara și populația

1.2. Periodizarea și cronologia istoriei Egiptului

Introducere: Egiptul se află în nord-estul Africii. Aici, pe valea Nilului, a luat naștere unul dintre cele mai vechi state cunoscute în istorie și a fost creată una dintre cele mai strălucite și originale civilizații ale lumii, care a fascinat și fascinează încă, prin grandoarea și fumusețea ei enigmatică, pe toți cei care au venit în contact cu ea, specialiști și profani deopotrivă.

Obiective specifice: familiarizarea cu geografia Egiptului, tipurile de cronologie și principalele perioade din istoria Egiptului

1. EGIPTUL

1.1. Țara și populația

Numele de Egipt, prin care numeroase popoare, din antichitate până astăzi, numesc țara de pe valea Nilului, este de origine greacă (*Aigypptos*). Această denumire, transpune însă sintagma egipteană *Hwt k'Pth*, care desemna la origine un cartier din Memphis și semnifica *Casa Ka-ului* (=Spiritalui) lui(zeului) *Ptah*. Grecii au folosit această denumire încă din epoca myceniană, așa cum ne arată o inscripție din Cnossos din Creta, paralel cu o alta, *Misr*, care era folosită de numeroase populații din Orient, de atunci până astăzi. Egiptenii își denumeau țara mai ales prin cuvintele *kemi* și *teser*, primul termen însemnând “negru”, aluzie la aspectul închis al culorii solului egiptean, datorat revărsării Nilului, iar cel de-al doilea semnificând “roșu”, aluzie la aspectul roșiat al nisipului atotcuprinzător din afara văii inundabile a fluviului

Asupra apariției, evoluției și caracterului statului și civilizației egiptene o mare înrâurire au avut condițiile naturale. Țara este limitată la est de teritoriul deșertic ce separă valea Nilului de apele Mării Roșii, așa-zisul platou al Arabiei, la vest de pustiul inospitalier al Lybiei, iar la nord de apele Mării Mediterane. Către sud, granița Egiptului a evoluat, de-a lungul timpului, de la prima până către a patra și chiar a cincea cataractă a Nilului, în Nubia. Nubia, numită de vechii greci și Ethiopia «Țara oamenilor arși (de soare)», «Țara negrilor», începea de la prima cataractă a Nilului și corespunde în parte cu Sudanul de astăzi. În epoca Regatului Nou, egiptenii numeau partea de nord a Nubiei Țara Wawat, iar partea de sud Țara Kuș. Mai spre sud, în Sudan și pe litoralul Somaliei și Eritreii de astăzi, se afla Țara Punt, locuită de populații negroide. Dacă în epoca Regatului vechi Egiptul se întindea, de la nord către sud, până la prima cataractă a Nilului, pe o lungime de peste o mie de kilometri, între cea de a 24-a și cea de a 31-a paralelă nordică, începând cu epoca Regatului Mijlociu, țara faraonilor se întindea mult spre sud, până către paralela 19. În deșertul lybian, la vest de Nil, se aflau șase oaze care au fost treptat integrate Egiptului. Dintre acestea, cea mai importantă a fost oaza Fayum.

Numele fluviului Nil este de origine greacă (*Neilos*). Vechii egipteni îl numeau Hapi. Este unul dintre cele mai mari fluvii, cu o lungime de circa 6690 km. Izvorăște din lacurile Africii ecuatoriale, primind pe cursul său superior și mijlociu mai mulți afluenți car-i sporesc simțitor debitul. La vărsarea în Marea Mediterană, din dreptul orașului Memphis, fluviul se ramifică în mai multe brațe, formând ceea ce vechii greci numeau «Delta», deoarece teritoriul rezultat semăna cu litera D («delta») din alfabetul grecesc. În întreaga istorie a Egiptului, Delta a fost considerată un teritoriu deosebit, numit Egiptul de Jos, în timp ce restul țării forma Egiptul de Sus. În literatura de specialitate, pentru perioadele când țara faraonilor se întindea, către sud, mult dincolo de prima

cataractă a Nilului, se operează cu trei subdiviziuni istorico-geografice: Egiptul de jos (= Delta), Egiptul mijlociu (= teritoriul de la Memphis până la prima cataractă) și Egiptul de sus (= teritoriul de la sud de prima cataractă).

Din punct de vedere climateric, Egiptul aparține regiunii cu climă excesiv de uscată care s-a instalat treptat în perioada post-glacială în întreg nordul Africii, transformându-l într-un pustiu inospitalier. Dar fluviul Nil, cu revărsările sale periodice, a făcut ca pe fâșia de pământ de-a lungul său, lată de numai 10-40 km, cuprinsă de aceste revărsări, să se depună un măr fin, bogat în substanțe minerale nutritive, transformând-o într-una din cele mai fertile văi, unde agricultura – care va profita și de un sistem de irigații tot mai cuprinzător – avea condiții prielnice de practicare, recolte fiind previzibile, sigure, în funcție de nivelul revărsărilor. Nu întâmplător vechii egipteni divinizau Nilul, ca dător de viață țării, iar grecii considerau, după expresia fericită a lui Hecataios din Milet, pe care a preluat-o Herodot, că Egiptul era un „dar al Nilului”.

Aceleași realități geografice, explică într-o bună măsură profunda originalitate a civilizației egiptene. Având în vest pustiiul Lybiei și în est pe cel arabic, teritorii foarte slab populate, Egiptul putea avea legături cu restul lumii doar prin nord și prin sud. În nord, prin peninsula Sinai, un teritoriu de asemenea puțin ospitalier, cu populațiile din Orientul Apropiat, și pe cale maritimă, cu lumea cretană și greacă. Spre sud, Egiptul putea întreține relații cu teritoriile dinspre cursul mijlociu al Nilului, locuite de populații aflate într-un stadiu de dezvoltare inferior celui la care ajunseseră egiptenii. De unde și realitatea că, dacă influențele externe nu lipsesc în civilizația egipteană, acestea contează totuși mai puțin în comparație cu alte arii de civilizație.

Firește, mediul geografic, explică numai în parte istoria Egiptului. La acesta, trebuie adăugat elementul esențial, omul, care de-a lungul mileniilor a trudit din greu, ca agricultor sau ca meșteșugar, ca soldat sau ca scrib, la ridicarea aceluia edificiu care poartă pecetea veșniciei, a tenacității, a talentului și a geniului.

Poporul egiptean s-a format mult înainte de apariția statului. Resturile de oseminte, precum și reprezentările sculpturale și picturale, fac dovada că egiptenii, departe de a aparține unei singure rase, au rezultat în urma fuziunii mai multor tipuri antropologice în perioada post-glacială, când oameni de origini diferite și de rase diferite au afluat către valea Nilului. În nord, predomina tipul europoid, înrudit mai cu seamă cu fondul principal al populațiilor din Maghreb, dar, în mai mică măsură, și cu grupul armenoid, binecunoscut în Asia Mică, în timp ce în sud predominau negrozii. Infiltrațiile de lybieni, de nubieni și de asiatici din perioadele de slăbiciune a puterii statului faraonilor, or aducerea unor astfel de elemente în captivitate sau în sclavie în multimilenara istorie a vechiului Egipt, n-au modificat profund fondul autohton întrucât ele reprezentau aspecte antropologice deja constitutive ale etnosului egiptean.

Limba egipteană, cu o existență atestată de circa cinci milenii, confirmă sinteza etnică ce a avut loc încă din preistorie pe malurile Nilului. Ea forma o grupă aparte în cadrul familiei de limbi semito-hamite care, alături de grupa lybiano-berberă a acestei familii, cuprindea aproape întreaga populație din nordul Africii, de la Marea Roșie la Oceanul Atlantic.

1.2. Periodizarea și cronologia istoriei Egiptului

Cea mai veche periodizare a istoriei Egiptului a fost făcută în antichitate de preotul egiptean Manethon din Sebennytos, un bun cunoscător al hieroglifelor, pe vremea regelui Ptolemaios al II-lea Philadelphos, în prima jumătate a secolului III a.C. El a scris în grecește o istorie a Egiptului (*Aigyptiaka*) din care au ajuns până la noi mai multe fragmente sau rezumate păstrate de unii autori antici. El a împărțit trecutul egiptean în mai multe perioade, având drept criteriu dinastiile regale. După calculele sale, în Egipt, până la cucerirea țării de Alexandru cel Mare, au fost 31 de dinastii. Învățații moderni au preluat sistemul lui Manethon, dar au adăugat alte criterii care au permis o periodizare mai largă, rezultând astfel mari epoci istorice. Dacă în genere periodizarea istoriei

Egiptului nu mai pune astăzi probleme deosebite, cronologia absolută, mai ales pentru perioadele timpurii, ridică încă probleme foarte dificile, încât pentru acestea se operează cu cele trei sisteme cunoscute, cronologia înaltă, mijlocie sau joasă.

Vechii egipteni nu au avut un singur criteriu pentru datarea evenimentelor din trecut. Ei nu au avut niciodată o eră continuă, cum este era creștină sau cum este *hegira* la musulmani. Adeseori, pentru a data anumite evenimente sau documente, ei se raportau la anul de domnie al regelui sau la unele întâmplări mai importante din timpul domniei acestuia. Această modalitate de fixare în timp a evenimentelor își are originea în Epoca thinită (dinastiile I-II), când, spre exemplu, anul când se efectua recensământul vitelor, de pe vremea unui anumit faraon, era un important reper cronologic. Totuși, acest sistem era imperfect, deoarece noi nu avem o listă completă a regilor egipteni, cu numărul anilor lor de domnie sau cu evenimente mai importante care au avut loc într-un anumit an al domniei unui anumit rege, iar incertitudinile calendarului egiptean fac dificilă convertirea acestor domnii sau evenimente în ani calculați după era creștină. Pentru stabilirea cronologiei vechiului Egipt, se apelează la mai multe tipuri de documente care, coroborate, permit crearea unei scheme cronologice, desigur imperfecte. Este vorba de vechi liste de regi, uneori cu numărul de ani de domnie ai acestora, de genealogii care prezintă succesiuni de popoare sau de conducători, de documente de epocă care vorbesc despre anul de domnie al regelui, de sincronisme între Egipt și alte arii de civilizație (adică datarea unui eveniment sau a unui an din domnia unui rege prin surse externe, prin implicarea personajului respectiv într-un eveniment bine datat de sursa externă), de date astronomice care apar în vechile texte și, nu în ultimul rând, de date arheologice. Cea mai veche listă de regi datează din vremea Regatului vechi. Este așa-zisa *Piatră de la Palermo*, numită astfel deoarece se păstrează în muzeul din acest oraș. Dacă ar fi ajuns în întregime până la noi, am fi cunoscut lista regilor „preistorici”, anteriori lui Menes, precum și regii care au urmat acestuia, cu anii lor de domnie și cu evenimentele mai importante petrecute în timpul domniei, până la dinastia a V-a (domnia regelui Neferirkare sau chiar mai târziu). Din păcate, acest monument a ajuns până la noi în stare fragmentară, ceea ce nu permite decât cunoașterea parțială a acestei liste.

Din vremea celei de a XIX-dinastii (sec.XIII a.C.) avem așa-numitele *Tabele Regale*, păstrate pe trei inscripții. Două dintre ele, cu un conținut identic, datează de pe vremea faraonilor Seti I și Ramses al II-lea și s-au păstrat în templele acestora de la Abydos. Cea de a treia, în parte identică cu celelalte, a fost descoperită în mormântul în formă de capelă a funcționarului Tjunuroy de la Saqqara. Este vorba de liste de regi, începând cu Regatul Vechi până în Regatul Nou (circa 3000-1250), care sunt în continuarea unei îndelungate tradiții religioase de păstrare a numelor regale, ca simboluri ale perenității și continuității statului egiptean. Toate aceste liste nu amintesc însă pe prima femeie faraon, Hatșepsut, și nici pe regii „eretici” din perioada Amarna, a căror acțiune a fost dezaprobată de regii care au urmat.

Un alt document important pentru cronologia egipteană este *Canonul Regilor* de pe timpul lui Ramses al II-lea, care înșira dinastii mitice și regi istorici de la Menes probabil până la dinastia a XIX-a, până la noi ajungând doar până la dinastia a XVII-a. În sfârșit, de pe la sfârșitul dominației persane sau către începutul epocii elenistice (aproximativ, anul 320 a.C.), avem așa-zisa *Cronică demotică*, care, în realitate, este un text oracular comentat. În această scriere sunt înșirați, în ordine, regii din dinastiile XXVIII-XXX.

Datele astronomice reprezintă un capitol foarte dificil al cronologiei egiptene. Unii egiptologi au acordat o mare importanță acestor date, considerând că ele reprezintă date certe, în ani calendaristici, pentru anumite evenimente din istoria Egiptului. În ultimele decenii, însă, s-a arătat că precizia acestor datări este adeseori îndoielnică. Observațiile astronomice empirice ale vechilor egipteni, pe care le cunoaștem vag din scrierile care au ajuns până la noi, erau stimulate de necesitatea întocmirii unui calendar cât mai precis, atât de folositor muncilor agricole. Ei trebuie să fi observat de timpuriu că începutul revărsării Nilului corespundea cam cu așa-numitul «răsărit heliacal» al stelei numită de greci *Sothis* (= egipt. *Sopdet*, «Steaua Câinelui», «Seaua Câine») și *Sirius* de astronomii moderni, adică apariția la orizont a acestei stele puțin înainte de răsăritul

Soarelui (gr. *Helios*). Acest «răsărit heliacal» era considerat «ziua anului nou, prima zi din prima lună a Revărsării». Pe baza coincidenței dintre răsăritul heliacal al stelei Sirius și perioada de început a revărsării Nilului, încă de pe la începutul mileniului III egiptenii au conceput un calendar în care anul avea 12 luni de câte 30 de zile fiecare. La cele 360 de zile, divizate în trei anotimpuri egale, se mai adăugau încă 5 zile numite «în plus față de an», astfel că anul lor avea, ca și anul nostru, 365 de zile. Dacă anul ar fi început de fiecare dată odată cu răsăritul heliacal al stelei Sirius, calendarul lor civil ar fi corespuns cu cel astronomic. Dar ei nu cunoșteau anul bisect cu ziua sa intercalară, astfel că, la fiecare patru ani, anul civil se sfârșea cu o zi mai devreme și anul care urma începea cu o zi mai devreme față de anul astronomic. După 120 de ani această diferență ajungea la o lună (30 de zile), iar 700 de ani, la 6 luni, pentru ca abia după 1460 de ani începutul anului civil să corespundă din nou cu începutul anului astronomic, când prima zi a primei luni din primul anotimp corespundea cu răsăritul heliacal al stelei Sothis. Această perioadă de 1460 de ani este denumită «ciclul sothic». Din fericire, noi știm din autorii clasici că o coincidență a anului nou civil cu răsăritul heliacal al lui Sirius a fost între anii 139-142 p.C., ceea ce i-a ajutat pe astronomii moderni să stabilească că, dacă observarea acestui fenomen astronomic a fost făcută la Memphis, perioadele sothice anterioare au fost în 1313 a.C. și 2769 a.C.

În teorie, menționarea în izvoarele egiptene a unei date sau a unui personaj care se poate stabili în ciclul sothic ajută la datarea, după sistemul nostru cronologic, a evenimentului sau a personajului la care face referire izvorul respectiv. În practică, lucrurile sunt însă mult mai complicate, deoarece în calcul trebuie luați mai mulți factori, cel mai important fiind punctul geografic de unde se observa răsăritul heliacal al lui Sirius, care putea fi mai ales Memphis, Theba sau Elephantina. La ora actuală, se pot utiliza doar două apariții sothice: prima se referă la cel de al 7-lea an al domniei lui Senusret (gr. Sesostris) al II-lea sau al III-lea, iar cea de doua la cel de al 9-lea an de domnie a lui Amenhotep I. Răsăritul heliacal de pe vremea unuia dintre cei doi faraoni Senusret a putut fi observat fie de la Memphis, fie de la Elephantina, între cele două locuri fiind o diferență de circa 30 de ani, iar cel de pe vremea lui Amenhotep, fie de la Theba, fie de la Elephantina, diferența fiind, în acest caz, de aproximativ 11 ani. Toate aceste incertitudini, de care cercetătorii trebuie să țină cont, explică diferențele, uneori importante, dintre cronologiile adoptate de diferiții egiptologi.

La ora actuală, prin coroborarea tuturor datelor semnificative din punct de vedere istoric și cronologic, periodizarea istoriei Egiptului, precum și cronologia absolută a marilor perioade, după sistemul cronologic mijlociu, se înfățișează astfel:

1. **Epoca predinastică** acoperă, în sens larg, întreaga preistorie a Egiptului. În sens restrâns, ea se referă la perioada cuprinsă între jumătatea mileniului V, până către sfârșitul mileniului IV (c. 4500-3150).

2. **Epoca Regatului timpuriu**, sau **Epoca thinită**, numită în literatura de specialitate de limbă engleză și **Epoca arhaică**, cu dinastiile I și II, datată, aproximativ, între anii 3150-2700;

3. **Epoca Regatului vechi**, cu dinastiile III – VI, între, aproximativ, anii 2700-2200;

4. **Prima Perioadă intermediară**, cu dinastiile VII – X (parțial contemporană cu dinastia XI) între, aproximativ, anii 2200-2060;

5. **Epoca Regatului mijlociu**, cu dinastiile XI – XIV, între, aproximativ, anii 2060-1785;

6. **A doua Perioadă intermediară**, sau epoca dominației Hicsoșilor, cu dinastiile XV – XVII, între anii 1785-1562;

7. **Epoca Regatului nou**, sau epoca **Imperiului**, cu dinastiile XVIII – XX, între anii 1562-1085;

8. **Epoca Regatului târziu**, numită și **A treia Perioadă intermediară** cu dinastiile XXI – XXXI, între anii 1085-332;

În timpul Regatului târziu, se disting mai multe subperioade:

a) 1085-525 – cu dinastiile XX-XXVI, caracterizată printr-o prelungită decădere politică și economică;

- b) 525-404 – dinastia XXVII este Ahemenidă (perioada dominației persane);
- c) 404-341 – dinastiile XXVIII-XXX sunt egiptene, marcând înlăturarea temporară a dominației persane;
- d) 341-332 – dinastia XXXI, care este de asemenea Ahemenidă.

9. În anul 332 a.C. Alexandru cel Mare cucerește Egiptul și este acceptat ca faraon egiptean. După moartea regelui macedonean, în Egipt se formează **regatul elenistic al Lagizilor** care va dura până în anul 30 a.C., când romanii au cucerit Egiptul și l-au transformat într-o provincie cu un statut special. În această situație va rămâne până la sfârșitul domniei lui Teodosius cel Mare (395 p.C), când Imperiul Roman este definitiv împărțit în două părți, Imperiul de Apus și Imperiul de Răsărit, acesta din urmă transformându-se treptat în imperiul grec bizantin, Egiptul aparținând acestuia din urmă. Între anii 639-641, Egiptul este ocupat de arabi, care au arabizat din punct de vedere lingvistic populația autohtonă și au islamizat-o religios.

Timpul mediu necesar asimilării cunoștințelor: 3 h

Rezumat: se precizează care sunt limitele geografice ale Egiptului în Antichitate, care sunt vecinii importanți ai Egiptului antic, principalele caracteristici ale geografiei fizice și economice a Egiptului antic, care sunt cronologiile propuse până acum și care sunt principalele perioade din istoria Egiptului.

Test de autoevaluare

1. Cum s-a format poporul egiptean?
2. Prin ce se caracterizează istoria și civilizația Egiptului în raport cu cele contemporane din Orient?
3. Câte mari perioade ale istoriei Egiptului cunoaștem?

Unitatea de învățare 2: Istoria Egiptului

Cuprins: Istoria Egiptului

Introducere: Așa cum dovedesc descoperirile arheologice, Egiptul a fost populat încă din paleolitic. Cele mai vechi urme ale existenței omului datează de circa 350.000 de ani în urmă. Schimbările climaterice pe care clima terestră le-a suferit după ultima glaciațiune au afectat și Africa de nord, ceea ce a dus la o treptată emigrare a oamenilor din teritoriile supuse deșertizării către valea Nilului. La tranziția de la epipaleolitic la neolitic (mileniile VII-VI), se trece, poate sub influența Orientului Apropiat, la agricultură și la creșterea vitelor. Se observă o sporire a numărului așezărilor atât în Deltă cât și pe valea fluviului.

Obiective specifice: cunoașterea principalelor evenimente politice ale istoriei Egiptului și ale principalelor transformări care au marcat istoria Egiptului antic.

2.1. Istoria Egiptului

Civilizațiile caracteristice neoliticului egiptean sunt, în nord și în Deltă, **Merimda**, urmată de **Omari**, iar în Egiptul de Sus, civilizațiile **tasiană** urmată de civilizațiile **badariană** și **amratiană** numite astfel după localitățile Tasa, Badari, aflate lângă Asyut, și El-Amra, situată la circa 120 km la sud de Badari. Contemporană cu faza târzie a civilizației Merimda, în oaza cu același nume evolua civilizația **Fayum**. Unii arheologi includ civilizațiile neolitice egiptene în epoca **predinastică «primitivă»**. Aceste civilizații se caracterizează prin organizarea societății pe baze agricole. Așezările erau de mici dimensiuni, de tip fermă, în care se practicau deopotrivă creșterea vitelor (ovine, caprine, porcine și bovine), cultivarea plantelor (mai ales grâul și a orzul) și unele meșteșuguri (producerea ceramicii, împletitul nuielelor, torsul inului și prelucrarea pieilor de animal). Ritul funerar reflectă complexitatea concepțiilor religioase specifice procesului tranziției de la viața de vânător la cea de agricultor. Cimitirile erau în afara spațiului locuit, la marginea terenurilor cultivabile. Morții erau așezați pe o parte, în poziție chircită, și erau însoțiți de ofrande alimentare, vase ceramice, mobilier rustic, dar și de animale vâdate. Unele dintre aceste obiceiuri s-au perpetuat timp de milenii, până în epoca istorică.

Între cele două regiuni ale Egiptului, deși legăturile nu lipseau, erau unele deosebiri notabile. În timp ce în Egiptul de Jos prelucrarea pietrei (arme și unelte de silex, vase) vădește o tehnică superioară, Egiptul de Sus excela prin splendida ceramică roșie înrustată și cu marginea neagră. Treptat, aceste deosebiri se vor estompa, fără însă ca cele două grupuri culturale să fuzioneze complet. Acest proces complex caracterizează întreaga epocă predinastică, el prelungindu-se și în epoca istorică.

Civilizația de pe malurile Nilului începe să capete o individualitate specific egipteană după începutul mileniului IV a.C., în epoca eneolitică, deci mult înainte de apariția statului și a scrisului. Este ceea ce se numește îndeobște **epoca predinastică**, care durează până în jurul anului 3150 a.C. Civilizația caracteristică epocii eneolitice din Egiptul de Sus este cea **nagadiană**, numită astfel după localitatea Nagada, situată pe malul stâng al mării bucle a Nilului. Această civilizație cunoaște trei faze, dar numai ultimele două aparțin epocii predinastice propriu-zise, faza Nagada I corespunzând cu civilizația amratiană. În nord, contemporană cu Nagada II (circa 4000-3500), este civilizația **gerzeană**, numită astfel după localitatea El Gerzeh, situată pe Nil, la câțiva km de Meidum. Deosebirile între cele două civilizații sunt vizibile mai ales în produsele ceramice, dar, treptat, ele se

vor influența reciproc, fuzionând într-o cultură mixtă, **Nagada III**, care este caracteristică pentru perioada anterioară unificării țării (circa 3500-3150).

În cursul acestei lungi perioade, progresele realizate – în primul rând economice – de comunitățile omenești de pe valea Nilului, precum și creșterea numărului locuitorilor au avut ca rezultat o tot mai accentuată diferențiere socială și o evoluție spre realizarea unor unități politice tot mai cuprinzătoare. Astfel au apărut **nomele** (gr. *nomos* = provincie, regiune), care erau formațiuni politico-economice adesea concurente, însumând un număr de așezări. Prin unirea acestor nome, s-au conturat cele mai vechi state egiptene: Egiptul de Jos, în Deltă, și Egiptul de Sus, de-a lungul Nilului. Acest proces s-a petrecut, după toate probabilitățile, în a doua jumătate a fazei Nagada III, când, așa cum indică cele 9 nume de faraoni mitici păstrate pe Piatra de la Palermo, în Egiptul de Sus domneau regii „Ka”, iar în Egiptul de Jos, regii „Scorpion”.

Cu toate că Egiptul de Jos și cel de Sus vor păstra unele particularități proprii fiecăruia în întreaga istorie a Egiptului, evoluția politică a celor două regiuni a fost în general convergentă, datorată mai ales nevoii de a se menține controlul asupra întregului sistem de irigații din aria inundabilă a Nilului. Este de remarcat că apariția, în Egipt, a metalurgiei cuprului și, apoi, a bronzului a influențat într-o măsură mai mică decât în multe regiuni ale Orientului Apropiat transformările sociale și politice ale comunităților umane, unde progresele agriculturii irigate au contat cel mai mult.

Către finele mileniului al IV-lea a.C., această evoluție convergentă va sfârși prin unirea Egiptului de Jos cu cel de Sus. Tot acum apare și scrierea, în forma sa hieroglifică, cu ajutorul căreia evenimentele, personajele, psihologia socială și cea individuală, creația artistică ș.a., ies din anonimatul preistoriei pentru a da contur istoriei Egiptului. Unificarea a însemnat pentru egipteni nu numai punctul de început al istoriei lor dar și armonizarea, în persoana faraonului divinizat, a ordinii sociale și politice cu ordinea cosmică (eg. *ma'at*).

În conformitate cu tradiția păstrată de Herodot și Manethon, faraonul Menes a fost acela care a unificat cele două părți ale Egiptului; tot el a întemeiat și orașul Memphis, situat la limita dintre Egiptul de Sus și cel de Jos, care a devenit prima capitală a statului egiptean unificat. Inscripțiile egiptene mai amintesc, cam în aceeași perioadă, de faraonul Narmer, despre care unii învățați moderni consideră că nu-i decât o altă ipostază a lui Menes. Această perioadă din istoria Egiptului mai este cunoscută și sub numele de **epoca prethinită**.

Deși formau un stat unificat, cele două componente teritoriale vor continua să-și mențină o anumită individualitate încă mult timp. Regii egipteni erau numiți «regi ai trestiei și ai albinei», denumiri care simbolizează cele două părți ale Egiptului unificat, trestia simbolizând delta Nilului, unde această plantă creștea din belșug, iar albina simbolizând Egiptul de Sus. Aceeași semnificație o avea și tiara dublă pe care o purtau pe cap faraonii.

Numele localităților și al faraonilor egipteni ne sunt cunoscute adesea în varianta lor greacă. Astăzi noi cunoaștem care erau numele autentice ale celor mai mulți dintre faraoni. Multă vreme, titlul regal era de fapt o juxtapunere cel mai adesea de cinci nume, dar în timpul vieții lor numele regilor era cunoscut de foarte puțini, mai ales de preoții care oficiau cultul suveranului. De aceea, pentru a desemna pe monarh vechii egipteni foloseau numele *pero*, care înseamnă „casă mare”, „palat”. Denumirea a fost preluată de scriitorii biblici sub forma *par'o(h)*, iar de la aceștia au împrumutat-o grecii sub forma *faraon*.

a) **Regatul timpuriu** (3150 -2700, dinastiile I – II)

Această perioadă, cunoscută și sub numele de “perioadă thinită”, (după numele capitalei Thinis) este puțin cunoscută datorită sărăciei izvoarelor.

Încă din această perioadă timpurie regele era înconjurat de o curte numeroasă iar persoana sa era divinizată. El era întruchiparea zeului Horus, protectorul său. Statul egiptean se consolidează, acum apărând nucleul unei armate permanente, un corp judecătoresc și o administrație care supravegheau ordinea în stat etc.

b) **Regatul Vechi**. (2700-2200, dinastiile III – VI).

Este o perioadă mult mai bine cunoscută, atât prin sursele scrise, cât și prin marile monumente arhitectonice caracteristice acestei epoci, piramidele.

Piramidele fac dovada concentrării puterii politice în mâinile faraonului, capabil astfel să mobilizeze uriașe resurse materiale și umane în slujba asigurării postexistenței sale, căci piramidele nu sunt altceva decât monumente funerare, menite să asigure postexistența a faraonului. Cea mai veche piramidă este cea în trepte, a faraonului Zoser. A fost proiectată de arhitectul Imhotep, singurul personaj cunoscut din arta egipteană, artă prin excelență anonimă. Pe timpul faraonului Zoser, Egiptul a purtat războaie cu Țara Kuș; tot acum avem informații despre expediția din Sinai, peninsula fiind o regiune de unde egiptenii se aprovizionau cu minereu de cupru.

În timpul întregului Regatului vechi au fost ridicate numeroase piramide, dar cele mai mari, care uimesc până astăzi prin dimensiuni și perfecțiune, au fost construite în timpul celei de-a patra dinastii. Cele mai importante piramide au fost ridicate în zona Saqqarah și Gizeh de lângă Cairo și aparțin faraonilor Snefru, Khufu (Keops), Khafre (Khephren) și Menkaure (Mikerinos). Spre exemplu, marea piramidă a lui Keops avea o înălțime de 146m, cu o latură de 230m, acoperind o suprafață de 4ha. Se consideră că la construirea acestei piramide s-au folosit aproximativ 2.300.000 de blocuri de piatră fasonată, având fiecare o greutate de cca. 2,5 tone. Pentru construirea unui astfel de monument, au fost mobilizați, timp de mulți ani, zeci de mii de lucrători.

Construcția piramidelor a necesitat un efort colosal ce a secătuit resursele Egiptului. Documentele de epocă lasă să se înțeleagă că populația era nemulțumită, că, probabil, au avut loc revolte și că în urma acestor nemulțumiri puterea faraonilor a scăzut. Din timpul dinastiei a VI-a, autoritatea centrală este tot mai slabă, observându-se concomitent o creștere a puterii aristocrației nomelor. Nomarhii devin adevărați suverani locali, ceea ce duce la căderea Regatului vechi și instalarea Primei perioade intermediare.

c) **Prima Perioadă intermediară** (2200-2060, dinastiile VII – X). Prin perioadă intermediară se înțelege, în istoria Egiptului, o perioadă de regres în plan politic, cultural și economic. Această primă perioadă intermediară mai este cunoscută și sub numele de perioada herakleopolitană, deoarece centrul politic al Egiptului era orașul Herakleopolis. Provinciile țării devin treptat independente. Egiptul de Sus gravita în jurul orașului Theba, de unde faraonii vor începe procesul de reunificare și centralizare a țării. Este un moment de transformări politice și religioase care se caracterizează prin creșterea importanței zeului Osiris, în contrast cu ideea religioasă a Regatului vechi în care Ra era zeu suprem.

În jurul anului 2060, faraonul Mentuhotep al II-lea din dinastia thebană înfrânge pe regele din Herakleopolis, astfel că în jurul anului 2050 Egiptul este din nou unificat iar puterea centrală reușește să controleze întregul teritoriu.

d) **Regatului mijlociu** (2060-1785; dinastiile XI – XIV). Este o perioadă în care statul egiptean cunoaște o însemnată dezvoltare economică, ilustrată prin relațiile comerciale cu Creta, Asia Mică, Nubia și Țara Punt. Theba devine centrul politic și religios al statului egiptean, iar zeul Amon are o poziție dominantă.

Apogeul politic al Regatului mijlociu este în timpul dinastiei a XII-a (1991-1785). Capitala statului este mutată la Lisht, lângă Memphis. Fondatorul dinastiei a XII-a este faraonul Amenemhat I (1991-1962), care acordă o mare importanță organizării interne a statului egiptean. Pentru a slăbi forțele centrifuge, desființează funcțiile ereditare, inaugurând sistemul coregenței menit să înlăture tulburările și neînțelegerile politice de la moartea faraonului. Consolidarea statului este sporită și de către Senusret I (Sesostris) (1962-1928) care duce o politică externă activă, fixând granița de sud a Egiptului la cea de a două cataractă a Nilului.

Epoca Regatului este epoca de aur a literaturii egiptene. De pe vremea domniei lui Amenemhat I avem scrierea *Învățămintele lui Amenemhat*, iar de pe vremea lui Senusret I, *Povestirea lui Sinuhé*.

Cel mai important faraon din timpul Regatului mijlociu este Senusret al III-lea (1787-1842), care organizează administrația și micșorează puterea nomarhilor. Anexează și colonizează Nubia,

până la cataracta a II-a, teritoriul Egiptului întinzându-se pe o fâșie de pământ de peste 1000 km de-a lungul Nilului.

În timpul dinastiilor a XIII-a și a XIV-a, statul egiptean este într-un proces de decădere. Are loc o puternică criză economică și politică, autoritatea centrală decade. Capitală se mută când la Theba când la Xoïs în Deltă.

e) **A doua Perioadă intermediară** (1785-1580; dinastiile XV – XVII). Începutul celei de-a doua Perioade intermediare este marcată de pătrunderea hicsosilor și instaurarea dominației lor politice.

Tradiția istorică păstrată la Manethon explică numele de hicsosî ca semnificând “conducători ai ținuturilor pustiurilor” sau “conducători pastori”. Nu știm multe lucruri despre originea acestora. Se pare că ei veneau din Peninsula Sinai sau din regiunea syro-palestiniană. Unele antroponime se pare că au origine hurrită, dar după alte indicii lingvistice, cea mai mare parte a lor pare să fi fost semiți. Nivelul cultural și economic al acestora era inferior celui al egiptenilor.

Ceea ce le-a permis să se impună a fost însă tehnica de luptă care era superioară aceleia a egiptenilor. Ei foloseau carul de luptă și calul, necunoscute până atunci în Egipt. Ei au pătruns lent, mai întâi ca mercenari ai diferiților principii din Deltă, apoi ca stăpânitori. Fiind însă puțini la număr, ei au dominat mai cu seamă Delta, dominația lor asupra Egiptul de Sus exercitându-se prin intermediul unor conducători locali.

Stăpânirea hicsosilor a constituit o perioadă de regres a statului și a civilizației egiptene. Centrul stăpânirii hicsosilor a fost la Avaris, în marginea de est a Deltei. În aceeași perioadă, la Theba continua să existe regi locali, inițial supuși hicsosilor.

O dată cu dinastia a XVII-a, faraonii din Theba încep lupta pentru izgonirea stăpânitorilor hicsosî, care vor fi alungați de către faraonul Ahmosis, întemeietorul dinastiei a XVIII-a, în 1580 a.C., punându-se astfel bazele unei noi epoci de înflorire a statului egiptean.

f) **Regatului nou** (1580-1085, dinastiile XVIII – XX). În timpul Regatului nou, statul egiptean cunoaște cea mai mare dezvoltare din multimilenara sa istorie. Egiptul devine cel mai important stat al epocii, un adevărat imperiu, dominația faraonilor ajungând până pe cursul mijlociu al Eufratului. În plan economic, înflorirea se datorează progreselor tehnice remarcabile în ceea ce privește agricultura, torsul, țesutul, metalurgia bronzului. Sursele menționează și utilizarea fierului meteoritic.

Statul egiptean avea o puternică armată care folosea calul și carul de luptă precum și arme de mai bună calitate.

Cei mai importanți faraoni din dinastia a XVIII-a sunt Thutmosis I (1526-1512) și Thutmosis al II-lea (1512-1503), care pun bazele statului mondial egiptean. În urma companiilor militare, puterea faraonilor se întinde până dincolo de cea treia cataractă a Nilului. Către nord-est, Egiptul domina întreaga regiune syro-palestiniană până la Eufrat.

Lui Thutmosis al II-lea îi urmează la conducere văduva și sora sa vitregă, fiica lui Thutmosis I, Hatșepsut (1503-1482), care va conduce o vreme în numele fiului său vitreg, pentru ca mai târziu să se proclame regină, fiind prima femeie faraon în istoria statului egiptean. În timpul domniei sale, statul egiptean cunoaște un moment de relativă decădere. Acum a fost construit marele templu de la Deir el-Bahari, de lângă Theba, capodoperă a arhitecturii egiptene.

După moartea reginei Hatșepsut, urmează la tron regele Thutmosis al III-lea (1482-1450), cel mai de seamă faraon din timpul Regatului nou. Sursele istorice spun că a purtat nu mai puțin de 17 războaie. Face numeroase campanii militare, timp de 20 de ani, în Siria și Palestina, în urma cărora imperiul egiptean își fixează hotarul de nord pe Eufrat. În această regiune, regele egiptean va intra în conflict cu statul Mitanni, care va fi înfrânt în mai multe bătălii. În sud, statul egiptean se întindea până la cea de-a patra cataractă a Nilului.

Îi urmează la domnie faraonul Amenhotep (Amenophis) al II-lea (1450-1425). În timpul acestuia și a urmașului său, Thutmosis al IV-lea, în Egipt au loc unele războaie care au fost înăbușite în sânge. În timpul domniei lui Amenhotep al III-lea (1417-1379), statul egiptean se afla

în culmea puterii sale. Curtea regală a fost de o splendoare fabuloasă. Noul templu ridicat lui Amon, așa numitul templu din Luxor, și templul pentru pomenirea faraonului, din care s-au păstrat sculpturi uriașe, înfățișându-l pe rege – așa numiții “coloși ai lui Memnon” –, eclipsau prin grandoearea lor tot ce se crease mai înainte în capitală.

Urmează domnia lui Amenhotep al IV-lea (1379-1361). Acest faraon este autorul unei importante reforme religioase, menite să micșoreze puterea preoțimii din Theba care se consolidase în jurul templului zeului Amon. Amenhotep creează o religie monoteistă, bazată pe doctrina unei divinități omniprezente, Aton (reprezentarea discului solar), faraonul devenind pontif suprem și profet al noii religii. El adoptă de aceea un nou nume Ahnaton (“Bun pentru soare”), și construiește o nouă capitală fabuloasă, Akhenaton (“Orizontul lui Aton”), lângă actuala localitate El Amarna. În noua capitală, înfrumusețată cu numeroase palate și temple, faraonul a adunat și arhivele statului egiptean.

Cercetările arheologice de la Tell el Amarna au scos la iveală această splendidă capitală. Cu această ocazie a fost descoperită și arhiva statului egiptean care oferă un mare număr de informații despre raporturile internaționale ale Egiptului. Documentele erau scrise în babiloniană, care era limba diplomatică internațională a vremii. Judecând după aceste documente Egiptul întreținea raporturi comerciale și diplomatice cu un mare număr de țări din Orientul apropiat.

Reforma religioasă nu a avut rezultatele dorite. Ea nu a reușit să înfrângă decât temporar puterea preoțimii thebane și a aristocrației nomelor. Opoziția internă la această reformă a avut ca rezultat slăbirea prestigiului statului egiptean în exterior, care era contestat mai ales în regiunea syro-palestiniană.

După moartea lui Amenhotep al IV-lea, urmașii săi nu au mai reușit să susțină această reformă religioasă și, sub presiunea preoțimii thebane, cultul zeului Amon și al celorlalți zei tradiționali au fost treptat restabilite. Dintre regii care au succedat lui Amenhotep al IV-lea, merită amintit Tutankhamon (= Chipul vieții lui Amon), nu atât prin realizările sale, căci a domnit puțini ani și a murit tânăr, ci pentru că mormântul său nu a fost profanat de-a lungul mileniilor, fiind descoperit de arheologul englez Howard Carter, în anul 1922. Bogăția extraordinară a acestui mormânt face dovada deopotrivă a măiestriei artistice a vechilor egipteni și a poziției excepționale a faraonului în societatea egipteană.

În timpul dinastiei a XIX-a (1320-1200), statul egiptean cunoaște o nouă perioadă de înflorire. Inițiatorul acestei dinastii a fost Horemheb, care a fost un bun administrator și un comandant militar remarcabil. Capitala statului egiptean se mută de la Theba la Tanis, în Deltă.

În timpul domniilor faraonilor Ramses I (1320-1318), Seti I (1318-1304) și Ramses al II-lea (1304-1236), este perioada apogeului politicii expansioniste a dinastiei a XIX-a. Regiunea vizată de această politică este Palestina, Fenicia și Siria, teritorii asupra cărora își îndreptau atenția și regii hitiți. Punctul culminant al acestui conflict a fost bătălia de la Kadeș (1299 a.C.), când regele hitit Muwatalli inițiază o puternică coaliție anti-egipteană în Siria. Această bătălie este cunoscută atât din surse egiptene cât și din surse hittite. Bătălia s-a terminat nedecis, dar expansiunea egipteană către nord a fost stopată. Bătălia de la Kadeș a inspirat o remarcabilă creație literară egipteană, *Poemul lui Pentaur*, în care erau glorificate “victoriile” lui Ramses al II-lea. Sursele hittite, mult mai sobre, consemnează doar că bătălia s-a terminat nedecis. Conflictul dintre egipteni și hitiți se încheie printr-o pace de compromis, textul tratatului semnat fiind primul text de acest gen cunoscut în istoria universală.

Ramses al II-lea a avut o domnie foarte lungă (67 ani), Egiptul cunoscând acum apogeul teritorial și cultural. În timpul domniei lui Ramses al-II-lea au fost ridicate mari edificii, cum au fost templu de la Abu-Simbel, marea colonadă de la Karnak, și Rameseumul. Templul de la Abu Simbel era în Nubia. Actualmente, prin construirea lacului de acumulare „Naser” de la Assuan, templul a fost decupat din stâncă și reconstruit, pentru a putea fi admirat. Rameseumul se afla la vest de Theba, în apropierea ei. Este un templu funerar, din care s-au păstrat resturile unei statui colosale a lui Ramses al II-lea, cu înălțimea de 18 m ce cântărea circa 1000 de tone.

După domnia lui Ramses al II-lea, Egiptul cunoaște o perioadă de decădere, datorată invaziei popoarelor mării. Sub această sintagmă ("invazia popoarelor mării" sau "invazia egeeană") se înțelege astăzi o vastă mișcare de populații, cunoscută mai cu seamă prin efectele sale ultime: mari tulburări în bazinul egean, Anatolia, regiunea syro-palestiniană și Egipt. Printre urmările foarte evidente ale acestor mișcări de populație, se numără distrugerea statului hittit, instalarea filistenilor în Palestina, slăbirea statelor miceniene. Singurul care reușește să se opună acestor invadatori este Egiptul. O lungă inscripție gravată pe zidurile templului de la Karnak vorbește despre victoria obținută împotriva lor de fiul lui Ramses al II-lea, faraonul Merneptah (1236-1222).

Eforturile militare prelungite au dus la slăbirea autorității centrale și la degradare economică, crescând în schimb influența preoțimii din Theba și a comandanților militari. Între anii 1200-1085, sunt faraoni din dinastia a XX-a. Criza economică și politică, însoțită de frământări populare, a însemnat o perioadă de instabilitate, deoarece în 87 de ani (1200-1113) s-au succedat nu mai puțin de 10 faraoni.

Dintre aceștia, cel mai remarcabil este Ramses al-III-lea (1198-1166). Domnia acestuia este confruntată cu asaltul popoarelor mării asupra Egiptului: lybienii atacau dinspre vest, alte populații atacau în Deltă. Numele acestor populații apare pe zidurile templului său de la Medinet-Habu.

Eforturile militare prelungite și costisitoare au slăbit statul egiptean, astfel că, după domnia lui Ramses al III-lea, concomitent cu degradarea economică, puterea centrală face tot mai multe concesii preoților lui Amon din Theba și principalilor comandanți militari. La sfârșitul dinastiei, marele preot al lui Amon devine faraon la Theba, iar în Egiptul de Jos se constituie o dinastie paralelă, cu centrul la Tanis.

g) **Regatul Târziu** (1085-332, dinastiile XXI-XXXI).

Este o perioadă de decădere a Egiptului. Teritoriul se micșorează mult, iar prestigiul extern al țării are, cu rare excepții, mult de suferit. Poziția de arbitru în regiunea syro-palestiniană se prăbușește în favoarea altor puteri. În interior, puterea politică a trecut adeseori pe seama unor dinastii străine.

Dinastiile a XXII-a și a XXIII-a sunt lybiene, prin așezare unor triburi lybiene în Egipt. Piankhy, suveran al regatului etiopian cu centrul la Napata, își extinde, în anul 730 a.C., autoritatea asupra Egiptului de Sus și Mijlociu, dominația etiopiană fiind instaurată pe teritoriul Egiptului până la cea de a șasea cataractă a Nilului.

Între anii 751-656, este perioada dinastiei a XXV-a, care este etiopiană. În timpul acestei perioade se răspândește scrierea demotică. Egiptul de Jos manifestă o relativă rezistență față de dinastia etiopiană.

În anul 674 a.C., are loc prima incursiune assyriană la hotarele Egiptului. În anul 671, armatele assyriene, conduse de regelui Asarhaddon, invadează valea Nilului și ocupă orașul Memphis, ocupația assyriană exercitându-se asupra unei părți însemnate din teritoriul Egiptului. În anul 663 a.C., ofensiva etiopiană condusă de regele Teutamon atinge delta Nilului, dar assyrienii îi înfrâng pe etiopieni și cuceresc Theba, pe care o jefuiesc. Reprezentanții dinastiei etiopiene sunt izgoniți din Egipt. Ei vor domni în continuare în Nubia asupra unui regat cu capitala la Napata și apoi la Meroe, păstrând numeroase elemente ale civilizației egiptene.

În jurul anului 655 a.C., Psametic I din Sais, vasal al Assyriei, profită de slăbirea puterii suverane impunându-și autoritatea asupra Egiptului de Sus, până la prima cataractă. Perioada Saită (663-525) este marcată de evenimente importante în Orientul mijlociu și apropiat, de ridicarea puterii medo-persane, care răstoarnă echilibrul politic regional. În urma acestor schimbări, Imperiul assyrian este desființat, locul său fiind ocupat de Imperiul Persan.

h) **Dominația persană** (525-332, dinastiile XXVII-XXXI). În timpul faraonului Psametic al III-lea, în anul 525, perșii, sub conducerea regelui Cambyses, cuceresc Egiptul, pe care îl transformă într-o satrapie a vastului lor imperiu, cu capitala la Memphis, regii Ahemenizi luându-și și titlul de faraon.

Principalul izvor pentru cunoașterea perioadei de început a dominației persane sunt *Istoriile* lui Herodot.

Dominația persană a fost suportată greu de egipteni, deși regii perși au încercat să atragă de partea lor aristocrația și preoțimea egipteană. În lupta lor împotriva dominației persane, ei sunt adesea ajutați de greci care urmăreau slăbirea statului persan. În anul 404, Amyrtaios din Sais (fondatorul dinastiei a XXVIII-a) se răscoală împotriva perșilor, fiind susținut de către greci. Dinastiile a XXVIII- XXX (404-341) sunt egiptene. În 343 a.C., perși pornesc contraofensiva, alungă pe ultimul faraon egiptean, Nectanebos al II-lea, în Nubia, dominația persană fiind iarăși restaurată, dinastia a XXXI-a fiind Ahemenidă.

În anul 332 a.C., Alexandru Macedon, în urma unei campanii fulgerătoare, cucerește Egiptul fără luptă și este aclamat faraon. După moartea lui Alexandru, datorită luptelor dintre diadohi, vastul imperiu creat de el se fărâmițează. Primul care se individualizează politic este Egiptul. Aici generalul Ptolemaios, fiul lui Lagos, va întemeia statul elenistic al Lagizilor. În epoca elenistică, Egiptul constituie un stat puternic, condus de o aristocrație greco-macedoneană, care a preluat multe elemente egiptene.

Acest stat va dura până în anul 30 a.C., când a fost desființat de romani. Din această perioadă, Egiptul va face parte din Imperiul Roman, bucurându-se în cadrul acestuia, o vreme, de un statut special, fiind considerat proprietatea împăratului.

În timpul stăpânirii romane, elementul greco-macedonean continuă să joace un rol important, în Egipt romanizarea fiind nesemnificativă. Totuși, în perioada stăpânirii romane, milenara civilizație egipteană era la apusul său. Noile realități politice, religioase și ideologice din Imperiu au determinat politica de persecutare a vechii religii egiptene, care a fost elementul cel mai conservator în timpul dominațiilor străine. Închiderea templelor, începută în anul 356 de împăratul Constantius al II-lea, a fost dusă la bun sfârșit, prin masacrarea preoților Serapeumului din Memphis din anul 391, în urma edictului împăratului Teodosius din anul 380, prin care creștinismul era proclamat religie oficială a statului roman.

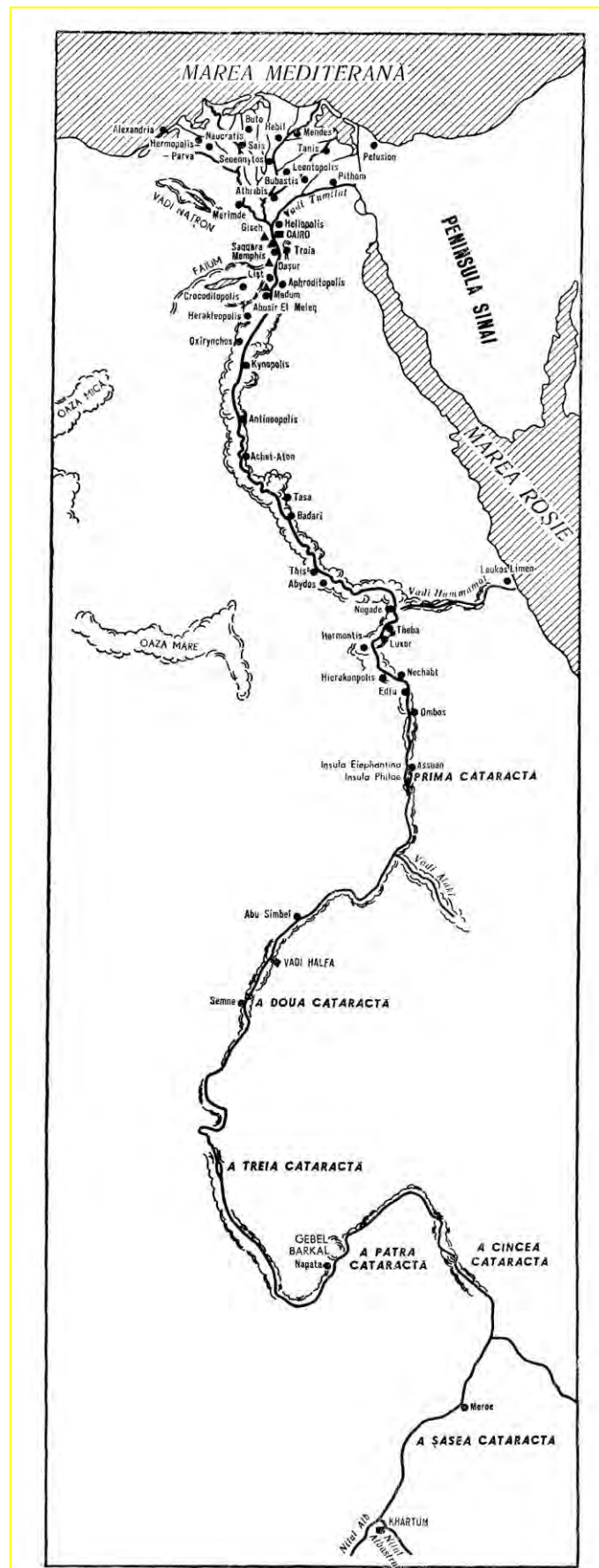
După împărțirea definitivă a Imperiului roman, Egiptului rămâne în granițele Imperiului de răsărit, până în 639/643 când are loc cucerirea arabă. Deși reprezentau doar aproximativ 10% din populație, arabii reușesc să-i islamizeze pe egipteni și să le arabizeze limba. Tot mai puținii vorbitori ai vechii limbi egiptene, coptii, vor supraviețui până în epoca modernă, iar limba coptă va subzista până astăzi doar ca limbă liturgică.

Timpul mediu rezervat asimilării cunoștințelor: 4 h

Rezumat: se prezintă principalele evenimente politice, economice și culturale care au marcat istoria Egiptului antic.

Test de autoevaluare

1. Care au fost direcțiile principale ale politicii externe egiptene?
2. Prin ce se caracterizează Egiptul în epoca Regatului târziu?

Harta Egiptului Antic.

Unitatea de învățare 3:

Mesopotamia. Țara și populația. Periodizarea istoriei Mesopotamiei. Preistoria și epoca protoliterară

Cuprins:

3.1. Țara și populația

3.2. Periodizarea istoriei Mesopotamiei

3.3. Preistoria

3.4. Epoca protoliterară

Introducere: Mesopotamia a fost ca și Egiptul unul dintre cele mai strălucite centre de civilizație din antichitate.

Numele se întâlnește pentru prima dată la istoricul grec Polybios (sec. II a.C.) și constituie traducerea greacă a sintagmei biblice, Aram Naharaim, „Țara dintre râuri”.

Denumirea nu are conotații etnice, fiind una strict geografică, ce desemnează teritoriul cuprins între Tigru și Eufrat, teritoriu care aparține astăzi Irakului, Siriei și Turciei. Cele două fluvii izvorăsc din Munții Armeniei și curg paralel pe o distanță de câteva mii de kilometri, delimitând o câmpie aluvionară unde, în antichitate, datorită unei rețele dese de canale de irigație, se practica o agricultură foarte profitabilă.

Obiective specifice: formarea unor cunoștințe solide privind geografia și populația vechii Mesopotamii, periodizarea istoriei Mesopotamiei, precum și cunoașterea generală a preistoriei Mesopotamiei și a perioadei protoliterare

3.1.Țara și populația.

În antichitatea timpurie, apele celor două fluvii nu se uneau. Dar masa mare de aluviuni pe care acestea le transportă și le depun la vărsare în Golful Persic a făcut ca uscatul să înainteze în golf și să unească cele două ape. Acest fapt rezultă foarte limpede din studiile geologice precum și din unele vechi documente sumeriene care spun că orașul Eridu se afla la „țărnuțul mării”, iar arheologii n-au reperat nici o urmă de viață omenească mai la sud de această localitate.

Această realitate geografică, explică de ce Mesopotamia este lipsită de zăcămintele minerale. Excepție face numai petrolul, care a fost cunoscut de timpuriu, bitumul fiind folosit ca liant în construcții. Tot această realitate geografică explică una din caracteristicile cele mai importante ale civilizației mesopotamiene, anume absența pietrei de construcție, ceea ce i-a obligat pe locuitori să folosească în construcții cărămizile uscate la soare, de unde, slaba rezistență și masivitatea acestora.

Teritoriul Mesopotamiei este mărginit la est, dar mai ales la vest, de teritorii aride. Dacă n-ar fi apele celor două fluvii care să permită practicarea irigației și Mesopotamia ar fi de asemenea un teritoriu deșertic.

Poziția geografică a Mesopotamiei, ca teritoriu deschis în toate direcțiile, a făcut ca aici să vină de-a lungul secolelor numeroase populații atrase de posibilitatea unei existențe mai ușoare. Dinspre răsărit, din munții Assyriei și ai Elamului, dinspre vest și sud-vest, din pustiurile Siriei și Arabiei, numeroase triburi au venit spre câmpia roditoare dintre Tigru și Eufrat, împinse de fenomenul deșertizării, sau atrase de viața civilizată de acolo. Pe fâșia de pământ dintre cele două fluvii s-au așezat în antichitate populații diverse, cu origini cunoscute sau mai puțin cunoscute: sumerieni, accadieni, amoriți, aramei, guti, kassiti, huriti, medo-perși, greci. Acestea au contribuit, fiecare în felul său, la realizarea splendidei civilizații mesopotamiene, care a influențat profund civilizațiile născute în arii geografice apropiate.

Deoarece în Mesopotamia nu putem vorbi, ca în Egipt, de un singur popor, ci de numeroase populații cu origini și limbi uneori foarte diferite, explică de ce pentru istoria acestei regiuni se folosește o denumire geografică și nu una etnică. În istoriografie, pentru trecutul acestei regiuni se mai folosesc totuși și alte denumiri, cum ar fi Babilonia și Chaldeea, dar acestea sunt mai puțin potrivite deoarece acoperă numai unele epoci din istoria Mesopotamiei.

3.2. Periodizarea istoriei Mesopotamiei

1. **Epoca preistorică** – sfârșitul mileniului V-jumătatea mileniului IV
2. **Epoca protoliterară** – 3350-3000
3. **Epoca sumeriană** – a doua jum.a mil. al IV-lea – 2350
4. **Epoca accadiană sau sumero-accadiană** – 2350-2150
5. **Epoca dominației gutilor** – 2191-cca. 2116
6. **Epoca celei de a III-a dinastii din Ur, sau Epoca renașterii sumeriene** – 2116-2004

Începând cu pătrunderea amoritilor, istoria Mesopotamiei se complică, deoarece aceștia formează mai multe state contemporane:

7. **Epoca Isin și Larsa** – cca. 2025 - 1763
8. **Epoca Regatului vechiului Babilon** – 1764-1595
9. **Epoca kassitilor** – 1595-1157
10. **Epoca asyriană** – cca. 1157-612
11. **Epoca Regatului Noului Babilon** – 612-539
12. **Epoca dominației persane** -539-330
13. **Epoca elenistică** – 330-cca. 63

3.3 Preistoria Mesopotamiei

Dealurile de la poalele munților Zagros din nordul Mesopotamiei, ținut numit în antichitate Assyria, pare să fi fost una din regiunile în care a apărut una dintre cele mai vechi civilizații bazate pe agricultură și pe creșterea vitelor. Una din primele așezări este cea de la **Jarmo**, ale cărei prime niveluri sunt anterioare inventării ceramicii. Vechimea acestei așezări este către finele mileniului al VIII și începutul mileniului al VII-lea. O cultură mult mai avansată, numită după tipul de așezare de la **Hassuna**, de lângă Mosul de azi, în nordul Irakului, se întinde asupra întregii Mesopotamii de sus.

O etapă și mai avansată, în care cuprul apare pentru prima oară, este cultura **Tell Halaf**, numită astfel după așezarea aflată lângă izvorul râului Khabur, dar centrul său a fost în aria Mosul. Această cultură acoperea o arie largă din Assyria în sud-estul Turciei și Mediterana. Mai departe, în sud-est, există o cultură similară, însă ceva mai recentă, numită **Samarra**, după localitatea aflată pe Tigrul Mijlociu; aceste două culturi, ale căror produse de excepție sunt vasele foarte frumos pictate, au fost înlocuite de cultura numită **Ubaid** (4200-3500). Ea este numită astfel de la așezarea de lângă Ur, Al Ubaid sau El Obeid, în sudul Mesopotamiei. Cultura ubaidiană acoperă întreaga Mesopotamie și nordul Siriei și are legături cu culturile contemporane de pe platoul iranian și din Anatolia. Deși există unele diferențe de detaliu între nordul și sudul culturii Ubaid, aspectul general este de o mare omogenitate de la Golful Persic la Marea Mediterană.

În sudul Mesopotamiei, cultura Ubaid a fost considerată mult timp ca fiind cea mai veche. Săpăturile arheologice din perioada interbelică au arătat totuși că au existat așezări mai vechi, mai ales la Eridu.

3.4. Perioada protoliterară

După perioada relativ unitară reprezentată de cultura ubaidiană, spre mijlocul mileniului al IV-lea a.C., nordul și sudul Mesopotamiei cunosc evoluții divergente; în timp ce în nord culturile care au urmat culturii Ubaid, numite **Gawra**, după tipul de așezare Tepe Gawra, și Ninevite, aduc puține inovații, sudul face saltul decisiv la o civilizație înaltă, pentru care a fost introdusă denumirea de perioada protoliterară. În plan arheologic, perioada protoliterară corespunde ultimelor faze ale culturii arheologice **Warka**, cuprinse între anii 3500-3300 a.C., și nivelelor IV și III din cultura **Djemedet Nasr**. De fapt, prin perioada protoliterară specialiștii înțeleg acea perioadă de început a istoriei Mesopotamiei, când își face apariția scrisul. Primele documente scrise sunt reprezentate de tăblițele de argilă, descoperite în templul zeului Eanna, principalul sanctuar din Uruk, acoperite cu calcule. Cea mai veche formă a scrierii era pictografică: picturi de diferite animale, părți ale corpului omenesc, grâne, vase etc., erau incizate cu un stylus în pasta crudă, înainte ca aceasta să fi fost uscată la soare. Încă din această perioadă se folosea sistemul zecimal. Numerele erau exprimate, pentru zeci, prin impresiuni circulare, iar pentru unități prin impresiuni semicirculare. Simboluri pur convenționale au fost folosite de la început alături de pictură. Multe dintre semnele pictografice din această foarte veche scriere au supraviețuit, cu unele mici modificări, în scrierea cuneiformă care de fapt este o dezvoltare a acesteia.

Unele particularități ale acestei scrieri arată clar că cel de-al doilea grup de texte pictografice (Warka III, Djemedet-Nasr) au fost scrise în sumeriană și că este probabil ca și primul grup de texte (Warka IV) să fi fost în aceeași limbă. Altfel spus, civilizația protoliterară a Mesopotamiei a fost dezvoltată de sumerienii, poporul istoric cel mai vechi din sudul Mesopotamiei.

Rezumat: se prezintă geografia fizică, economică și demografia vechii Mesopotamiei, oferindu-se câteva noțiuni generale despre preistorie și perioada protoliterară.

Test de autoevaluare

1. Prin ce se caracterizează istoria și civilizația mesopotamiană?
2. Care au fost principalele popoare mesopotamiene?

Unitatea de învățare 4:

Istoria Mesopotamiei până la jumătatea mileniului al doilea a. Chr.

Cuprins:

- 4. 1. Epoca sumeriană
- 4.2. Epoca accadiană
- 4.3 Epoca dominației gutilor
- 4.4. Epoca Isin și Larsa.
- 4.5 Regatul Vechiului Babilon

Introducere: Mesopotamia nu a reprezentat un teritoriu centralizat, principala formă de organizare fiind orașele –state. În funcție de principalele cetăți și populații care au exercitat o influență asupra teritoriului cuprins între râurile Tigru și Eufrat, se diferențiază și succesiunea cronologică a principalelor etape ale istoriei Mesopotamiei.

Obiective specifice: cunoașterea principalelor evenimente politice, sociale, culturale ale istoriei Mesopotamiei în mileniile al treilea până la jumătatea mileniului al doilea a. Chr. și a principalelor personalități care au marcat această istorie

4.1. Epoca sumeriană

Numele de Sumer este de origine accadiană. Sumerienii își numeau propria țară **Kengir** sau **Kalam**. Partea de nord a Mesopotamiei se numea în sumeriană **Uri**. Prima epocă istorică a Mesopotamiei, cea sumeriană, este perioada înfloririi unei civilizații extraordinare, în care s-au pus bazele panteonului mesopotamian, a fost creată scrierea cuneiformă, iar artele și științele au înregistrat progrese remarcabile.

Cercetătorii admit, în general, că sumerienii nu au fost autohtoni în patria lor istorică. Acest lucru rezultă din analiza lingvistică a numelor de locuri din Sumer și a unor cuvinte referitoare la agricultură și la meseriile de bază păstrate în sumeriană, care nu se explică prin această limbă.

Cele mai vechi urme de locuire din sudul Mesopotamiei datează din jurul anului 4500 a.C. Sunt agricultori originari din regiunile mai înalte din nord sau din est, cunoscut sub numele de ubaidieni. Despre limba acestei populații nu se știe mai nimic, cu excepția acelor urme păstrate într-un număr de denumiri geografice și de cuvinte din sumeriană. Unii învățați denumesc această populație subareană și cred că este originară din regiunea Subir, aflată în nordul Mesopotamiei. După ubaidieni, au venit triburile semitice originare din nord și din vest, infiltrate în regiune ca agricultori sau cuceritori.

Originea sumerienilor nu este clară. În Biblie, s-a păstrat o prețioasă tradiție care spune că sumerienii erau veniți de undeva din Orient. Sunt cel puțin două teorii majore referitoare la originea acestei populații. Una dintre ele susține originea nordică a sumerienilor, din sudul Mării Caspice și din nordul Iranului. Această ipoteză se sprijină mai ales pe unele vagi asemănări dintre limba sumeriană cu limbile turcice. Cea de a doua teorie susține originea răsăriteană a sumerienilor, din aria civilizației Indusului, fiind invocate în favoarea sa unele asemănări dintre cele două civilizații. Nici una din cele două teorii nu este suficient de argumentată pentru a putea fi considerată sigură.

Nici data sosirii sumerienilor în patria lor istorică nu este certă, opiniile cercetătorilor mergând de la jumătatea mileniului al IV-lea a.C., până către începutul mileniului al-III-lea. În tot cazul, civilizația sumeriană este produsul fuziunii etnice și culturale între populațiile ubaidiene, semitice și sumeriene; ea este numită sumeriană, deoarece limba sumeriană este aceea care a dat expresia scrisă a acestei civilizații.

Limba sumeriană, cunoscută din numeroase inscripții, este atestată încă din jurul anului 3100 a.C. Ea a fost înlocuită treptat, după anul 2000 a.C. ca limbă vorbită de limba semitică accadiană, dar a supraviețuit ca limbă de cult până târziu, la începutul epocii persane. Afinitățile lingvistice ale limbii sumeriene nu au putut fi stabilite cu siguranță; dintre toate apropiările făcute, cele mai semnificative sunt cele cu limbile turcice. Ea este o limbă de tip aglutinant, deoarece păstrează rădăcina intactă, în timp ce exprimarea diferitelor schimbări morfemice se face cu ajutorul prefixelor, infixelor și sufixelor. Limba sumeriană avea cel puțin două dialecte, cel mai important fiind *eme -KU*, dialectul oficial sumerian, și *eme -SAL*, dialectul folosit în compunerea imnurilor și incantațiilor.

Cercetările arheologice din sudul Mesopotamiei precum și datele oferite de inscripții arată că din a doua jumătate a mileniului al IV-lea se produce o dezvoltare economică, ce are la bază progresele din agricultură, meșteșugărit și comerțul la mare distanță. Este vorba de folosirea pe scară din ce în ce mai largă a irigațiilor artificiale, de cultivare a unor noi soiuri de cereale, mai productive. Apoi, dezvoltarea metalurgiei bronzului a contribuit la confecționarea unor arme mai bune și la stabilirea unor relații cu Anatolia, Assyria și Iranul, unde existau zăcămintele de cupru și de cositor.

Pe fundalul acestei dezvoltări economice, se cristalizează aristocrația sumeriană denumită în textele vechi cu termeni de *lugal*, *ensi* și *patesi*. În ceea ce privește oamenii de rând, liberi din punct de vedere juridic, cea mai răspândită denumire este cea semitică păstrată în *Codul lui Hammurabi*, – *mușkenum*.

La începutul epocii sumeriene nu exista un stat cu acest nume, forma de organizare politică fiind cea de oraș-stat. Principalele orașe-state sumeriene erau: Eridu, Ur, Larsa, Umma, Uruk, Nipur, Surrupak, Kiș.

Cele mai importante izvoare referitoare la istoria Sumerului sunt listele dinastice, în care faptele mitice se împletesc cu cele reale. În aceste liste dinastice, trecutul istoric al Mesopotamiei se împărțea în două mari perioade: înainte și după potop. Același împărțire se regăsește și în opera lui Berosos, scriitor de origine greco-chaldeană, autor al unei istorii a Mesopotamiei în limba greacă.

Așa cum reiese din izvoarele mai sus amintite, între orașele-stat sumeriene s-a dus o acerbă luptă pentru hegemonie. Se pare că aceste lupte erau determinate într-o bună măsură de necesitatea de a controla întregul sistem de irigație, care avea o importanță vitală pentru economia sumeriană. Într-o primă perioadă, regele din Lagaș a avut o poziție dominantă stăpânind și peste Ur. În 2850 a.C. Lagașul își pierde această poziție, devenind dependent de Suruppak. Ulterior și orașul Suruppak își pierde întâietatea, orașul Ur căpătând un rol dominant. Concomitent cu ridicarea orașului Ur, capătă importanță alte două centre: Kiș și Lagaș.

Întemeietorul dinastiei din Lagaș este Ur Nanșe, în anul 2520 a.C. În 2400 orașul este încă un centru important, așa cum o dovedesc reprezentările de pe “Stela vulturilor”, dar la scurt timp supremația sa este contestată de către conducătorii Ummei. După unele tulburări sociale Lagașul cunoaște o nouă dezvoltare în timpul lui Urukagina (cca. 2360 a.C.).

Despre acest rege vorbesc un mare număr de inscripții, care îl prezintă ca pe un monarh preocupat de bunul mers al țării. În timpul său a fost elaborat cel mai vechi cod de legi cunoscut până acum, cu un conținut variat. Regele Urukagina ia unele măsuri în folosul populației sărace. Restabilește vechile dări în natură, ca și vechea organizare judecătorească a comunităților rurale. A micșorat dările la care erau supuși meseriașii, a interzis sechestrarea averii mobile și imobile a militarilor și văduvelor și a pus pe cetățeni sub protecția legilor împotriva cămătăriei omorurilor, jafurilor.

Activitatea reformatoare a lui Urukagina a fost întreruptă, după opt ani de domnie, de un nou conflict cu orașul Umma; Urukagina a fost înfrânt, iar Lugalzaggisi impune dominația Ummei asupra Lagașului.

Regele Lugalzaggisi (2373-2349) a cucerit și celelalte orașe sumeriene, realizând pentru prima oară unitatea politică a Sumerului. Documentele din timpul domniei acestui rege spun că țara

sa se întindea de la Golful Persic până la “Marea de Sus” (Marea Mediterană). Capitala acestui întins stat a fost Urukul.

4.2. Epoca accadiană

Forma predominant sumeriană a civilizației Mesopotamiene a fost treptat înlocuită de cea accadiană, numită astfel de la orașul Accad. Nu știm unde se afla exact această localitate, deoarece cercetările arheologice nu au reușit să-l identifice. Sursele documentare contemporane lasă loc ipotezei că, probabil, orașul se afla pe malul stâng al Eufratului, aproximativ în locul unde acesta se apropia cel mai mult de Tigru.

Accadienii erau semiți care locuiau din timpuri imemorabile în sudul Mesopotamiei. Profitând de împrejurările istorice care au dus la slăbirea statelor sumeriene, accadienii au devenit elementul etnic cel mai important din punct de vedere politic. Ei erau sub o puternică și benefică influență sumeriană.

Cel care a instaurat dominația accadienilor în sudul Mesopotamiei a fost Sargon I (2371-2315), care a fost unul din marii suverani din Mesopotamia. Faptele sale au inspirat unele povestiri legendare apărute mai târziu, prin care regele accadian poate fi asemănat cu Moise, Cyrus și Romulus.

Sargon a creat un puternic stat bazat pe o economie și o armată foarte puternice. A purtat numeroase războaie cu Elamul, Assyria, cu principatele din Anatolia și Syria și chiar cu Cyprul. Toate aceste expediții militare victorioase au sporit foarte mult teritoriul statului accadian și au mărit prestigiul internațional al lui Sargon. El se proclamă “stăpânitor al celor patru ținuturi ale lumii”, titlatură care va fi preluată și de alți mari monarhi de mai târziu din Mesopotamia, Assyria și Iran.

După moartea lui Sargon I, urmașii săi au trebuit să facă față unor mari nemulțumiri populare, în condițiile în care puterea centrală a fost treptat slăbită ca urmare a disputelor pentru putere dintre aceștia. În timpul domniei regelui Naram-Sin (2291-2254), imperiul creat de Sargon cunoaște o nouă perioadă de prosperitate economică, de afirmare politică și culturală. Pe vremea sa limba accadiană se răspândește ca limbă diplomatică și de administrație în Orientul mijlociu și apropiat.

Sfârșitul epocii accadiene a fost provocat de pătrunderea treptată a unor populații străine atrase de rodnicia și bogăția ogoarelor accadiene, dar și de slăbirea statului accadian care nu mai putea face față numeroșilor inamici dinăuntru și din afara țării. Dinspre apus, Accadul era atacat de triburile semitice ale amoritilor, iar dinspre răsărit, de dincolo de Tigru, de populația gutilor. De fapt, elemente numeroase al acestor populații pătrunseseră mai demult în Mesopotamia ca lucrători agricoli și meseriași. Pe la 2191 a.C., gutii reușesc să-și impună dominația în Mesopotamia, inaugurând o nouă perioadă din istoria acesteia.

4.3. Epoca dominației gutilor

Gutii erau o populație de păstori nomazi din regiunea munților Zagros, de la est de Tigru. Ei au pătruns mai demult în Mesopotamia, ca lucrători agricoli. Limba acestei populații nu are afinități sigure cu alte limbi cunoscute. Profitând de slăbiciunea statului accadian ei au pus stăpânire pe Mesopotamia. Instaurarea dominației lor a fost însoțită de mari distrugerii: Accadul, Urukul și Urul au fost distruse din temelii. Datorită dominației lor foarte brutale, sumerienii și semiții îi numeau “balaurii munților”.

Gutii erau inferiori din punct de vedere cultural populațiilor supuse și, de aceea, ei au fost treptat asimilați. În timpul stăpânirii gutilor, numai orașul Lagaș și-a păstrat o relativă însemnătate. Aici este întemeiată o nouă dinastie al cărei prim “rege”, Urbaba, se intitulează doar guvernator al orașului. Cel de-al III-lea urmaș al său este *patesi* Gudea, care este personajul cel mai cunoscut din

timpul dominației gutilor datorită numeroaselor inscripții care-l pomenesc și prin numeroasele busturi care-l reprezintă.

Cel care a înlăturat dominația gutilor, a fost regele Utu-Chegal din Uruk (2118-2110). El a fost probabil înlăturat de Ur-Nammu (2112-2094), fondatorul celei de-a III-a dinastii din Ur. Acesta unifică sub autoritatea sa Sumerul și cea mai mare parte a Mesopotamiei. Adoptă titlul de “rege al Sumerului și Accadului”. Domnia sa inaugurează o nouă perioadă de pace și prosperitate în Mesopotamia, care mai este cunoscută și sub numele de “Epoca renașterii sumeriene”, deoarece acum cultura sumeriană cunoaște o nouă perioadă de înflorire, într-o perioadă când totuși populația majoritară din sudul Mesopotamiei era semită. De la acest rege au ajuns până la noi câteva tăblițe ceramice care conțin fragmente dintr-un cod de legi.

4.4. Epoca Isin și Larsa

Perioada de strălucire a Urului nu a fost totuși de lungă durată, deoarece triburi semitice din vest atacau neconținut Mesopotamia. Acestea erau cunoscute în izvoarele vremii sub numele de amorii. Aceștia erau o populație nomadă în spațiul de la vest de Eufrat până în Canaan. De altfel, amorii erau strâns înrudiți cu canaaneenii. Atacurile amoriiilor au fost adesea conjugate cu cele ale elamiiilor de la est de fluviul Tigru.

Ișbierra, originar din Mari, ocupă orașul Isin, veche așezare mesopotamiană; în același timp, o altă grupare vest semitică, avându-l în frunte pe Naplanum, pătrunde în Mesopotamia, ocupând orașul Larsa. Regele Urului, Ibbisin, s-a aliat cu Naplanum, dar ambii au fost înfrânți de Ișbierra. Orașul Ur a fost distrus, după care el nu se va mai ridica niciodată la strălucirea de odinioară.

Perioada Isin și Larsa este puțin cunoscută. Cele două state au întinderi mici; deși regii lor se intitulează “regi ai Sumerului și Akkadului”, ele nu depășesc sudul Mesopotamiei, orașul Mari reprezentând limita de nord a noilor regate.

În perioada Isin și Larsa, în afara Mesopotamiei propriu-zise s-a ridicat orașul Eșnuna, unde săpăturile arheologice au scos la iveală, numeroase inscripții, precum și un cod de legi al regelui Bilalama, scris în accadiană.

4.5. Regatul Vechiului Babilon

Concomitent cu statele Isin și Larsa, în Mesopotamia apare un nou centru de putere important, Babilonul, care va cunoaște o dezvoltare excepțională, fiind timp de două milenii cel mai important oraș din Orientul Apropiat. Numele de Babilon, este forma elenizată a accadianului *Babilim* sau *Babili*, care înseamnă în limba amorită “Poarta zeului”.

Pe scena istoriei, Babilonul apare mai târziu ca stat de sine stătător. Numele său este menționat pe vremea dinastiei a III-a din Ur sub numele *Kadingir*. Ceva mai târziu decât grupările amorite ale lui Ișbierra și Naplanum, în Mesopotamia pătrunde o nouă grupare vest semitică, care s-a așezat la sud de orașul Kiș. Această grupare avea ca divinitate supremă pe Marduk.

Primul rege al Babilonului, Sumulael (1894-1880), nu recunoaște autoritatea regatelor Isin și Larsa, și inițiază o serie de expediții, care i-au sporit teritoriul. Tot în această perioadă începe și construirea zidului de incintă al Babilonului.

În secolele următoare, regatul babilonian va fi în competiție cu celelalte state amorite pentru dominația în Mesopotamia. Cel mai important reprezentant al acestui regat este Hammurabi (1792-1749). Prin întreaga sa activitate, Hammurabi a transformat statul babilonian în cel mai mare imperiu cunoscut până atunci în Orientul apropiat. Inscripțiile descoperite în Babilon, precum și în orașul Mari ne permit să ne facem o idee despre evoluția acestei domnii. Dacă la începutul acesteia, Hammurabi nu depășea condiția unui conducător care accepta suzeranitatea asyriană, în ultimii zece ani ai domniei a reușit, printr-o politică externă foarte abilă, să impună hegemonia Babilonului

asupra întregii Mesopotamii, Assyriei, Elamului și a unor teritorii din nord-vest până către Marea Mediterană.

Hammurabi a rămas celebru prin codul de legi care îi poartă numele, important izvor pentru cunoașterea realităților politice, sociale, și economice din Mesopotamia. Codicele are mai multe capitole referitoare la familie, militari, diferite infracțiuni etc.

După moartea lui Hammurabi, urmașii săi nu au mai reușit să mențină prestigiul și unitatea statului babilonian, deoarece în regiune se produc însemnate mișcări de populație: triburile hurriților și ale kassiților încep să joace un rol tot mai important. Hurriții s-au coagulat, în jurul anului 1600 a.C., în puternicul stat numit Mitanni, care ocupa un teritoriu întins de pe cursul mijlociu a Eufratului, iar kassiții vor pătrunde treptat în Mesopotamia ca agricultori sau meseriași.

Rezumat: se prezintă principalele perioade ale istoriei mesopotamiei în mileniile al treilea și al doilea a. Chr., evidențiindu-se principalele evenimente politice, sociale, culturale, precum și rolul personalităților politice în istoria statelor dintre Tigru și Eufrat.

Test de autoevaluare

- 1.Ce se înțelege prin expresia “civilizație sumero-accadiană”?
- 2.Care au fost marile imperii din Mesopotamia?

Unitatea de învățare 5:

Istoria Mesopotamiei de la jumătatea mileniului al doilea până la cucerirea persană

Cuprins:

5.1. Epoca Kassiților

5.2. Assyria

5.3. Regatul Noului Babilon (Chaldeea)

Introducere: Istoria Mesopotamiei în această perioadă este caracterizată de dominația altor populații, începând cu kassiții, continuând cu assyrienii, care formează unul dintre cele mai puternice state ale primei jumătăți din mileniul I a. Chr. și terminând cu regatul Noului Babilon, ultima perioadă de înflorire culturală și de consolidare politică a Mesopotamiei.

Obiective specifice: formarea cunoștințelor privind principalele momente ale istoriei politice, sociale, culturale a Mesopotamiei din a doua jumătate a mileniului al doilea a. Chr. până la cucerirea persană

5.1. Epoca Kassiților

În 1531 a.C., regele hittit Mursili I cucerește Babilonul în urma unei îndelungate expediții în Mesopotamia, punând capăt statului babilonian vechi. Hitiții însă nu vor stăpâni efectiv Mesopotamia și Babilonul, deoarece regele hittit va muri asasinat, la întoarcerea în patrie, în urma unui complot de palat. De aceste împrejurări vor profita kassiții.

Despre patria de origine și limba kassiților nu se știe nimic sigur. Se pare că erau originari din Luristanul de astăzi. Limba lor, atât cât este cunoscută, nu se înrudea cu nici una dintre limbile contemporane cunoscute. Lingviștii o plasează printre limbile caucaziene. De altfel, ei au adoptat limba accadiană de îndată ce s-au stabilit în Mesopotamia. Ca și hurriți, kassiți nu posedau o scriere proprie și au adoptat scrierea cuneiformă babiloniană.

Epoca kassită este puțin cunoscută. Fiind o populație cu un nivel de dezvoltare inferior celui babilonian, kassiții se vor dizolva în masa populațiilor semitice din Mesopotamia, dar vor rămâne elementul politic dominant timp de patru secole. În izvoarele babiloniene, erau cunoscuți sub numele de *kassu*. Această denumire va supraviețui veacurilor, deoarece ea se regăsește la geograful grec Strabon sub forma *kossaioi*.

Deși perioada kassită a fost una de regres în istoria Mesopotamiei, când prestigiul politic și cultural al acesteia scade, totuși acum a început să fie folosit calul la transportul poverilor și în armată, ceea ce a produs o adevărată revoluție în arta militară. În timpul dominației kassite teritoriul Mesopotamiei a fost împărțit între diferite familii sau ginți kassite, așa numitele *bitu* “casă”. Șefii acestor “case” se numeau “stăpânii casei” și erau reprezentanții în teritoriu ai statului, fiind însărcinați cu încasarea la timp a impozitelor.

Din epoca kassită au ajuns până la noi inscripțiile numite *kudurru*, care erau pietre de hotar pe care erau înscrise date referitoare la posesiunea terenului respectiv, ceea ce constituie un material informativ foarte important referitor la relațiile agrare din această epocă.

După înlăturarea dominației kassite, în Babilon s-a instaurat o dinastie autohtonă originară din Isin. Este așa numita a IV-a dinastie babiloniană (cea de a III-a dinastie babiloniană fiind considerată cea kassită). În această perioadă, Babilonul va cunoaște un scurt reviniment, în timpul regelui Nabucodonosor I. Dar strălucirea Babilonului a fost de scurtă durată deoarece regele assyrian Tiglatpalassar I înfrânge Babilonul, la sfârșitul sec. al XII-lea, după care acesta intră iarăși într-o perioadă de decădere datorată nesfârșitelor lupte pentru putere între diferiți pretendenți. Pe la începutul mileniului I, la hotarele statului Babilon s-au așezat chaldeenii, populații semite înrudite cu

aramaie. După toate probabilitățile, ei erau originari din Arabia răsăriteană. În această perioadă în Mesopotamia apare și se răspândește metalurgia fierului.

5.2. Assyria

Teritoriul Assyriei se află în nord-estul Mesopotamiei, pe cursul superior al Tigrului și al afluenților acestuia (Zabul Mare, Zabul Mic și Diyala).

Știm puține lucruri despre istoria timpurie acestui teritoriu. În textele sumeriene din mileniul al III-lea, Assyria este cunoscută sub numele de **Subir**, iar în cele akkadiene de **Subartu**. Se pare că populația străveche a Assyriei avea o însemnată componentă hurrită, dar de timpuriu în acest teritoriu au pătruns populații semitice. În epoca istorică, limba care se vorbea în Assyria era accadiana. Ei au preluat de asemenea și scrierea cuneiformă.

Statul assyrian este primul stat important care apare dincolo de granița Mesopotamiei.

Istoria assyriană are mai multe perioade:

1. De la sfârșitul mileniului al III-lea până în anul 1813 a.C. este perioada de formare a statului assyrian;
2. **Epoca Regatului Vechi** (1813-1392);
3. **Epoca Regatului Mijlociu** (1392-911);
4. **Epoca Regatului Nou** (911-609).

Nu știm împrejurările în care a apărut statul assyrian, pe la finele mileniului al III-lea și începutul mileniului al II-lea. Primii regi legendari poartă nume hurrite. Limba hurrită a fost vorbită, paralel cu accadiana, până la finele mileniului al II-lea.

În ceea ce privește organizarea vechiului stat assyrian, știm că acesta era condus de un sfat al bătrânilor și de magistrați. Fiecare an purta numele unui anumit funcționar, *limmu*, care era probabil un membru al sfatului bătrânilor. Acesta era în fruntea visteriei statului; tot el controla și pe acei *tamkari*, agenți comerciali ai statului assyrian. Un alt demnitar era *ukullum*, care era probabil șeful judecătoresc și administrativ al comunității. Probabil că cel mai de seamă demnitar era *ișșakkum*, care este asimilat sumerianului *ensi* sau *patesi*. El era acela care convoca sfatul, și era șeful religios al comunității. El nu era totuși un rege. Prin orânduirea sa de stat Assyria era în acea perioadă mai degrabă un stat oligarhic.

Assirienii au înființat de timpuriu factorii comerciale, mai ales în Asia Mică și Mesopotamia, care au jucat un rol foarte important în economia assyriană. Cele mai importante au fost cele de la Kaneș (Kültepe) și Hattusas (Bogaz-köy).

Cel care pune bazele Regatului assyrian vechi este regele Samși-Adad I (1813-1780), care creează o monarhie puternică de tip babilonian, care și-a extins dominația asupra Mesopotamiei superioare și asupra Siriei. Sub urmașii săi, statul assyrian decade datorită incursiunilor hurriților. În timpul regelui Hammurabi, Assyria este vasală Babilonului. În timpul dominației kassiților, assyrienii n-au putut să profite de interesul limitat al acestora pentru nordul Mesopotamiei, deoarece hegemonia a trecut asupra statului de la Mitanni care, cu ajutorul Egiptului, cucerește numeroase teritorii, printre care și Assyria.

Slăbirea statului Mitanni și dispariția acestuia ca urmare a expansiunii statului hittit au permis o nouă ridicare a Assyriei. Regele assyrian Așsurubalit profită de decăderea statului mitannian pentru a cuceri o parte din teritoriile acestuia. Cu domnia acestui rege începe epoca Regatului mijlociu.

În timpul domniei regelui Tikulti Ninurta I (1244-1207) și a lui Tiglatpalassar I (1115-1076) statul assyrian își extinde mult granițele, până la Golful Persic și la Marea Mediterană, devenind principala putere a Orientului mijlociu. Încă din această perioadă, statul assyrian duce războaiele cu o cruzime nemaicunoscută până atunci. Capitala statului se mută de la Așșur la Kar Tikulti Ninurta.

În secolul XI, în Orientul mijlociu se produc evenimente însemnate. Acum are loc invazia muskilor, care a produs însemnate schimbări politice și etnice în Anatolia și nordul Mesopotamiei. Tot acum pătrund în Mesopotamia și Syria triburile semitice ale arameilor, veniți din sud, poate și datorită unor schimbări climatice. Treptat, teritoriul assyrian a fost copleșit de aramei.

Cel care pune bazele Regatului assyrian nou, care va fi timp de multe secole cea mai de seamă putere din Orientul mijlociu și apropiat, statul assyrian având toate caracteristicile unui imperiu, a fost regele Adad-nirari al II-lea (911-889). Regele Așșurnazirpal al II-lea (884-859) pune bazele puterii militare a Regatului Assyrian nou. El reușește să supună triburile arameilor, cucerește întreaga Mesopotamie, extinzându-și dominația departe spre vest, până la Marea Mediterană. Construiește o nouă capitală la Kalar.

Urmașii lui Așșurnazirpal al II-lea duc aceeași politică de cuceriri. Printre aceștia s-au remarcat Salmanasar al III-lea (859-824), Șamși-Adad al V-lea (824-811), Tiglatpalassar al III-lea (745-727), Salmanassar al V-lea (727-722), Sargon al II-lea (722-705), care au purtat numeroase războaie cu Syria, Fenicia, Palestina și Babilon și Urartu, supunând întreaga Mesopotamie până la Golful Persic, Syria și Canaanul, Elamul și Urartu. Campaniile militare ale regilor assyrienii erau însoțite de numeroase atrocități și de deportări masive de populație, care au schimbat în bună măsură harta etnografică a vremii. Toate acestea au făcut ca assyrienii să fie urâți de toate popoarele înconjurătoare. Treptat, opoziția antiassyriană va deveni tot mai puternică, populațiile supuse sau cele aflate în afara granițelor imperiului assyrian învățând tactica de luptă a acestora. În fruntea frontului antiassyrian a fost Babilonul, care a avut foarte mult de suferit în timpul dominației assyriene, și Histkia (Ezechias), regele Iudeii, sprijinit de Egipt și de beduinii arabi. În lupta antiassyriană, au fost atrase și cetățile feniciene Tyrul și Sidonul, orașele filistene ș.a.

La începutul domniei sale, regele Senacherib (705-681) este nevoit să înfrunte această coaliție antiassyriană inițiată de regele Mardukpaliddin al Babilonului. Coaliția este înfrântă, Babilonul este cucerit, assyrienii luând în captivitate peste 200.000 de chaldeenii și numeroși babilonieni pe care i-a risipit în diferite părți ale imperiului assyrian. În anul 689, Babilonul se răscoală din nou, este ocupat și distrus după un lung asediu. Locuitorii săi au fost în parte masacrați, în parte deportați. Distrugerea Babilonului a produs o profundă impresie printre contemporani și a sporit ura împotriva lui Senacherib și a statului assyrian. În timpul domniei lui Senacherib, capitala regatului devine orașul Ninive, care a fost înfrumusețat cu numeroase monumente.

În anul 680, regele este asasinat în urma unui complot organizat de doi dintre fiii săi. Cel care reușește să ajungă la tron este Așarhaddon (681-669), în timpul căruia statul assyrian a atins maxima expansiune teritorială. În anul 671, assyrienii întreprind o expediție împotriva Egiptului, au cucerit orașul Memphis și s-au consolidat pe cursul inferior al Nilului. Autoritățile locale egiptene au fost confirmate, dar au fost subordonate unor „supraveghetori” assyrienii, alături de care se aflau mici garnizoane. A început să reclădească Babilonul, permițând locuitorilor săi să revină în oraș. Acum a fost construit din nou celebrul turn de pe lângă templul lui Marduk, așa numitul „turn al Babilonului”.

În timpul domniei lui Așurbanipal (669-626), situația statului assyrian se înrăutățește și asistăm la începutul prăbușirii sale. Assyria era dușmănită de toate popoarele atât din interiorul imperiului cât și din exterior. În timpul numeroaselor războaie purtate cu assyrienii, acestea au dobândit experiență de război. Tot acum statul assyrian este amenințat de incursiunile sciților și cimmericilor, populații iraniene seminomade care dominau spații vast din nordul Mării Negre până în Asia Centrală.

Regele Așurbanipal a înființat marea bibliotecă de la Ninive, care cuprindea circa 22.000 de tăblițe, prin intermediul cărora cunoaștem o bună parte din creația literară mesopotamiană.

După moartea lui Așurbanipal, Babilonul se revoltă din nou și, sub conducerea lui Nabopalassar, se desprinde de Assyria formând regatul Chaldeo-Babilonian. Pentru a putea lupta cu succes împotriva Assyriei, Nabopalassar s-a aliat cu regele mezilor, Cyaxares. În anul 615, profitând de faptul că forțele assyrienilor luptau cu Babilonul, mezii pătrund în Assyria și în anul

614 ocupă orașul Assur. Doi ani mai târziu, forțele unite a lui Nabopalassar și Cyaxares au cucerit orașul Ninive. Cuceritorii au procedat, după obiceiul assyrian, la uciderea tuturor aristocraților căzuți prizonieri. Regele Sarak s-a aruncat în flăcările ce cuprinseseră palatul său. Învingătorii au luat un mare număr de prizonieri. O parte a armatei assyriene, în frunte cu Așur-ubalit al II-lea, a reușit să ajungă la Harran, unde se proclamă rege al Assyriei. Dar în anul 605 Nabucodonosor al II-lea, fiul lui Nabopalassar, înfrânge rezistența assyriană, ceea ce a marcat sfârșitul statului assyrian. Limba assyriană, un dialect al limbii accadiene, a dispărut treptat, fiind înlocuită cu limba aramaică.

5.3. Regatul Noului Babilon (Chaldeea)

La sfârșitul secolului al VII-lea a.C., după destrămarea statului assyrian, hegemonia politică în Orientul mijlociu revine din nou, după aproape un mileniu, pentru scurt timp, Babilonului.

Întemeietorul acestui stat a fost Nabopalassar (625-605), care aparținea aristocrației chaldeene și care a fost probabil general al armatei assyriene. El a profitat de tulburările din imperiul assyrian de la moartea regelui Așurbanipal pentru a înlătura dominația assyriană din sudul Mesopotamiei, proclamându-se „rege al Accadului”. El pune astfel bazele statului chaldeo-babilonian cu capitala la Babilon, în timpul căruia vechea metropolă mesopotamiană va cunoaște ultima sa perioadă de mare înflorire.

Urmașul său, Nabucodonosor al II-lea (605-562), a consolidat noul stat și, profitând de condiții externe favorabile, a impus dominația Babilonului asupra unei părți din moștenirea assyriană. Aceasta a fost împărțită cu Media, care a primit partea nordică. Frontiera dintre cele două state pornea din vest, de la golful Isis, acolo unde litoralul Syrian se întâlnea cu cel anatolian, înainta către est prin Mesopotamia, lăsând mezilor Assyria propriu-zisă și, probabil, Elamul. Restul teritoriului, cu Syria, Fenicia și Palestina, a revenit Babilonului.

Deși au cooperat în lupta antiassyriană, relațiile dintre cele două state erau departe de a fi amicale. Nabucodonosor asista cu teamă la rapida ridicare a Mediei și a intuit că din această direcție venea amenințarea cea mai mare. De aceea, el a hotărât construirea unui mare zid de apărare între Tigru și Eufrat, mai sus de Sippar, precum și ridicarea fortificațiilor extrem de puternice din jurul Babilonului (anii 590-580). Dar mezii, angajați într-un lung război cu Lydia, nu au atacat Babilonul, lăsând lui Nabucodonosor răgazul pentru a-și consolida dominația în regiunea syro-palestiniană, acolo unde faraonii egipteni ridicau, în mod tradițional, și ei pretenții.

Nabucodonosor s-a impus în disputa cu Egiptul, dar dominația babiloniană în Palestina a fost îndelung contestată. În urma campaniei din Palestina din anul 604, regatul Iudeei recunoaște stăpânirea Babilonului dar, mizând pe eficiența sprijinului egiptean, se revoltă în anul 598. Nabucodonosor a reușit să reprime răscoala. Ierusalimul este cucerit, regele Ioiachim este capturat și înlocuit cu Sedechia, iar 10.000 de evrei sunt deportați în Mesopotamia. Zece ani mai târziu, Iudeea se revoltă din nou, fiind sprijinită tot de Egipt. Nabucodonosor pătrunde iarăși în Iudeea cu o puternică armată, cucerește unul după altul orașele mai importante pe care le distruge, și începe asediul Ierusalimului. După doi ani, orașul este ocupat, regele Sedechia este capturat, orbit și trimis în lanțuri la Babilon. După obiceiul assyrian, babilonienii execută întreaga aristocrație iudaică, iar majoritatea locuitorilor este deportată în Mesopotamia. Este așa-zisa „captivitate babiloniană”, care a lăsat urme adânci în conștiința evreilor. Orașul Ierusalim a avut și el mult de suferit: zidurile de apărare au fost distruse, la fel templul și palatul regal. Iudeea a devenit o simplă provincie a statului babilonian. Mai puțin succes a avut Nabucodonosor în fața zidurilor Tyrului, care au rezistat asediului timp de 13 ani (587-574), după carevechiul oraș fenician a fost nevoit să recunoască suzeranitatea babiloniană.

În timpul domniei lui Nabucodonosor, orașul Babilon a fost înfrumusețat cu numeroase palate și temple de o mare frumusețe, care au făcut din capitala statului cel mai strălucit oraș al epocii.

După moartea lui Nabucodonosor al-II-lea, urmașii săi nu au reușit să păstreze imperiul creat de acesta. Ultimul rege este Nabonid (555-539), un personaj ciudat, care nu domnește în Babilon, ci într-o oază din nordul Arabiei, Taima, conducerea efectivă având-o fiul său, Baltashar (Belșazar). Deși era aliat al regelui Mediei, Astyages, și al lui Cresus, suveranul Lydiei, nu întreprinde nimic pentru a evita înfrângerea lor de perși. În anul 538, perșii, conduși de regele Cyrus al II-lea cel Mare, pornesc ofensiva împotriva Babilonului. El înaintază pe valea râului Diyala. După o primă ciocnire lângă Opis, armatele persane trec fără dificultate de zidurile construite de Nabucodonosor și a ocupat orașul Sippar. În fața acestei amenințări, Nabonid a revenit la Babilon, și împreună cu fiul său Baltashar, s-a închis în citadelă. Dar când armatele perșilor au apărut în fața porților Babilonului, acestea s-au deschis fără luptă. Nabonid a fost trimis în exil în Carmania, iar Baltashar a fost ucis.

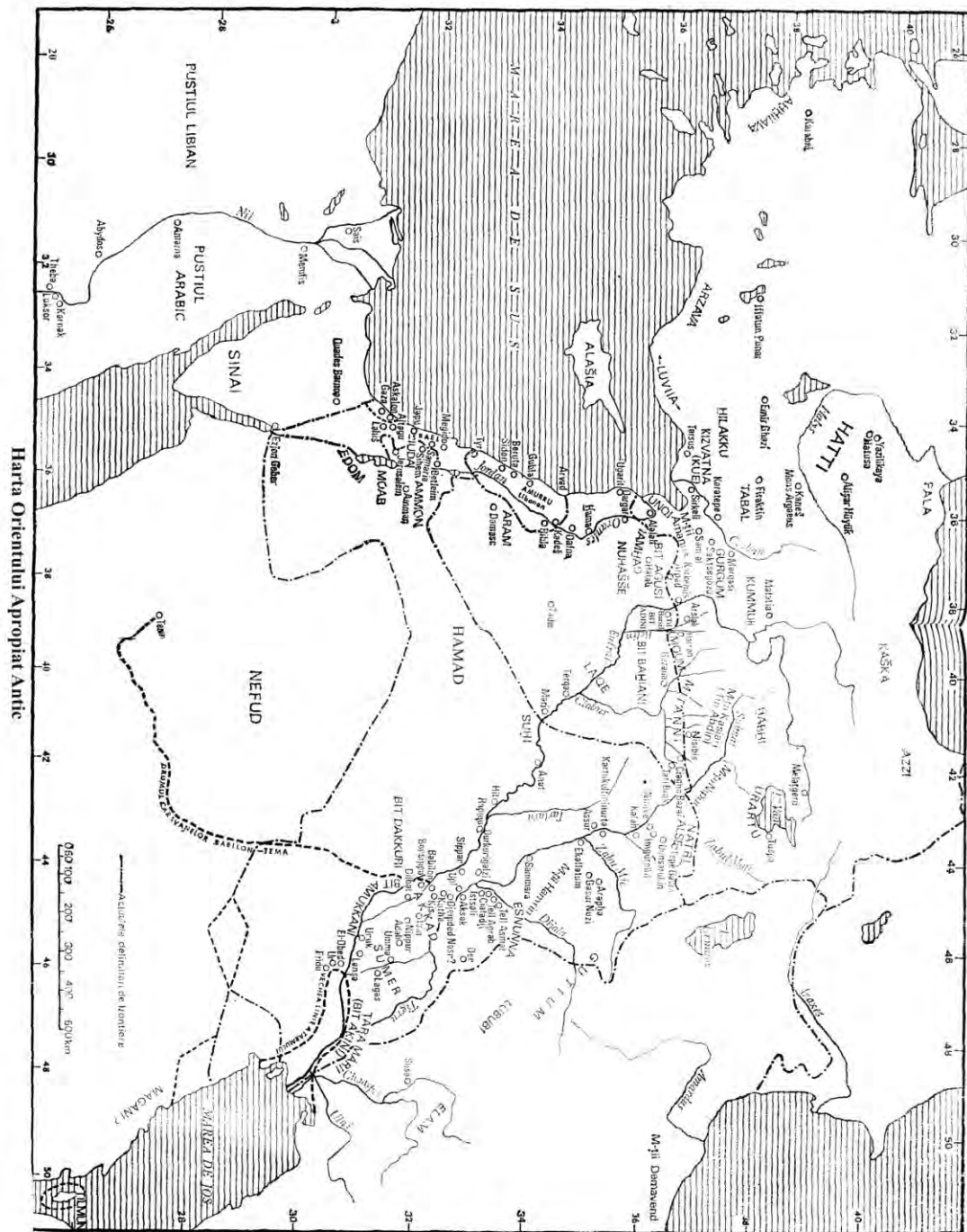
După cucerirea persană, regatul Babilonului a continuat în mod formal să existe, căci regii persani se numeau și regi ai Babilonului. În realitate, Mesopotamia devine o provincie a Imperiului persan, iar Babilonul obligat la plata unui tribut de 30 tone de argint pe an. Componenta etnică a Mesopotamiei s-a schimbat mult, aici venind numeroși locuitori din Asia Mică, Egipt și Iran. Babilonul a continuat să fie un mare oraș al Orientului, în ciuda faptului că a încetat să mai fie un centru politic însemnat.

Timpul mediu necesar acumulării cunoștințelor: 3 h

Rezumat: se prezintă principalele evenimente politice, sociale și culturale care au marcat istoria Mesopotamiei din a doua jumătate a mileniului al doilea a. Chr. și până la cucerirea persană.

Test de autoevaluare

1. Prin ce se caracterizează politica externă asyriană?
2. Care au fost raporturile dintre Regatul Noului Babilon și Media?

Unitatea de învățare 6:

Palestina

Cuprins:

6.1. Țara și populația.

6.2. Izvoare.

6.3. Istoria evreilor

Introducere: Palestina, în pofida teritoriului restrâns, a creat o civilizație specifică și o religie aparte. În consecință, istoria acestui teritoriu este plină de evenimente importante în contextul politic geneal al istoriei Orientului Mijlociu.

Obiective specifice: formarea cunoștințelor privind geografia și populația Palestinei, a izvoarelor istoriei acestui ținut și a principalelor momente din istoria evreilor în Antichitate

PALESTINA

6.1. Țara și populația

Palestina, patria istorică a poporului evreu, este un adevărat culoar terestru prin care se făcea legătura între marile civilizații și marile imperii care s-au format de-a lungul mileniilor în Egipt, Mesopotamia și Anatolia. Mărginită la vest de apele Mării Mediterane și la est de pustiul inospitalier al Arabiei, acest teritoriu a fost întotdeauna disputat de puterile care s-au succedat în Semiluna Fertilă și în Egipt, dispute care au marcat profund destinul poporului evreu.

Palestina propriu zisă este limitată spre nord de Munții Liban, iar spre sud se întinde până în Peninsula Sinai. Teritoriul este împărțit în patru fâșii orientate de la nord către sud: 1. Câmpia dinspre mare (Șaron și Șefela) făcea legătura dintre Peninsula Sinai și Fenicia. În nord, muntele Carmel întrerupea această câmpie; 2. Ținutul muntos din centru formează coloana vertebrală a țării. Sunt Munții Neftali (Galileea), Munții Efraim (Samaria) și Munții Iudeei. Aveau o înălțime medie, nedepășind 1047m, prezentând numeroase trecători care facilitau accesul oamenilor de pe un versant pe altul; 3. Valea Iordanului tăia țara în două părți inegale printr-o vale adâncă, de fapt cea mai adâncă depresiune de pe pământ, care, începea în nord cu lacul Galileei și se termina în sud la Marea Moartă. Partea ei nordică, de lângă lacul Genezaret este fertilă și a fost de timpuriu cultivată. În schimb, cea sudică, din jurul Mării Moarte, era un ținut mult mai arid; 4. Regiunea de la est de Iordan, în partea ei nordică, pe valea Iarmucului, se afla ținutul Basan, propice pentru practicarea agriculturii. În partea ei centrală se afla un podiș înalt, favorabil păstoritului. La sud se afla masivul muntos Pisga.

Bogățiile naturale ale Palestinei sunt destul de reduse. Se găseau din abundență piatra de construcție, argila pentru confecționarea cărămizilor și a vaselor ceramice, precum și reduse zăcămintele de cupru. Lemnul era foarte rar.

Numele de Palestina, care se aplică de obicei pentru a desemna țara evreilor, este oarecum impropriu, deoarece el provine din numele filistenilor, o populație străină care s-a stabilit pe teritoriul ce le poartă numele în jurul anului 1200 a.C., în contextul unor mari mișcări de populație care au răvășit vaste teritorii din Peninsula Balcanică, Asia Mică, regiunea syro-palestiniană și Egipt. Denumirea a fost folosită pentru prima oară de Herodot, pentru a desemna partea de sud a Siriei, și a fost generalizată de romani. Se mai folosește pentru acest teritoriu numele de Canaan, dar

nici acesta nu este lipsit de ambiguitate, deoarece în Biblie, în corespondența dintre diferiți stăpânitori asiatici și faraonii egipteni din prima jumătate a secolului XIV a.C., sub această denumire se ascund realități care nu sunt foarte bine fixate.

În sens larg, prin Canaan se înțelege, de fapt, întreaga regiune syro-palestiniană; în sens restrâns, ținutul și locuitorii din Syro-Palestina și în special Fenicia propriu-zisă. În accepțiunea biblică, cuvântul “canaanean” poate însemna și “comerciant”, “negustor” sau “traficant”. În tot cazul, prin canaaneeni, în sens lingvistic, trebuie să înțelegem o populație vest-semitică care locuia teritoriul ce se întindea din nordul Siriei până în Peninsula Sinai, pe care o putem individualiza, datorită inscripțiilor descoperite la Ebla (azi Tell Mardikh), în deșertul Siriei, încă din a doua jumătate a mileniului III a.C. Nu este foarte clar dacă limba canaaneană este deosebită de amorită sau sunt două dialecte ale aceleași limbi, după cum, în Scriptură, termenii de “canaaniți” și de “amoriți” au uneori, un sens specific, iar alteori se confundă, Țara Amoreilor (Amurru) fiind o altă denumire paralelă cu aceea de Canaan. După ce evreii au ocupat Canaanul, teritoriul locuit de ei a fost numit Țara evreilor, Ereț ha Ivrim, și Țara lui Israel, Ereț Israel, iar după ce ei au venit din captivitatea babiloniană, țara lor s-a numit Iudeea, deoarece cei mai mulți dintre ei erau din tribul Iuda. În Biblie, țara evreilor mai este numită și Țara Făgăduită sau Pământul Făgăduinței, deoarece ea a fost făgăduită de Dumnezeu pentru totdeauna lui Avraam, Isac, Iacob și urmașii lor. În sfârșit, evreii și creștinii mai numesc acest teritoriu, încă din antichitate, datorită marii sale încărcături religioase, Țara Sfântă.

Marele număr de denumiri pe care le-a avut Palestina exprimă de fapt, o mare complexitate etnică politică și culturală și o dinamică specifică a evoluției istorice pe acest teritoriu.

6.2. Izvoare

Multă vreme, trecutul poporul evreu a fost reconstituit aproape exclusiv pe bazavechiului *Testament*. El rămâne și astăzi o sursă de neînlocuit, dar datele din aceste scrieri sunt comparate astăzi, tot mai profitabil pentru acuratețea reconstituirii, cu rezultatele cercetărilor arheologice și cu informațiile oferite de unele inscripții descoperite în Orientul apropiat și Egipt. Deși sporul de cunoștințe este evident, suntem încă departe de a putea scrie o istorie continuă a evreilor. Perioade foarte întinse din trecutul acestui popor sunt încă învăluite în ceață, cercetătorii fiind și astăzi, în mare măsură, în imposibilitatea de a discerne ceea ce este real din aceste narațiuni cu aspect istoric care abundă însă în fapte miraculoase, în care singurul criteriu cronologic este adesea cel al generației, dintr-un arbore genealogic care începe cu Adam.

Izvoarele pentru cunoașterea istoriei Palestinei sunt scrise și nescrise. Cercetările arheologice din acest teritoriu au început încă din secolul trecut. În urma acestor cercetări au fost descoperite numeroase așezări și au apărut numeroase inscripții semitice ce datează începând cu mileniul al II-lea a.C. Despre locuitorii Canaanului și despre filistenii avem informații și din surse hittite și egiptene. Dar cu tot sporul de cunoștințe pe care ni-l oferă descoperirile arheologice, izvorul cel mai important rămâne *Biblia*. Căci cazul Israelului este unic între diferitele popoare ale Orientului antic, deoarece tradițiile sale istoriografice au fost mereu păstrate în ambientul iudaic și creștin. Descoperirile arheologice și epigrafice din ultimul secol nu au trebuit să descopere *ex novo* realități istorice despre care se pierduse orice amintire, ci au adus noi lămuriri de confruntat, caz cu caz, cu textele veterotestamentare.

Cazul fericit al conservării de-a lungul timpului a memoriei istorice a evreilor, datorită valorii sale de „carte sacră” pentru iudaism și creștinism, a creat dificultăți în ceea ce privește folosirea critică a acestor scrieri, dificultăți care continuă și-n vremea noastră. Faptul că acest *corpus* de texte are pentru credincioși o valoare de adevăr revelat de Dumnezeu, prin intermediul agenților umani, a contribuit mult la imposibilitatea de a studia în mod critic conținutul istoric al cărților sacre. Astăzi cercetătorii sunt tot mai mult de acord în a afirma că narațiunile biblice sunt, de cele mai multe ori, elaborări istoriografice posterioare, și adesea mult posterioare, față de

evenimentele narate, că ele, adesea, se bazează pe date indirecte și incerte, dar că sunt de cele mai multe ori motivate de scopuri precise ale timpului lor. Trebuie de aceea să reatribuim textele biblice epocii, mediilor politice și culturale și problemelor care au dus la redactarea lor. Aceste precauții metodologice nu exclud *a priori* posibilitatea ca aceste texte să păstreze unele date sau amintiri demne de crezut, dar utilizarea în sens istoriografic a acestora trebuie făcută, în fiecare caz, numai după ce aceste scrieri au fost „curățate” de toate conotațiile politice și religioase epocilor ulterioare și a celeia a redactării finale.

Numele de *Biblia* este de origine greacă, *ta biblia*, și înseamnă „cărțile”, deoarece multă vreme aceste scrieri au circulat sub formă de suluri din pergament, formând o adevărată bibliotecă. După tradiție, autorii celor mai vechi texte au fost Moise și Iosua. Mai târziu, la curtea regilor David și Solomon, a apărut funcția de cronicar, care era însărcinat cu strângerea mărturiilor vechi și cu consemnarea faptelor însemnate ale regilor evrei. Și după divizarea regatului unit în regatele Iuda și Israel a continuat opera de redactare a analelor regale. Dar păstrătorii scripturilor, au fost mai ales slujitorii cultului. După dispariția regalității, ei au continuat recopierea și prelucrarea vechilor scrieri. În istoria textului biblic un moment de mare importanță îl reprezintă activitatea lui Esdra, în perioada post exilică (458 a.C.), care a strâns și a recopiat vechile texte, după diverse manuscrise păstrate în diferite regiuni. Acum Biblia capătă forma sa finală, ea devenind un fel de „constituție” a poporului evreu. Este demn de remarcat că activitatea lui Esdra marchează sfârșitul scrierilor profetice.

Biblia are două canoane: canonul ebraic, care cuprinde doar vechiul Testament, și canonul creștin care, la vechiul Testament, adaugă Noul Testament și un număr de alte scrieri nerecunoscute de canonul ebraic.

Biblia are trei redactări principale:

1. Redactarea ebraică, revizuită de masoreți, teologi de la școala din Tiberiada în Galileea, în frunte cu Aaron Ben-Așer și Ben-Neftali, în secolele IX-X, când s-a fixat textul rezultat în urma vocalizării alfabetului ebraic;

2. Redactarea greacă, numită *Septuaginta*, după cei 72 de traducători legendari, a căror operă începută pe la 250 a.C. în Alexandria din Egipt, se adresa evreilor din diaspora, în bună măsură elenizați. Această traducere este folosită în Biserica Ortodoxă.

3. Redactarea latină, numită *Itala*, a apărut în jurul anului 200, prin unificarea traducerilor făcute la Roma, Cartagina și în alte locuri. Pe la 382, Hieronimus începe revizuirea ei după textul ebraic, rezultând *Vulgata*, adoptată de Biserica Catolică.

După cel de-al doilea război mondial, au fost descoperite faimoasele *Manuscrise de la Marea Moartă*, scrise de esenieni, o sectă ebraică din secolul I a.C.– I p.C., care cuprind variante care nu sunt în textul canonic.

Din conținutul actual al *Bibliei*, evreii recunosc ca fiind autentice numai 39 de cărți, acestea fiind cuprinse în trei părți: *Legea* sau *Tora* (*Pentateuhul*), *Numerii* și *Scrierile*.

Biblia greacă și cea latină cuprind și alte cărți numite deuterocanonice. *Iudita*, *Tobit*, *Cartea I și a II-a a Macabeilor*, *Înțelepciunea lui Solomon*, *Ecleziasticul*, *Baruh*, *Epistola lui Ieremia*, *Susana*, ș.a., toate fiind compuse între secolele IV-I a.C. În afara acestora au circulat și alte cărți, nerecunoscute însă de canonul ebraic și creștin.

Critica *Bibliei*, însemnând stabilirea textului biblic și interpretarea lui, a constituit o preocupare majoră a învățaților începând din secolul XVII. Cel care a pus bazele criticii *Bibliei* este filosoful olandez B. Spinoza, urmat de numeroși învățați, care au contribuit la înțelegerea textului, la realizarea unor ediții din ce în ce mai corecte, la extragerea de informații cu caracter istoric. Dintre aceștia amintim pe J. Wellhausen, O. Eissfeldt, M. Noth, W.F. Albright, J. Van Seters și T. L. Thompson.

Critica *Bibliei* a arătat că probabil cel mai vechi text biblic care poate fi datat cu aproximație, este *Cântecul Deborei*, din cartea *Judecătorii*, care ar data din secolul XIII-XII a.C. Se admite că în timpul lui David și Solomon s-a început redactarea unora din cele patru *Cărți ale*

Regilor, cu un conținut istoric important. În schimb, cele două cărți ale *Cronicilor*, care se referă aproximativ la aceeași perioadă (*Paralipomene*), au fost redactate mult mai târziu, probabil în timpul domniei lui Alexandru Macedon, și aveau un mesaj politic foarte pronunțat, anume de a arăta contemporanilor evrei, amenințați de influențele elenistice, trecutul exemplar al poporului ales. Critica Bibliei a arătat de mult că aceasta a avut mai multe surse principale, cele mai importante fiind cea Iahvistă și Elohistă, după numele purtat de divinitate, Iahve și Elohim, sursa preotească și sursa deuteronomistică.

6.3. Istoria evreilor

Evreii aveau un foarte pronunțat simț al trecutului. Considerau că omenirea, fiind opera Creatorului, are evoluție liniară. Această concepție, strâns legată de credința monoteistă iudaică, este ilustrată de prima carte a Bibliei, *Geneza*.

În mod tradițional, istoria ebraică cuprinde mai multe secvențe: epoca Patriarhilor, robia egipteană, epoca Judecătorilor, epoca regatului unitar, epoca regatelor Iuda și Israel, epoca dominației persane, epoca elenistică și epoca romană.

Populația pre-israeliană era de origine semitică. În Canaan, epoca neolitică este reprezentată de numeroase descoperiri arheologice, cea mai cunoscută fiind aceea de la Ierihon. În conformitate cu textul biblic, epoca Patriarhilor se deschide cu figura lui Avraam, cel care a făcut primul pact cu divinitatea, și în jurul căruia s-a cristalizat primul nucleu ebraic originar în Ur-ul Chaldeiei. Urmând îndemnul divin, Avraam și soția sa Sarra, în fruntea clanului lor, au pornit spre nord, oprindu-se în cetatea Harran, lângă Sodoma. Din Harran, Avraam se îndreaptă spre Canaan, pământul făgăduit de Dumnezeu urmașilor săi, lăsând în Harran o parte a însoțitorilor săi condusă de Lot. În Canaan, clanul lui Avraam va întâlni populația canaaneite. După tradiția biblică, fiul lui Avraam, Iosif, a fost trădat de frații săi care l-au vândut unor negustori care îl duc în Egipt; acolo ajunge la mare cinste la curtea faraonului și, profitând de poziția sa, cheamă în Egipt pe tatăl și pe frații săi. Astfel începe, conform tradiției, perioada egipteană, cunoscută și sub numele de robia egipteană.

Originea sud-mesopotamiană a nucleului originar ebraic, ridică serioase semne de întrebare. Numele de Chaldeea a apărut relativ târziu, nu mai devreme de secolele X-IX a.C., el fiind folosit mai cu seamă în timpul Regatului Nou al Babilon (sfârșitul sec. VII. a.C.), deci mult mai târziu decât perioada când se presupune că a trăit Avraam (3000-2800 a.C.). Apoi, originea din Ur-ul Chaldeei este foarte îndoielnică, deoarece descoperirile din ultimele decenii de la Ebla (azi Tell-Mardik) din Siria, precum și altele mai vechi din Mari, de pe cursul mijlociu al Eufratului, au scos la lumină numeroase documente care pun într-o nouă lumină povestirea biblică. În conformitate cu inscripțiile descoperite în aceste localități, exista în această arie geografică un număr de antroponime care țin de ciclul lui Avraam și de antroponimia ebraică cum ar fi *Abramu*, *Ibrium* sau *Ebrium*, *Israilu* și *Bene Iamina*, care amintesc de nume familiare Bibliei, ca Avraam, Eber, strămoșul său, Israel și tribul ebraic al beniamiților care, toate, îi fac pe cercetători să considere că, dacă povestirea despre Avraam conține ceva istoric în ea, atunci în această regiune trebuie căutată originea nucleului primitiv ebraic, sau măcar nucleul originar al temei. În tot cazul, faptul că evreii primitivi se ocupau cu creșterea vitelor, explică bine aceste perigrinări, deoarece ei erau în permanentă căutare de noi locuri pentru pășune.

Perioada egipteană a istoriei evreilor nu este cunoscută și din surse extrabiblice, ceea ce este greu de explicat dacă Iosif a jucat, așa cum spune Scriptura, un rol atât de important la curtea faraonului. De fapt, cea dintâi menționare a Israeliților în vreun document egiptean este *Stela lui Israel*, din vremea faraonului Merneptah (1237-1223), în care sunt laudate victoriile regelui egiptean, prin care a reușit să supună pe Israel. Deoarece scriitorii biblici nu amintesc nimic despre victoria lui Merneptah asupra lui Israel, eveniment care, în conformitate cu cronologia biblică a avut loc în epoca judecătorilor, se poate deduce că aceștia nu aveau amintiri autentice despre o perioadă

și mai veche. Probabil că nu este o întâmplare că în narațiunea despre șederea evreilor în Egipt, faraonii nu au niciodată nume proprii.

În Egipt, evreii locuiau în răsăritul Deltei, în ținutul Goșen. Nu știm cu siguranță cât au stat acolo. După o perioadă în care evreii au trăit în bune relații cu statul egiptean, cu timpul aceste relații s-au deteriorat, făcându-i pe evrei să părăsească Egiptul. Nu știm exact când a început exodul evreilor din Egipt. Coroborând datele biblice cu cele egiptene, unii cercetători consideră că perioada cea mai probabilă ar fi primele decenii de domnie ale faraonului Ramses al II-lea (aprox. 1290-1280). Cel care a condus pe evrei din Egipt către Țara Făgăduită a fost Moise. Acesta a făcut un nou legământ cu Divinitatea pe muntele Sinai, unde a și primit legile pe care toți credincioșii trebuiau să le respecte. Drumul din Egipt către Canaan a durat mult timp, 40 de ani, presărat cu numeroase peripeții. Înainte de a ajunge în pământul făgăduit, Moise moare, iar cel care duce la îndeplinire planul divin a fost Iosua.

Cucerirea Canaanului a durat mult timp. În conformitate cu cronologia biblică evreii ar fi revenit în Canaan către a doua jumătate a secolului al XIII a.C. Și în legătură cu istoricitatea acestei povestiri biblice, sunt unele semne de îndoială. După Biblie, evreii au asediat Ierihonul, dar cercetările arheologice au dovedit indubitabil că în vremea aceea, această cetate nu mai exista de secole. Dubii serioase sunt și cu privire la epoca Judecătorilor, deoarece, în conformitate cu *Biblia*, această epocă corespunde cu epoca Regatului Nou egiptean, când Egiptul a stăpânit mult timp Canaanul. Or, este foarte ciudat că în *Cartea Judecătorilor* nu este nici o aluzie la dominația egipteană, iar sursele egiptene ignoră cu desăvârșire personajele amintite în această carte.

În Canaan, triburile israelite s-au organizat într-o confederație al cărui centru este reprezentat de un sanctuar comun. La Silo, la nord de Ierusalim, a fost așezat chivotul sfânt, unde erau păstrate vechile scrieri sfinte ebraice. Epoca Judecătorilor nu reprezenta un stat teocratic, deoarece acești judecători aveau o putere politică limitată. La temelia autorității lor, era harul divin. Printre judecători s-au remarcat Gedeon și Debora.

Apariția statului evreu s-a petrecut în contextul așezării filistenilor în Canaan. Aceștia reprezentau una dintre numeroasele populații, numite de sursele egiptene "ale mării", care au provocat mari distrugerii în Anatolia, Siria, Fenicia, Canaan și în Egipt.

Venirea lor în Canaan este plasată între anii 1175-1172. De la această populație a rămas până astăzi numele de Palestina. Originea lor nu este sigur cunoscută. Biblia spune că ei veneau din *Keretim*, adică din Creta, dar nici o descoperire din această insulă nu confirmă spusele Scripturii. Unii cercetători vorbesc despre originea balcanică a filistenilor, datorită unor apropieri toponimice precum și asemănării dintre ceramica filistenă și cea myceniană. Alții consideră că aceștia ar fi migrat din vestul sau sud-vestul Asiei Mici. Învățăatul american W.F. Albright consideră că ei erau originari din Lydia, deoarece singurul cuvânt filisten păstrat *seran*, cu înțelesul de conducător, este apropiat de cuvântul lyidian, *tyrannos*, care are aceeași semnificație. Apoi, eroul biblic Goliath are o terminație care este obișnuită în antroponimia lyidiană. Probabil limba filistenilor era indoeuropeană.

În Canaan, filistenii vor domina mai cu seamă sudul țării, cu centrele mai importante la Gaza, Ascalon, Asdod, Ecron, Gad și Lachiș, unde arheologii au descoperit urme însemnate ale prezenței filistenilor. După tradiția biblică, dominația filistenilor a durat 40 de ani, până către 1136. Cel care a început lupta de eliberare de sub dominația filistenilor a fost Samson, care a fost judecător timp de 20 de ani (1136-1116).

Regatul Israelului apare pe la 1050-1020, în condiții internaționale favorabile, când marile state orientale, Assyria, Babilonul și Egiptul erau într-un pronunțat declin. Cel care a contribuit la apariția acestui stat a fost Samuel, care a combinat funcțiile de profet, preot și judecător. Sub conducerea sa, Israelul a revenit la vechiul legământ al lui Moise, prin aceasta contribuind mult la renașterea spiritului comunitar. El a contribuit de asemenea la ascensiunea lui Saul din tribul Beniaminilor ca să domnească peste evrei. *Cartea I a Regilor* ne dă informații despre disputele dintre Saul și David, în urma cărora David este nevoit să se retragă la Gaza și cu sprijin filisten să

ducă un război de hărțuire împotriva lui Saul. În urma morții acestuia și a fiilor săi, David devine rege, către anul 1010.

Regele David (1010-970) este cel care organizează pe baze noi statul evreu unificat. El duce lupte cu filistenii, pe care îi învinge, transformându-i în vasali. În cel de-al șaptelea an al domniei sale, cucerește Ierusalimul, care devine capitala statului și centrul religios al evreilor. Chivotul legământului a fost așezat aici într-un cort pe muntele Sion, înlocuit mai târziu de templul lui Solomon. Organizează curtea regală, administrația și armata. Acordă o deosebită atenție culturii. După tradiție, regele era un bun cântăreț, pe seama lui fiind puși *Psalmii*. A înființat la curte funcția de cronicar, care a fost reprezentată de Iosaft, cel care a întocmit probabil *Cronica regelui David* din *Cartea I a Cronicilor*. Probabil tot pe timpul lui David a fost întocmită *Cartea Rut*, care va primi forma definitivă mai târziu, ce relatează despre originea familiei regale.

Lui David îi urmează la domnie fiul său Solomon (970-930 a.C.). Tradiția biblică îl prezintă în general în culori favorabile, el fiind considerat, pe bună dreptate, cel care a făcut din statul evreu unul din puterile importante ale vremii. Această situație a fost favorizată și de o perioadă de relativă liniște care a fost în regiunea syro-palestiniană. Și el contribuie la o mai bună conducere a statului. Face o reformă administrativă înlocuind vechea organizare pe ce 12 triburi, în 12 provincii conduse de funcționari regali, fiecare regiune trebuind să suporte o lună pe an cheltuielile necesare întreținerii curții și a aparatului birocratic. A construit mari edificii care îl apropie pe regele evreu de marii monarhi orientali. După 4 ani de domnie, începe zidirea templului, la care s-a lucrat șapte ani. Timp de douăzeci de ani s-a lucrat la palatul regal. În politica externă, Solomon a stabilit relații amicale cu regele Hiram al Tyrului. Cu sprijinul acestuia, construiește o puternică flotă cu ajutorul căreia evreii făceau comerț în întregul bazin al Mediteranei. Toate acestea au necesitat mari resurse, care au fost mobilizate prin numeroasele dări și corvezi la care a fost supusă populația.

Pe seama regelui Solomon sunt puse *Proverbele lui Solomon*, *Ecclesiastul* și *Cântarea cântărilor*, care în realitate au fost realizate mai târziu. Opera istoriografică a continuat prin *Cronica regelui Solomon* din *Cartea a III-a a Regilor*.

După moartea lui Solomon, statul evreu începe să decadă. În timpul domniei lui Roboan (930-913), în Israel au loc numeroase războaie. Cu ajutorul faraonului Șeșonk, Ieroboan reușește, în 926, să-l înfrângă pe Roboan. Ierusalimul a fost cucerit și templul jefuit. Luptele țin 50 de ani și se vor solda cu dispariția statului evreu unitar, din care se vor desprinde 2 state, Iudeea și Israelul.

În Iudeea va continua să domnească regi din dinastia lui David, în timp ce în nord, în Israel, dinastiile se vor schimba repede. Cea mai importantă a fost aceea întemeiată în anul 885 a.C. de comandantul militar Omri, în timpul căreia țara va cunoaște o relativă prosperitate. În anul 841 a.C., dinastia întemeiată de Omri este înlăturată prin revolta lui Iehu, care inaugurează o nouă perioadă caracterizată prin interzicerea închinării la idoli. Prin anul 745 a.C., dinastia lui Iehu a fost înlăturată prin campania regelui assyrian Tiglatpalasar al III-lea, care a cucerit Damascul și Israelul, procedând la deportări masive de populație, în locul celor deportați fiind aduși alți locuitori. Aceștia au fost așezați în provincia Samaria, și, deși au fost treptat iudaizați din punct de vedere religios, ei nu au fost niciodată complet asimilați.

În 722-721 a.C., Israelul este desființat ca stat în urma ofensivei regelui assyrian Sargon II. Și cu această ocazie s-au făcut deportări masive. Regatul Iuda, a acceptat să fie vasal Assiriei.

După prăbușirea Assiriei, Egiptul și Regatul Noului Babilon își dispută supremația în regiunea syro-palestiniană. În anul 597, Nabocodonosor al II-lea cucerește Iudeea. O parte a aristocrației evreiești este dusă în captivitate la Babilon. Noul rege Sedechia, impus de babilonieni, va încerca după zece ani, să înlăture jugul străin. Dar iudeii sunt din nou înfrânți, aristocrații au fost masacrați și cea mai mare parte a populației este dusă în captivitate în Mesopotamia unde va sta până în anul 538 când, după prăbușirea regatului babilonian, regele persan Cyrus le permite să revină în patrie și să-și reconstruiască templul. În timpul dominației persane, Palestina a fost o provincie a Imperiului Persan. Atitudinea statului persan față de evrei a fost în genere tolerantă, ceea ce explică de ce scriitorii biblici înfățișează cu o anumită simpatie pe regii perși.

În urma campaniei lui Alexandru cel Mare, care a avut ca rezultat desființarea Imperiului Persan, Palestina va face parte din imperiul acestuia și, după moartea sa, teritoriul va fi disputat de cei doi principali moștenitori ai imperiului lui Alexandru, Egiptul Lagizilor și statul Seleucizilor. În anii 323-cca. 200, Palestina a fost inclusă în Egipt, după care va face parte din Regatul Seleucizilor.

Ca urmare a unei neîncetate lupte pentru independență, în anul 129 Iudeea este recunoscută ca stat independent, sub regele Ioan Hircan (134-104). Pentru a-și menține independența, noul stat iudeu a trebuit să poarte războaie aproape neîncetate cu Lagizii sau cu Seleucizii. În anul 63 a.C., în urma campaniei sale orientale, generalul roman Pompeius reorganizează teritoriile recent cucerite. El include statul elenistic al Iudeei în Provincia Syria, ca stat clientelar autonom. Începe astfel epoca dominației romane, care va dura până în anul 634, când arabii au cucerit Palestina.

Timpul mediu necesar evaluării cunoștințelor: 3 h

Rezumat: se prezintă geografia și populația Palestinei izvoarele istoriei acestui ținut și principalele momente din istoria evreilor în Antichitate

Test de autoevaluare

1. De unde vine numele de Palestina?
2. Care sunt izvoarele istoriei evreilor? Ce este Biblia?

Unitatea de învățare 7:

Fenicia

Cuprins:

7.1. Țara și locuitorii

7.2. Istoria fenicienilor

Introducere: Fenicia se întinde pe un teritoriu restrâns, dar civilizația feniciană se caracterizează prin forță economică și prin mobilitate, fiind una din primele civilizații din Antichitate care a colonizat sistematic teritorii.

Obiective specifice: formarea cunoștințelor privind istoria politică, socială și culturală a fenicienilor.

7.1. Țara și locuitorii

Fenicia este o fâșie îngustă de pământ mărginită la vest de apele Mării Mediterane, iar la est de Munții Liban, corespunzând în general Libanului de astăzi. La sud, muntele Carmel o separa de Palestina, iar în nord teritoriul fenician se întindea până în apropierea Ugaritului. Teritoriul de-a lungul țărmului oferă condiții propice vieții omului. Având o climă foarte plăcută și un pământ relativ fertil, a fost de timpuriu cultivat mai cu seamă cu pomi fructiferi. În est, Munții Liban, erau vestiți în antichitate pentru lemnul de cedru care era foarte căutat în Orientului apropiat și în Egipt, fiind folosit mai ales în construirea navelor.

Sub denumirea de fenicieni se înțelege o anumită parte a populației canaaniene care locuia în mai multe orașe state independente. Denumirea este de origine greacă *Phoinikes*, unde adjectivul *phoinix* înseamnă „roșu purpuriu”, culoare care se extrăgea dintr-o scoică marină. Grecii cunoșteau probabil de mult această denumire, deoarece în inscripțiile myceniene a fost identificat adjectivul *po-ni-ki-ja*, cu semnificația de: roșu”. Ei însă se numeau canaaneeni, ca și alte populații din regiune, ceea ce arată că nu exista pentru ei o denumire specifică și oficială. Acest lucru nu trebuie să surprindă, deoarece fenicienii nu au construit niciodată o unitate politică, fiecare cetate constituind o mică regiune autonomă. Uneori, fenicienii mai erau numiți “sidonieni”, după numele uneia dintre cele mai importante cetăți, Sidonul.

7.2. Istoria fenicienilor

După o tradiție păstrată la Herodot, fenicienii nu ar fi fost autohtoni în patria lor istorică, ci ar fi venit de la Marea Roșie. Această origine nu se poate verifica, deoarece fenicienii, ca populație canaaneană, erau înrudiți cu alte populații vest-semitice care locuiau de secole teritoriul Canaanului.

Începuturile îndepărtate ale istoriei feniciene pot fi plasate în mileniul al III-lea a.C., prin descoperirile „proto feniciene” de la Byblos. Basoreliefurile egiptene din timpul dinastiei a V-a fac dovada raporturilor comerciale dintre Fenicia și Egipt, egiptenii fiind interesați mai ales de lemnul de cedru. Timp de câteva secole Fenicia a fost sub stăpânirea economică și poate și militară a Egiptului. Știm că faraonul Thutmosis al III-lea enumera orașul fenician Arvad ca făcând parte dintre posesiunile sale. Unele informații despre orașele feniciene aflăm și din arhiva de la El Amarna din Egipt.

Individualizarea fenicienilor în raport cu alte populații din Canaan s-a produs numai după invazia “popoarelor mării” de la sfârșitul secolului al XIII și începutul secolului al XII-lea, în contextul prăbușirii statului hittit și a slăbirii statului egiptean. Principalele cetăți erau Arvad,

Byblos, Sidon, Tyr, la care sau mai adăugat de-a lungul secolelor altele mai mici, cum au fost Siannu, Sarepta, Usnu, Sumura, Arqa, Beirut, Ushu și Acho.

Despre perioada timpurie a istoriei fenicienilor (sec.XII-X), avem informații sărăcicioase. Ele sunt de origine egipteană sau feniciană. Pentru raporturile dintre Byblos și Egipt, povestirea egipteanului Wen-Amon, care a fost trimis la regele Zakar-Ba'al din Byblos pentru a procura lemn de cedru, este foarte sugestivă. Din partea egipteană, se proclamă o supunere a Libanului față de zeul egiptean Amon, în timp ce partea feniciană privește aceste relații în manieră strict comercială. De altfel, Byblosul va continua să rămână partenerul comercial privilegiat al Egiptului în această perioadă, așa cum fusese de secole. Unele inscripții ale regilor din Byblos (Ahi-ram, Abi-Ba'al, Elí-Ba'al, Shipt-Ba'al și Yehi-Milk) vorbesc despre imaginea regalității, iar scrierea unora dintre aceste nume pe unele monumente faraonice este o dovadă a raporturilor strânse dintre această cetate și Egipt.

Despre cetatea Tyr, avem numeroase informații în vechiul Testament. Regele Hiram era în relații foarte bune cu regii evrei David și Solomon, cărora le-a oferit lemn și meșteri pentru construcția templului și a palatului din Ierusalim. Cele două state au cooperat în domeniul comercial în Marea Mediterană și Marea Roșie.

Știm puține lucruri despre raporturile dintre cetățile feniciene. Se pare că, într-o primă perioadă, Sidonul a avut o poziție dominantă, dar din jurul anului 1000 a.C. Tyrul a devenit tot mai important.

Marile schimbări produse în bazinul oriental al Mediteranei datorită invaziei popoarelor mării (prăbușirea statului hittit, slăbirea Egiptului și a cetăților myceniene) au deschis fenicienilor largi posibilități de afirmare. De altfel, apogeul civilizației feniciene a fost în secolele XII-VIII, deoarece apariția mai târziu a unor noi puteri în Orientul mijlociu (Assyria și apoi Persia), ca și expansiunea colonială greacă vor constitui factori care vor îngreuna posibilitățile de exprimare, mai ales în plan economic, a micilor orașe-state feniciene.

Deși cetățile feniciene ocupau un teritoriu foarte mic în comparație cu marile state orientale, locul lor în epocă a fost remarcabil. Dispunând de teritorii și resurse limitate, cetățile feniciene s-au orientat de timpuriu către o producție meșteșugărească cu un înalt grad de prelucrare, pe care o comercializau pe spații imense, din Mesopotamia și Egipt până departe în vest, în Italia și Spania. Marinari neîntrepuți, ei vindeau lemnul de cedru și de pin, stoffe fine, mai ales cele de purpură, obiecte de sticlă, fildeş, metale și pietre prețioase etc., și cumpărau materii prime necesare în atelierele din patrie. Cercetările din ultimele decenii tind tot mai mult să dovedească că fenicienii comercializau nu numai propriile produse, ci și pe acelea din alte centre meșteșugărești din Orient, în special din zona Urartu și Caucaz. Aceste mărfuri de bună calitate au impus în întregul bazin mediteraneean o adevărată modă orientală, care treptat a devenit orientalizantă, prin imitarea produselor orientale în atelierele locale.

În acest mediu economic a apărut și cea mai de seamă realizare a fenicienilor, anume alfabetul. Scrieri mult simplificate, aproape alfabetice, apăruseră și în alte cetăți vest semitice, mai ales în Ugarit, dar fenicienii sunt cei care au făcut marele salt calitativ, simplificând la maximum vechea scriere cuneiformă, atribuind fiecărui sunet consonantic un anumit semn grafic. Grecii vor realiza un alfabet complet, pe care-l utilizăm și astăzi, creând semne grafice și pentru vocale.

Fenicienii au întemeiat numeroase colonii în bazinul Mării Mediteranei. O prezență colonială feniciană poate fi acceptată în Cipru, încă din secolele X-IX. Dar de o adevărată expansiune colonială se poate vorbi doar odată cu secolul al VIII-lea. De altfel, colonizarea feniciană a fost contemporană și concurentă cu cea greacă.

Statutul coloniilor feniciene în raport cu metropola nu era identic cu cel al coloniilor grecești, deoarece primele nu au devenit multă vreme entități politice autonome în raport cu metropola. Atât cât cunoaștem despre raporturile dintre Tyr și colonia sa Cartagina, fondată pe litoralul nord al Africii, în Tunisia de astăzi, rezultă că aceasta era dependentă de metropolă, deoarece multe secole după fundarea sa, plătea metropolei un tribut anual – la fel cum plăteau și

celelalte sate și orașe ale regatului tyrian –, și era condusă nu de un rege, ci de judecători (*sufetes*, în latină), ca și celelalte centre subordonate.

În afara Cartaginei (= Orașul Nou), întemeiată potrivit tradiției grecești în anul 814 a.C., fenicienii au mai întemeiat în nordul Africii colonia Utica. Cartagina, care a fost cea mai de seamă colonie feniciană, singură sau împreună cu coloniști din Fenicia, a întemeiat numeroase colonii, mai importante fiind: în Sicilia occidentală și în insulele învecinate, Panormos (azi Palermo), Soloeis (Soli), Motya; în Sardinia, Nora și Tharras; în Spania, Gadeș (Cadix) și Malaga. Alte colonii au fost întemeiate în Baleare și pe litoralul occidental al Africii mediteraniene. Situația geografică a acestor colonii arată că ele trebuiau să controleze rutele maritime precum și regiunile bogate în resurse minerale.

Fenicienii au fost printre cei mai de seamă exploratori ai antichității. Către anul 600 a.C., o flotă feniciană a fost trimisă de faraonul Nechao, prin Marea Roșie, să înconjoare Africa. Din Mediterana, cartaginezii, conduși de amiralul Himilco, trec de coloanele lui Hercules (strâmtoarea Gibraltar) și ajung până în Gallia și Britannia (cca. 450 a.C.); câțiva ani mai târziu, o altă flotă cartagineză condusă de Hanno, explorează coastele africane până în golful Guinea (cca. 425 a.C.).

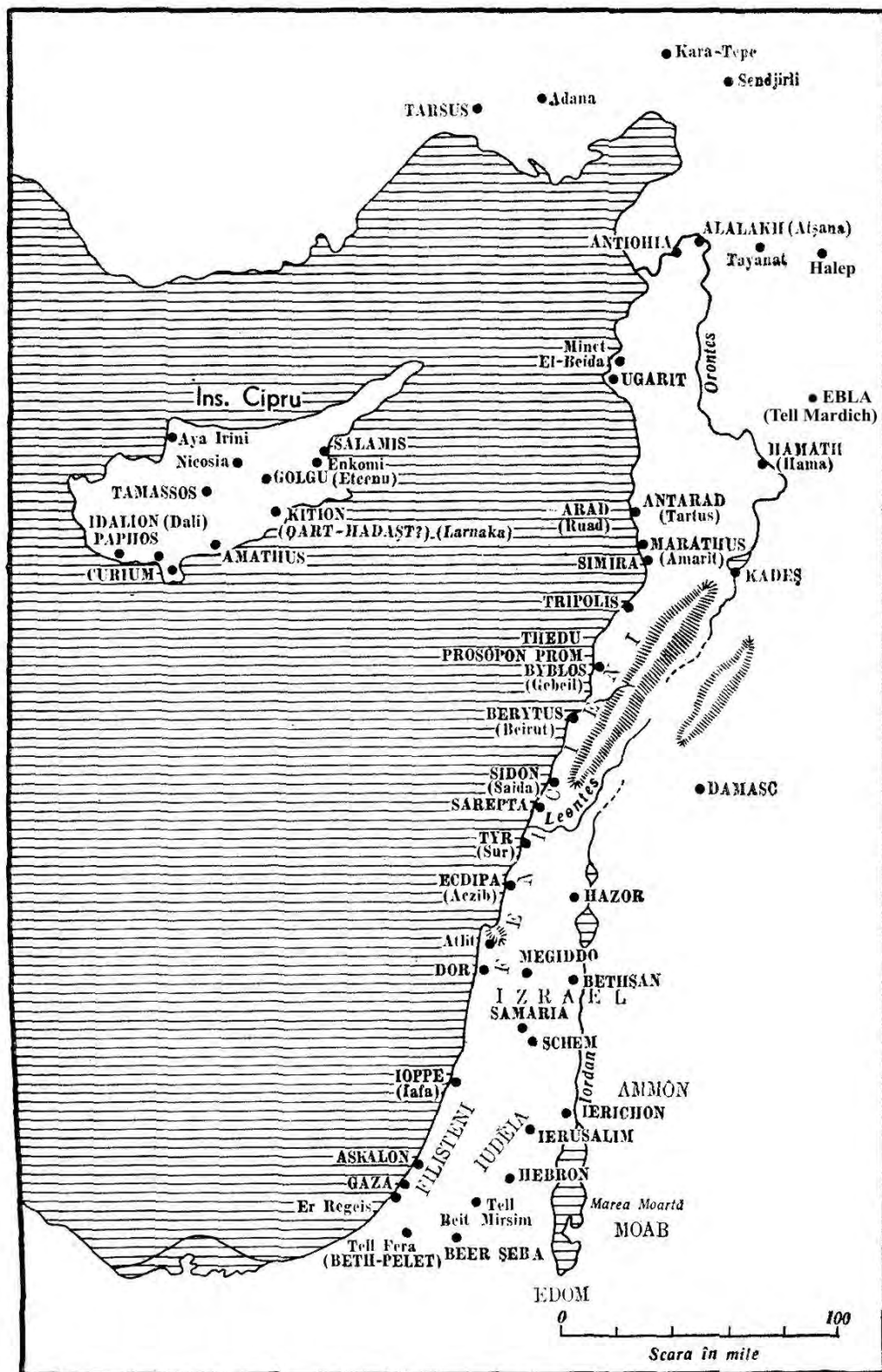
Prosperitatea și expansiunea cetăților feniciene a avut mult de suferit datorită schimbărilor petrecute atât în Orient cât și în Occident. Ridicarea Assyriei ca putere hegemonă în Orientul apropiat, ca și colonizarea greacă în bazinul mediteranean au avut drept urmare decăderea treptată a orașelor feniciene. Obligate mai întâi să plătească tribut Assyriei, Fenicia este anexată apoi acestui stat. Concomitent, influența feniciană în Cypru, Sicilia și Gallia este puternic concurată de greci. După prăbușirea statului assyrian, locul acestuia este luat, pentru scurt timp, de Regatul Noului Babilon, apoi, după anul 539, de Imperiul Persan. În timpul dominației persane, cetățile feniciene cunosc ultima lor perioadă de înflorire economică și culturală, bucurându-se de o anumită autonomie internă. În anul 332, Alexandru Macedon cucerește Fenicia, care în epoca elenistică va face parte mai întâi din regatul Lagizilor, apoi din cel al Seleucizilor, cunoscând o decădere progresivă. În anul 63 a.C., generalul roman Pompeius include Fenicia în provincia Syria, după care numele țării cade treptat în uitare.

Timpul mediu necesar asimilării cunoștințelor: 3 h

Rezumat: Se prezintă geografia și populația Feniciei, principalele momente ale istoriei fenicienilor și colonizarea feniciană.

Test de autoevaluare

1. Ce se înțelege prin numele de Fenicia?
2. Care au fost principalele state feniciene?
3. Care au fost principalele colonii feniciene și cum se explică așezarea lor geografică?

Canaanul (Syria, Fenicia, Palestina)

Unitatea de învățare 8:

Hittiții

Cuprins:

8. 1. Țara și populația

8.2. Istoria hittiților

Introducere: Hittiții au ajuns să întemeieze un vast imperiu în Anatolia de azi, fiind la jumătatea mileniului al II-lea una din marile puteri ale vremii. Civilizația lor este una înfloritoare, iar sfârșitul ei a venit brusc, în urma loviturilor popoarelor mării.

Obiective specifice: formarea cunoștințelor privind istoria politică, economică, socială și culturală a hittiților.

8. 1. Țara și populația

Patria istorică a hittiților a fost în Asia Mică (Turcia de azi). Este o vastă peninsulă mărginită la nord de Marea Neagră, la vest de Marea Egee și la sud de Marea Mediterană. În centrul acestei peninsule, este un podiș înalt, de cca. 1000m, străjuit de munți semeți. La est sunt munții Armeniei, cu înălțimi până la 3200m, la vest se întinde lanțul munților Antitaurus, cu înălțimi până la 3830m, iar la sud, paralel cu litoralul mediteraneean, se ridică munții Taurus. Din acești munți, izvorăsc numeroase râuri, cu debite relativ scăzute, care se varsă în cele trei mări înconjurătoare. Dintre acestea, cel mai mare este Kâzâl Irmak, care se varsă în Marea Neagră. Acest râu era denumit Halys în antichitatea greco-romană, și Marassantiya în epoca hittită.

Clima este, mai ales pe litoralul vestic și sudic, mediteraneeană, dar temperată, cu accente continentale, în nordul și în centrul peninsulei. Regimul pluviometric este specific acestui tip climateric, dar teritoriul, cu puține excepții, nu este arid, permițând practicarea agriculturii și creșterea vitelor. Subsolul anatolian este bogat în minereuri utile, cupru, cositor, fier, aur, argint și altele, care au fost cunoscute încă de la începutul epocii metalelor, ceea ce a făcut ca acest teritoriu să fie foarte râvnit de negustorii din Mesopotamia și Assyria.

De-a lungul istoriei, teritoriul Anatoliei a cunoscut mai multe denumiri regionale, dar în mod tradițional se folosesc vechile apelatii din epoca greco-romană: Paphlagonia, Bithynia, Mysia, Lydia, Caria, Lycia, Pamphylia și Cilicia erau de-a lungul litoralului, iar în interior erau ținuturile Phrigia, Pisidia, Lycaonia, Galatia și Cappadocia.

Asia Mică a oferit de timpuriu condiții favorabile vieții oamenilor. Cercetările arheologice, tot mai numeroase în ultimele decenii, au scos la iveală un mare număr de așezări preistorice, care dovedesc că acest teritoriu a fost unul dintre cele mai de seamă focare de civilizație din preistoria Orientului. Încă din mileniul VII a.C., apar splendide civilizații neolitice, ilustrate de așezările de la **Çatal Hüyük** și **Hacilar**, urmate de altele eneolitice și ale bronzului, cu centre mai importante la **Beycesultan**, **Mersin**, **Troia I-III**, **Alişar**, **Alacia**, **Hüyük**, **Kültepe** ș.a.

Nu știm cum se numeau populațiile din Asia Mică anterioare hittiților, și nici ce fel de limbă vorbeau. În literatura de specialitate aceste populații sunt denumite generic *asianice* sau *protohittite*. Unele toponime, hidronime și antroponime asianice care au supraviețuit în limba hittită arată că protohittiții vorbeau o limbă sau limbi neindo-europene, probabil înrudite cu cele caucaziene, care sunt de tip aglutinant.

Deoarece hittiții au dispărut de timpuriu din istorie, numele lor nu a fost cunoscut de greci și romani. În Biblie sunt însă mai multe referiri la populația numită *Hittim*, dar nu s-a știut multă vreme la ce anume populație se referea și nici ce teritoriu locuia. Pentru scriitorii biblici, hittiții

figurau ca unul dintre triburile care populau Palestina, alături de amorți, canaaneeni și iebusiți, iar eponimul lor, Heth, este descris ca unul din fiii lui Canaan.

Descifrarea în secolul XIX a scrierilor hieroglifică și cuneiformă, precum și descoperirea arhivei de la Tell el Amarna din Egipt, au adus noi dovezi despre existența unui important stat, numit *Heta* de egipteni și *Hatti* de accadieni, cu care Egiptul și Accadul întrețineau relații complexe. Cercetările arheologice de la **Bogaz-köy**, din centrul Anatoliei, au scos la iveală un mare număr de inscripții cuneiforme, care însă nu erau inteligibile deoarece erau scrise într-o limbă necunoscută. Din lectura acestora, a rezultat totuși neîndoelnic că era vorba de localitatea **Hattusas**, capitala țării Hatti. Cercetări arheologice făcute în alte așezări hittite au arătat că, paralel cu scrierea cuneiformă, se folosea și o scriere hieroglifică care nu provenea din cea egipteană.

Cel care a descoperit limba hittită, punând astfel bazele unei noi discipline științifice, hittitologia, a fost orientalistul ceh Bedirch Hrozný. El a demonstrat, între anii 1915-1917, că inscripțiile cuneiforme de la Bogaz-köy notau o nouă limbă indoeuropeană, cea hittită, vorbită în Anatolia și nordul Siriei de cei care creaseră un puternic stat în aceste teritorii, hititiții. Descifrarea hittitei hieroglifice s-a făcut în jurul anului 1930 prin eforturile conjugate ale lui P. Merriggi, J.J.Gelb, E.O.Forrer, N.T.Bossert și B. Hrozný. În anii de după cel de al doilea război mondial, un mare progres în descifrarea scrierii și limbii hittite a rezultat din descoperirea, la Karatpe, în Cilicia, a unei mari inscripții bilingve hittite și feniciene.

Scrierea hittită a fost în uz aproximativ din anul 1700 până la 700 a.C., într-o arie largă din Anatolia centrală până în nordul Siriei. Hittită cuneiformă a fost folosită într-o arie limitată, circumscrisă orașului Hattusas, capitala statului, și a dispărut odată cu acesta, în jurul anului 1200. Hittita hieroglifică, însă, supraviețuit statului, fiind folosită până către anul 700 a.C.

Limba hittită este cea mai veche limbă indoeuropeană atestată în scris, iar hititiții sunt unul dintre cele mai vechi exemple ale migrațiilor indoeuropene primitive. Se pare că procesul de indoeuropenizare a Anatoliei a început încă din ultimele secole ale mileniului III a.C., deoarece unele documente accadiene, de pe vremea regelui Naram Sin (2291-2254), vorbesc despre războiul purtat de acest suveran cu o coalitie de 7 regi, printre care figura și regele Kaneșului din Asia Mică, care avea un nume indoeuropean. Această veche infiltrare indoeuropeană a fost urmată de altele care au crescut ponderea indoeuropenilor printre populațiile locale. În tot cazul, în jurul anului 2000 a.C., hititiții indoeuropeni erau cu certitudine în Asia Mică, deoarece așa-zisele inscripții “cappadociene” de la Kaneș redactate în assyriana veche, datate în jurul anului 1900 a.C., ne înfățișează un tablou toponomastic foarte relevant: din 202 nume, numai 50 sunt hurrite și protohittite, restul fiind indoeuropene.

Originea acestor indoeuropeni este și astăzi subiect al dezbaterii științifice. Două sunt teoriile principale. Una, cea mai răspândită, postulează originea nord-caucasiană a hititiților; cealaltă susține originea balcanică, fără ca vreuna din cele două teorii să aducă în sprijinul său dovezi de netăgăduit.

Studiul limbii hittite a condus la concluzia că aceasta avea trei dialecte, sau, eventual, că erau trei limbi diferite, dar foarte apropiate între ele. În centrul Anatoliei, se vorbea dialectul *nesit*, numit astfel după numele orașului Nesa; la nord-vest de acesta, în viitoarea Paphlagonie, se vorbea dialectul *pala* sau *palait*, iar la sud și sud-vest se vorbea dialectul *luvit*, sau *luvian*.

8.2. Istoria hititiților

Principalele izvoare pentru istoria timpurie a hititiților sunt cele peste 10.000 de inscripții provenind din coloniile comerciale assiriene din Cappadocia, precum și arhiva regală de la Hattusas, care conțin numeroase documente scrise în hittită, accadiană și hurrită. La acestea se adaugă, desigur, cercetările arheologice și un număr de documente accadiene și assiriene.

În lumina acestor documente, în primele secole ale mileniului II a.C., Asia Mică era împărțită în mai multe principate autonome, aflate, în unele cazuri, în raporturi de dependență față

de assyrieni. În inscripțiile paleo-assyriene (cca. 1950-1780), conducătorii acestor principate erau amintiți sub numele *ruba'um* sau *sharrum* și foarte rar *ruba'um rabi'um*, cu înțelesul de „mare rege”. Între aceste principate, mai importante par a fi fost **Kussara, Hattusas, Nesa, Zalpa, Shalatiwar, Purushkhanda, Wakhshaniya** ș.a.

Către sfârșitul sec. XIX-lea a.C. principatul cu centrul la Kussara a început să joace un rol proeminent, deoarece de aici a început opera de unificare a acestor principate. Documentele **Regatului Vechi** hittit amintesc de activitatea unificatoare a regelui Anitta din Kussara care a cucerit un teritoriu vast, care se întindea de la vărsarea râului Halys în nord, unde era orașul Zalpa, până în sud la orașul Shalatiwar, incluzând și orașele Hattusas, Kaneș (Nesa) și Purushkhanda. Cercetările arheologice precum și unele documente contemporane arată că îndelungatele războaie ale lui Anitta, care au indus o stare generală de nesiguranță, au determinat sfârșitul activității factoriilor comerciale assiriene din Asia Mică.

Cu regele Anitta (cca. 1800-1750), începe epoca Regatului Vechi hittit (cca.1800-cca.1500). Capitala acestui stat a fost la început la Kussara apoi la Nesa (Kaneș).

Un altvechi suveran hittit a fost Labarnash (Tabarnas), despre care se amintește într-un edict de mai târziu, din jurul anului 1500 a.C., al regelui Telepinu. El a încheiat procesul de unificare a statului, iar activitatea acestui rege a fost, se pare, atât de importantă, încât ea s-a păstrat foarte vie, numele de Labarnash devenind titlu dinastic, așa cum a fost cazul, mai târziu, cu Caesar și Augustus.

În vârful ierarhiei politice hittite se afla suveranul, *labarna*, care era șef militar suprem, judecător și preot. Regina – *tawananna* – juca un rol important la curte. Acum apare un aparat birocratic și se constituie vechiul drept hittit pe care îl cunoaștem printr-un număr de inscripții care au ajuns până la noi. În sfârșit, tot din această perioadă, s-au păstrat unele însemnări de cronică, care vorbesc despre unele evenimente importante din statul hittit.

Între 1650-1620 a.C. este domnia lui Hattusili I, în timpul căruia capitala statului a fost mutată la Hattusas (azi Bogaz-köy), situată la circa 150 km est de Ankara. El a inițiat o politică expansionistă. A trebuit să facă totodată față unor dificultăți interne provocate de nemulțumirea unei părți a aristocrației față de concentrarea puterii în familia regală.

Mursili I (1620-1590 a.C.) continuă politica expansionistă, cucerind teritorii din Siria de nord. În anul 1595, el face o lungă incursiune de peste 2000 km în Mesopotamia, cucerește Babilonul. Hittiții nu și-au instaurat dominația în Mesopotamia, deoarece, revenit în capitală, regele este asasinat în urma unui complot de palat. Ultimul suveran important al vechiului regat este Telepinu I (circa 1525-1500), care a pus capăt gravelor dezordini interne provocate de aristocrație. Face acesteia unele concesii, dar reușește să mențină unitatea statului. Din timpul său avem și primul cod de legi hittit.

Epoca **Regatului Milociu** (1500-1380) este o perioadă puțin cunoscută. Puterea centrală decade, de această situație profitând statul hurrit de la Mitanni care devine putere hegemonă în Orientul apropiat, anexând numeroase teritorii care până atunci aparținuseră hittiților. Pentru a contracara pericolul mitannian, suveranii hittiți caută sprijinul Egiptului, plătind tribut faraonului Tutmes al III-lea.

Începând cu 1380 începe o nouă epocă în istoria hittiților, epoca **Imperiului Hittit** (1380-1200), când statul hittit va cunoaște maxima sa dezvoltare. Această epocă este deschisă de domnia lui Suppiluliuma I (1380-1346), care este cel mai însemnat suveran din istoria acestei perioade. El și-a extins autoritatea asupra întregii Anatolii și asupra regatelor **Arzawa, Kizzuwatna și Wilusa**, situate în sudul și estul Anatoliei. În politica sa externă, Suppiluliuma a profitat de slăbiciunea statului Mitanni și a Egiptului, reușind să-și impună dominația asupra statului Mitanni și asupra unor teritorii întinse din Siria și Liban.

După domnia glorioasă a lui Suppiluliuma, urmașii săi vor reuși să păstreze un timp moștenirea acestuia. Dintre aceștia, regele Muwatali (1315-1296) a fost confruntat cu încercarea faraonilor egipteni de a îndepărta prezența hittită în regiunea syro-palestiniană. A rezultat o mare

confruntare militară la Kadeş, pe Orontes, în anul 1299, pe care o cunoaştem atât din surse egiptene cât şi din surse hittite. Războiul, încheiat nedecis, a adus la un tratat de pace prin care se stabileau sferele de influenţă în Syria. Acordând o mare atenţie regiunii syro-palestiniene, Muwatali mută capitala statului la **Dattassa**, situată mai aproape de această regiune, Hattusas rămânând mai departe un centru politic foarte important.

După domnia regelui Muwatali, statul hittit este confruntat cu numeroase probleme externe. Principatele vasale din sudul şi din vestul Anatoliei profitau de orice situaţie pentru a-şi câştiga independenţa. Prăbuşirea statului hittit se va produce însă brusc, în jurul anului 1200 a.C., datorită atacurilor “popoarelor mării”. Dispariţia statului hittit a contribuit la o mai rapidă răspândire a metalurgiei fierului, metalurgie cunoscută multă vreme numai hitiţilor.

Populaţia hittită nu a dispărut totuşi, deoarece mai târziu, mai ales în sudul Anatoliei şi în nordul Siriei, au apărut unele mici principate hittite, de la care ni s-au păstrat mai multe inscripţii hieroglifice. Studiile lingvistice au dovedit că urmaşii hitiţilor au supravieţuit în Cilicia şi Lycia până în epoca romană.

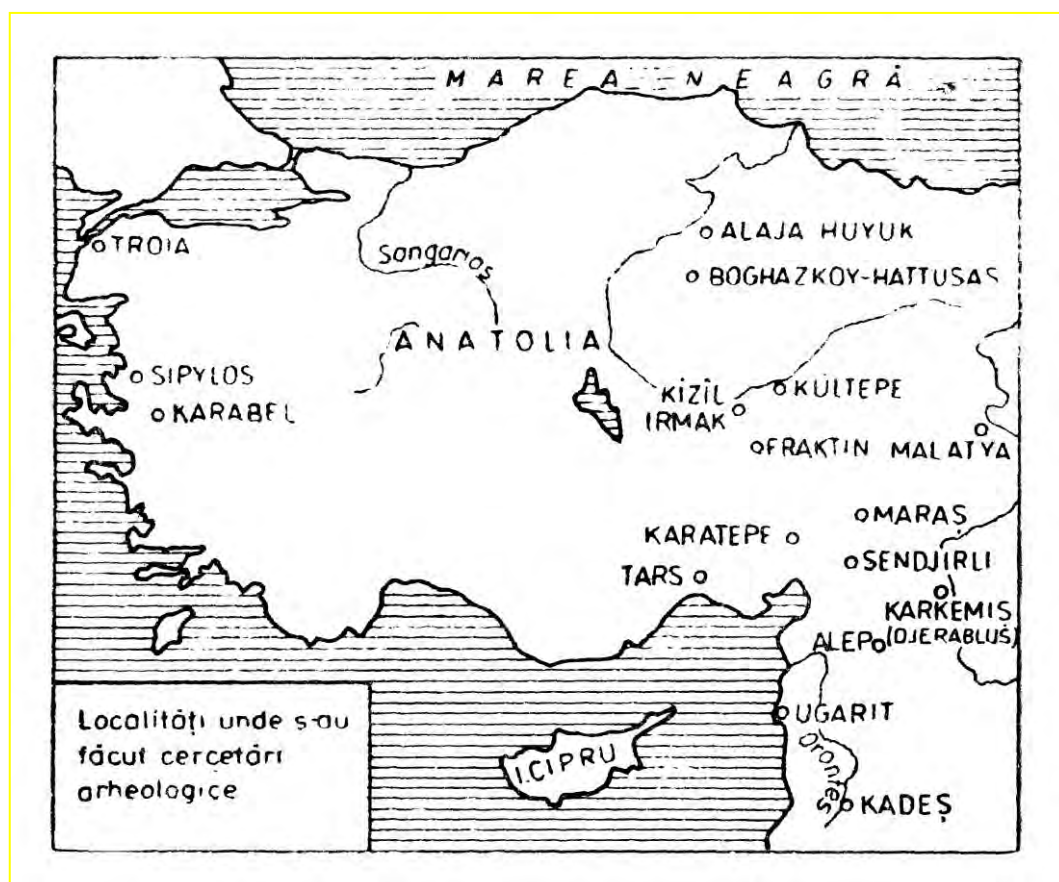
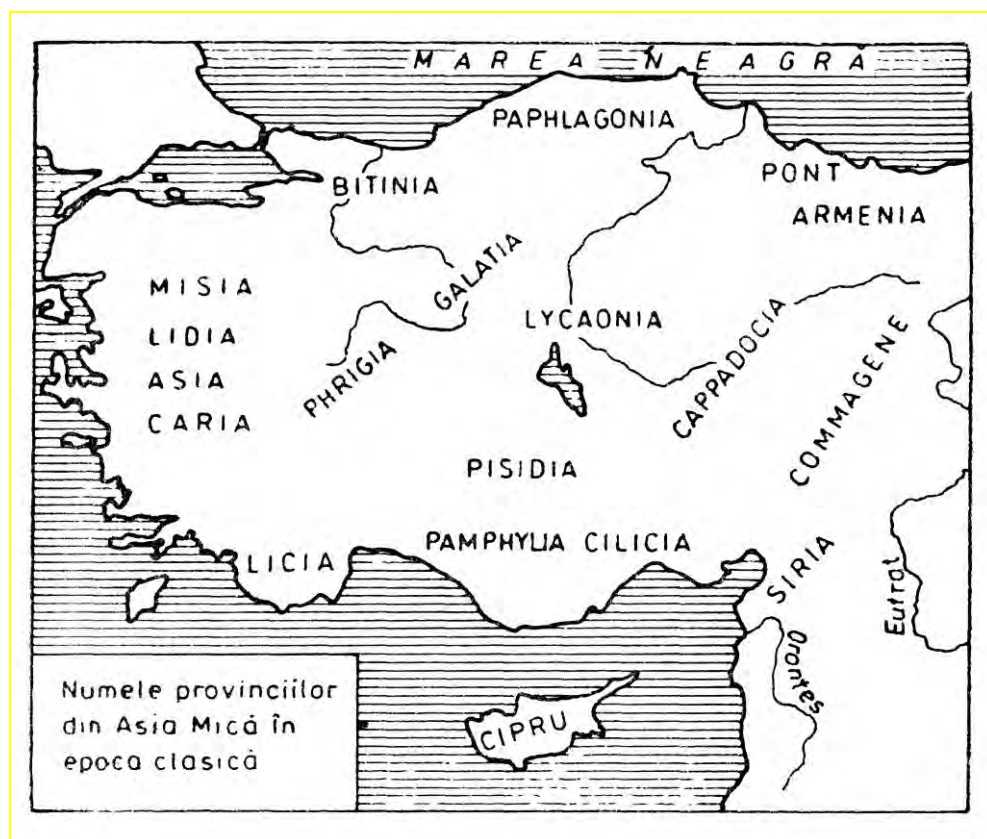
După prăbuşirea statului hittit, harta etnică a Anatoliei a suferit schimbări radicale. Din Peninsula Balcanică au pătruns mai multe populaţii care s-au aşezat cu precădere în partea vestică a peninsulei. Astfel frigii sau frigienii, cunoscuţi în izvoarele greceşti şi cu numele de brigi, după ce au devastat în secolul XI vaste teritorii din Asia, contribuind la decăderea Regatului assyrian Mijlociu, s-au stabilit la vest de fluviul Halys. În nord-vestul Anatoliei, în regiunea strâmtorilor Bosfor şi Dardanele şi a Mării Marmara, s-au aşezat bithynii şi mysii, populaţii înrudite cu tracii. Între teritoriile mysilor şi ale carienilor erau lydienii. Originea lydienilor nu este certă. Unii cercetători consideră că lydienii au venit tot din Peninsula balcanică, în timp ce alţii cred că ei, în mare măsură, sunt urmaşii hitiţilor. În tot cazul, limba lydiană, pe care o cunoaştem dintr-un număr relativ mic de inscripţii scrise în alfabetul grecesc, este indoeuropeană şi are certe afinităţi cu hittita. Începând cu secolu VIII a.C., regatul lydian a început să joace un rol tot mai important în jumătatea vestică a Asiei Mici, extinzându-şi treptat teritoriul până la fluviul Halys. În timpul regelui Creso, în anul 546 a.C., Lydia a fost ocupată de perşii conduşi de Cyrus al II-lea, iar teritoriul său a fost inclus în satrapia Sparda.

Timpul mediu necesar asimilării cunoştinţelor: 3 h

Rezumat: Sunt prezentate geografia şi populaţia hitiţilor, apoi principalele momente din istoria hitiţilor.

Test de autoevaluare

1. Care sunt izvoarele pentru cunoaşterea istoriei hitiţilor?
2. Care au fost principalele principate hittite anterioare unificării acestora?

Unitatea de învățare 9:

Iranul

Cuprins:

9.1. Țara și populația

9.2. Regatul Mediei

9.3. Imperiul Ahemenizilor

Introducere: Civilizația persană este nu doar una înfloritoare cultural, dar și creatoare a celui mai puternic imperiu cunoscut până la romani.

Obiective specifice: formarea cunoștințelor privind geografia, populația Iranului antic, istoria regatului meziloe și a imperiului persan.

9.1.Țara și populația

La răsărit de Tigru, se întinde un vast podiș, mărginit la vest de Munții Zagros și munții Armeniei, iar la est de munții Suleiman, care separau Iranul de valea Indului. La sud erau apele Golfului Persic și ale Oceanului Indian, iar spre nord teritoriul era limitat de apele Mării Caspice și de teritoriile aride din Asia Centrală aflate în sudul Marii Aral, până în munții Hindukuș, la nord de orașul Kabul de astăzi. Partea centrală a acestui podiș este mai joasă, aici curgând apele râurilor ce izvorau din munți, formând mai multe lacuri, toate sărate. Iranul este un teritoriu în cea mai mare parte arid, puțin propice agriculturii. Totuși, în unele regiuni, aflate mai ales pe marginile acestui podiș, existau condiții pentru agricultură și creșterea vitelor.

Numele de Iran provine de la *Aryanamu*, „Țara arienilor”, denumire ce se regăsește în numele provinciei Aria din centrul Iranului. Numele țării este, după toate probabilitățile, indoeuropean, fiind comparat cu cuvintele grecești *aristos*, „cel mai bun” și *areté*, „exceleță”, „virtute”, și, după unii specialiști, apropiat de numele Irlandei (Eire).

În antichitate, Iranul avea mai multe provincii istorice. În vest era **Media**, în sud-estul Mării Caspice erau **Hircania** și **Partia**, la nord de Partia, la sud de Marea Aral, era **Horesmia**, la est era **Sogdiana**, care se întindea între cursul mijlociu al fluviului Oxus (Amu Daria) și cursul mijlociu al fluviului Iaxartes (Sârdaria). În sudul Sogdiane se afla **Bactria**, care era limitată la est și sud-est de lanțul munților Pamir și Hindukuș, și **Margiana**. Între Margiana și Partia, în centrul Iranului, se afla **Aria**, iar în sud de aceasta era **Drangiana**. În sud-estul Bactrianei, era **Gandhara**. La sud de Bactria și Gandhara, era **Arachosia**. Pe litoralul oceanului Indian și al Golfului Persic, erau ținuturile **Gedrosia**, **Carmania** și **Persida**.

Populația străveche a Iranului, mai cu seamă în părțile sale occidentale, era formată, începând din mileniul III a.C., de elamiți, kassiți, gutii și, probabil, de hurriți. Limbile acestor popoare nu făceau parte din familia limbilor semitice sau din cea indoeuropeană.

Unele elemente indoeuropene au pătruns de timpuriu în Mesopotamia, deoarece documentele statului hurrit Mitanni, posterioare anului 1600 a.C., ne arată că onomastica casei domnitoare și a aristocrației era în mare parte ariană. De asemenea, capitala statului, Vasugani, are o etimologie indoeuropeană. Este demn de remarcat, în aceeași ordine de idei, că unele documente din Egipt, de la El Amarna, din timpul faraonului eretic Amenhotep al IV-lea, care se refereau la Syria, vorbesc de unele divinități locale care au nume identice sau foarte apropiate de numele divinităților ariene din India. Se poate vorbi de o primă migrație indoeuropeană în Mesopotamia și în Syria, reprezentată nu de stămoșii arienilor din Iran, ci de ai arienilor din India, cu care erau foarte apropiați din punct de vedere lingvistic și, într-o măsură mai mică, religios. Nu știm dacă aceste prime infiltrări indo-iraniene au afectat Iranul, deoarece procesul de indoeuropenizare a

început aici mai târziu, probabil după anul 1300 a.C., și va dura până către anul 900, când iranizarea etno-lingvistică a platoului iranian a fost încheiată. Știm puține lucruri despre patria primitivă a iranienilor. Cea mai răspândită teorie este aceea că aceasta se afla undeva în spațiul ce se întinde la est de Caspica, în Asia Centrală, așa cum sugerează geografia vedică.

Limba iraniană face parte din grupul indoeuropean estic, *satem*, fiind foarte apropiată de sanscrita indiană. Din familia limbilor iraniene mai fac parte și limba cimmericilor, a sciților și a sarmaților. Deși era vorbită pe un spațiu vast, limba iraniană era totuși destul de unitară, existând doar dialecte ale ei, care corespundeau, probabil, principalelor grupuri etnice iraniene (“națiuni”, în sensul antic al cuvântului): mezii, perșii, hircanii, sogdienii, arii, drangienii, arachosii ș.a. În Asia centrală erau sacii și massageții care vorbeau limbi înrudite cu cele din Iran.

De-a lungul istoriei, iraniana a evoluat. Iraniana veche avea două dialecte: cel din Persida, **persana** deci, era vorbit în partea vestică a Iranului și era una dintre limbile de cancelarie a statului persan, folosită și în inscripțiile ahemenide. Dialectul **zend**, era vorbit mai cu seamă în partea orientală a Iranului. În acest dialect au fost redactate imnurile religioase care constituie *Avesta*. O etapă ulterioară în evoluția limbii iraniene este limba **pahlavi**, care deriva din persana epocii ahemenide și era vorbită de parți în epoca Arsacizilor, precum și în epoca sasanidă, când devine limbă oficială.

Până la reforma religioasă atribuită lui Zarathustra (gr. Zoroastres), perșii aveau o religie politeistă. Ei adora Soarele (Mithra), Luna (Mah), vântul (Vayu), Pământul (Zam), Focul (Atar), Apa (Apam), Aerul (Napat), precum și unele stele și animale. Această religie politeistă devine treptat dualistă, prin structurarea a două principii fundamentale abstracte, aflate în permanentă opoziție, Ahura-Mazda, creatorul lumii, care reprezintă principiul binelui, și Angra-Mainyu, principiul răului. Noua doctrină religioasă dualistă, numită de la Ahura-Mazda și mazdeism, este cunoscută din *Avesta*, cartea sacră a iranienilor, formată din mai multe imnuri, care au fost, se pare, transmise multe secole pe cale orală, consemnarea lor în scris făcându-se târziu, în epoca Sassanizilor.

Tradiția iraniană, consemnată și de unii autori greci, pune această reformă religioasă pe seama lui Zarathustra, care ar fi trăit în jurul anului 600 a.C. Analiza celor mai vechi scrieri din *Avesta* a arătat că tipul de societate și de organizare politică care caracteriza mediul originar al mazdeismului era relativ simplu, căci nu presupunea un stat unitar și mari aglomerații urbane. Studiul lingvistic al acestor texte sugerează un mediu iranian oriental sau nord oriental, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să admită că mazdesimul s-a format în nord estul Iranului, probabil în Bactriana, de unde apoi s-a răspândit la alte neamuri iraniene, ajungând până la mezi și perși. În tot cazul, implicațiile etico-politice care conferă mazdeismului forța și importanța sa istorică nu se pot imagina înainte de constituirea imperiului Ahemenizilor, când această doctrină religioasă a constituit un însemnat element de coeziune a iranienilor.

Fără să aibă răspândirea zoroastrismului, în Iran vor apare mai târziu și alte religii, precum cea a lui Mithras, care a devenit foarte populară mai ales în Imperiul Roman, maniheismul, numit astfel după numele reformatorului Mani (sec. III p.C.), și mazdachismul al cărui nume vine de la întemeietorul acestei religii, Mazdak (sec. VI).

Multă vreme, principala ocupație a neamurilor iraniene a fost creșterea vitelor și agricultura, practicate mai ales în teritoriile de margine ale podișului iranian, singurele care întruneau condițiile minime pentru această activitate, deoarece centrul teritoriului era în cea mai mare parte deșertic. Agricultura se practica mai ales pe văile râurilor și în oaze, folosindu-se irigația artificială.

În ceea ce privește structura socială a iranienilor primitivi, uni cercetători consideră că ei, ca și alte populații indoeuropene, erau structurați pe trei categorii fundamentale socio-profesionale, care au generat o „ideologie tripartită”, anume clasa războinicilor, a sacerdoților și a producătorilor de bunuri. Funcția „războinică” este ilustrată de practicarea războiului, de importanța acordată creșterii cailor și de conducerea structurilor politice statale embrionare. Funcția “producătorilor de bunuri” era desigur legată de irigația artificială și de cultivarea pământului, iar cea sacerdotală era

reprezentată de magi care erau singurii interpreți ai semnelor divine și singurii înfăptuitori ai cultului (sacrificii, exorcisme ș.a.).

9.2. Regatul Mediei (finele sec.VIII – 550 a.C.)

Cele dintâi informații istorice despre mezi le găsim în izvoarele assyriene. În a doua jumătate a secolului IX a.C., pe vremea regelui Salmanasar al III-lea (836 a.C.) inscripțiile assyriene amintesc de triburile *Māda* și *Pārsa*, denumiri care desemnau pe mezi și perși. În secolul al VIII-lea, în vremea lui Sargon al II-lea, assyrienii au făcut mai multe campanii împotriva populațiilor iraniene, care în vremea aceea erau probabil încă nomade sau seminomade. În sursele assyriene, Media era numită “Țara cea îndepărtată”.

Necesitatea de autoapărare împotriva assirienilor și sciților a contribuit la apariția celui mai vechi stat iranian. Principalul nostru izvor pentru aceste evenimente este istoricul grec Herodot, care s-a interesat, prin sursele sale grecești și persane, despre istoria timpurie iraniană. Comparația făcută între informațiile oferite de Herodot și inscripțiile assyriene sau persane, arată că istoricul grec era relativ bine informat asupra celor narate, deși unele afirmații ale sale nu au putut fi verificate din surse independente.

Potrivit tradiției transmise de Herodot, triburile medice au fost unificate, pe la 715 a.C. de Deiokes. Este posibil ca acest personaj să fi fost menționat și în analele assyriene de la sfârșitul secolului al VIII-lea, unde se spune că un Daiuukku a fost făcut prizonier de assyrienii și deportat în Syria. După Herodot, Deiokes a fost acela care a construit cetatea Ecbatana, Hamadanul de azi, care a fost capitala țării. În jurul anului 673 în Media a izbucnit o răscoală antiassyriană, sprijinită se pare de sciți și cimmerici. Unul dintre conducătorii mezilor răsculați era denumit în analele assyriene Caștariti, nume sub care cercetătorii moderni recunosc pe Fraortes care, după Herodot, a urmat la domnie lui Deiokes (care ar fi domnit 53 de ani). Fraortes ar fi domnit 22 de ani și ar fi murit în luptele cu assyrienii, câștigând independența Mediei.

După domnia lui Fraortes, istoria Mediei este ceva mai bine cunoscută. Îi urmează la domnie regele Cyaxares (în iraniană Huvahštra) (625-585). A fost un mare rege al mezilor, care prin activitatea sa a ridicat prestigiul țării sale la rangul de mare putere în Orientul mijlociu. A format o armată regulată după model assyrian și, în alianță cu Babilonia, a început războiul împotriva assyrienilor pe care îi înfrânge între anii 615-605. El a supus și statele Mana și Urartu, din vestul Mediei și i-a înfrânt pe sciții care năvăliseră în Iran. Ocupă apoi Cappadocia și începe războiul cu Lydia, principala putere din vestul Anatoliei, condusă de regele Alyattes. Lupta dintre cele două armate este sigur datată, la 28 mai 585 a.C., deoarece în timpul acesteia a avut loc o eclipsă totală de soare, ceea ce a făcut ca părțile să încheie pace.

Lui Cyaxares i-a urmat la domnie Astyages (în iraniană Ištumegu), care a fost ultimul rege al mezilor. Statul acestora nu era suficient consolidat, deoarece aristocrația provinciilor era în bună măsură independentă, fiind un fel de “regi” locali, așa cum sunt denumiți în inscripțiile babiloniene. Cel care a pus capăt regatului mezilor a fost regele persan Cyrus al II-lea.

9.3. Imperiul Ahemenizilor (persan) (550-330)

În provincia Persida, vechiul Anšan din epoca babiloniană, locuiau cele zece triburi ale perșilor aflate sub dominația mezilor. În jurul anului 700 a.C. aceste triburi s-au unit sub conducerea lui Ahemene (în iraniană Hakamaniș), cel care a dat numele dinastiei Ahemenizilor. Perșii erau conduși de regi proprii care recunoșteau dominația mezilor. Primii regi persani au fost Cyrus (în iraniană Kuruș) I și Cambyse (în iraniană Cambujia).

Împrejurările care au dus la impunerea hegemoniei perșilor în Iran sunt redată în mod romanțat de Herodot. Este vorba de căsătoria fiicei lui Astyages cu Cambyse I al perșilor. Din

această căsătorie s-a născut Cyrus, care a avut o soartă asemănătoare cu aceea a lui Moise sau a lui Romulus și Remus. El a profitat de slăbiciunea statului mezilor pentru a impune dominația persană.

Regele Cyrus al II-lea (559-529) este creatorul statului persan mondial. El a fost unul dintre cei mai de seamă monarhi ai antichității, care a transformat Persia dintr-o putere regională în cel mai întins imperiu al antichității. În timpul domniei sale perșii duc numeroase războaie de cucerire. În anul 546 a.C., ei cuceresc Lydia, ocupă Sardesul și-l capturează pe regele Croesus. Lydia a fost transformată în satrapie persană, cu numele Sardes. Odată cu cucerirea Lydiei, perșii cuceresc și cetățile grecești de pe litoralul vestic al Asiei Mici, ceea ce a provocat un nou și ultim val colonizator grec în vest, mai ales în Italia. Între anii 545-539, Cyrus supune vaste teritorii din estul Iranului și din Asia Centrală, precum Drangiana, Arachosia, Gedrosia, Bactriana ș.a. Profitând de slăbiciunea Regatului Noului Babilon, în anul 539, perșii invadează Mesopotamia, trec cu ușurință de fortificațiile construite în timpul lui Nabucodonosor al II-lea și ocupă Babilonul fără luptă. După această victorie, Cyrus se proclamă “rege al universului, marele rege, puternicul rege, regele Babilonului, regele Sumerului și Accadului, regele celor patru părți ale lumii”, cumulând astfel toate titlurile regale care apăruseră în Mesopotamia în milenara ei istorie. În vederea campaniei împotriva Egiptului, Cyrus a dorit să pună ordine la granița nordică a imperiului său, acolo unde triburile iraniene ale sacilor și massagetilor produceau nesiguranță. El moare în timpul luptelor cu aceste populații.

Îi urmează la domnie fiul său Cambyses al II-lea (529-522). A fost un rege cu un caracter dificil, fiind foarte bănuitor și crud. El a dus la bun sfârșit planul tatălui său de a cuceri Egiptul, înfrângând pe egipteni în bătălia de la Pelusion. Herodot, principalul nostru izvor despre aceste evenimente, ne dă numeroase amănunte despre această cucerire și despre extraordinara impresie asupra contemporanilor: lybienii s-au supus fără luptă, iar grecii din Cyrene au acceptat să plătească tribut. Înainte de a porni în campania egipteană Cambyses al II-lea a ucis pe fratele său Bardias (Smerdis) care fusese numit de Cyrus al II-lea să supravegheze ținuturile din răsăritul imperiului; a ordonat și asasinarea sorii sale și a îngropat de vii 12 nobili de la curte și a ucis mulți alții.

Nemulțumirile acumulate datorită acestei conduceri despotice au provocat revolta din anul 521-522. Magul Gaumata, care semăna foarte bine cu Bardias, fratele regelui, s-a proclamat rege dându-se drept fiul lui Cyrus, anunțând tuturor provinciilor că a luat locul nebunului de Cambyses. Cambyses a pornit către Persia pentru a înăbuși răscoala, dar moare pe drum, în Syria.

Domnia lui Gaumata nu a durat mult, deoarece s-a aflat că nu era fiul lui Cyrus. Complotiștii, în frunte cu Darius, satrapul Partiei, a ucis pe falsul Bardias și pe toți magii pe care se sprijinea. În fruntea statului a venit regele Darius (în iraniană Darayavahs) (522-486). El era fiul lui Histaspes, și făcea parte dintr-o ramură colaterală a Ahemenizilor. A fost cel mai de seamă suveran persan, în timpul căruia imperiul creat de Cyrus al II-lea va ajunge la maxima sa întindere. Despre domnia sa, în afară de informațiile lui Herodot, avem și marea inscripție de la Behistun în care sunt descrise realizările regelui.

În primii șase ani de domnie, în imperiu au fost numeroase răscoale. După ce acestea au fost înăbușite, Darius a luat unele măsuri care au sporit puterea centrală, și au îmbunătățit situația economică. Face o reformă administrativă, împărțind întregul imperiu în 21 de satrapii, fiecare satrapie fiind condusă de un satrap (= îngrijitorul țării), care era reprezentantul regelui în teritoriu. Satrapiile corespundeau în general cu teritoriul populațiilor supuse. Adeseori, datorită marilor distanțe până la centrul politic al imperiului, satrapii aveau tendința să devină tot mai autonomi. Pentru a evita posibilele defecțiuni ale satrapilor, aceștia erau supravegheați de alți reprezentanți ai regelui numiți “ochii și urechile regelui”. Continuând politica inițiată de Cyrus al II-lea, Regele Darius a încercat să atragă populațiile supuse printr-o atitudine de toleranță etnică, respectând credințele, obiceiurile limbile vorbite în imperiu. Această politică a fost susținută de vastă campanie propagandistică, menită să evidențieze binefacerile stăpânirii persane.

Darius a acordat o mare atenție problemelor economice. Pentru a ușura legăturile cu satrapiile, regele a inițiat un vast program de construcții de drumuri. Cel mai renumit dintre acestea

era acela care lega capitala Persepolis de orașul Sardes din vestul Asiei Mici, lung de cca. 2400 km. Șoselele erau prevăzute cu stații de poștă unde se schimbau caii, ceea ce făcea ca corespondența să ajungă la destinație într-un timp record pentru acele vremuri. A bătut monedă de aur, *dareicul*, în număr așa de mare, încât acesta a devenit principala monedă a vremii. A construit o nouă capitală la Persepolis, situată la altitudinea 1570m, pe care a împodobit-o cu numeroase construcții monumentale. Urmașul său, regele Xerxes, a dus la bun sfârșit construirea noului oraș. El va fi distrus de Alexandru Macedon, după care va înceta să mai aibă vreo importanță deosebită.

În politica externă, Darius a avut mai puțin succes. În anul 519 a înglobat Pungeabul, teritoriul din centrul Indiei, ceea ce a făcut ca suprafața imperiului să depășească cinci milioane de km². În anul 513, începe campania împotriva sciților. Armatele persane pătrund prin ținuturile tracice, trec Dunărea, dar sciții evită lupta, retrăgându-se în nesfârșitele stepe din nordul Mării Negre. Descriind această expediție, Herodot dă și unele vagi informații despre lumea getică.

O altă pagină din politica externă a lui Darius o reprezintă raporturile cu lumea greacă. Cetățile grecești din vestul Asiei Mici, căzute sub dominația persană încă din timpul regelui Cyrus al II-lea, suportau greu dominația persană. În anul 500 a.C., ele s-au revoltat, fiind sprijinite formal de cetățile din Grecia. La început, răsculații au avut succes, dominația persană fiind înlăturată din vestul Asiei Mici. Dar perșii își mobilizează forțele și îi înfrâng pe răsculați. Sprijinul acordat răsculaților de unele cetăți grecești a constituit pretextul războaielor îndelungate dintre greci și perși, cunoscute în istoriografie sub numele de războaiele medice (492-479). În prima parte a războiului, perșii au avut unele succese, dar apoi au fost înfrânți în bătălia de la Marathon din Attica.

Statul persan era numai în aparență unul centralizat. Vastul teritoriu era format dintr-un mare număr de populații cu origini, limbi, religii și tradiții adesea foarte diferite. În realitate, Imperiul Persan era mai degrabă o adevărată piramidă de regate și guvernorate locale (satrapii). Acest lucru rezultă și din titulaturile suveranilor persani și ale dinaștilor locali. În vechea persană, *hšaça* (în avestică *xšathra*) înseamnă „țară”, „ținut”, iar „țară supusă” se numea *dahyu*. Deasupra fiecăreia dintre acestea domnea un *hšāyathiya*, „stăpânitor”, „rege”, iar „stăpânitorul suprem”, „regele suprem” era *hšāyathiya hšāyathiyānām*, adică „regele regilor”.

După domnia lui Darius, Imperiul Persan cunoaște un lent proces de decădere. Urmașii săi, Xerxes I (486-465), Artaxerxes I Longimanus (465-425), Xerxes al II-lea (425-424), Darius al II-lea Nothos (423-404), Artaxerxes al II-lea Mnemon (404-359) și Artaxerxes al III-lea Ochus (359-338) și Arsaces (338-336) se vor confrunța cu numeroase răscoale ale provinciilor, și în special cu cele din Egipt. Încercările regilor persani de a fi arbitri lumii grecești au dat rezultate numai în parte.

Declinul statului Ahemenizilor, datorat lipsei de unitate etnică și spirituală precum și ineficienței economice, a fost cauza care a făcut ca acest întins ȋmeriu, cel mai întins de până atunci, să nu poată face față unui pericol care se ivea dinspre occident, acolo unde mica Macedonie, după ce-și impusese hegemonia asupra Greciei, planifica războiul împotriva împărăției perșilor. Ultimul rege persan, Darius al III-lea Codomanul (336-330), nu a putut să reziste ofensivei lui Alexandru cel Mare care, printr-o campanie fulgerătoare, reușește, în numai câțiva ani, să desființeze vastul imperiu persan (anul 330 a.C.).

Campania lui Alexandru Macedon marchează o nouă epocă în istoria Iranului, cea elenistică. Iranul va face parte din regatul Seleucizilor, care se va forma în urma unui lung șir de războaie dintre generalii lui Alexandru.

În timpul epocii elenistice (330-427), în Iran vor veni numeroși greco-macedoneni, iar limba greacă va fi limba statului Seleucizilor. Cu toate acestea, elementul iranian autohton a fost preponderent. În jurul anului 250 a.C., profitând de unele dificultăți ale statului Seleucizilor, în Iran pătrund triburile iraniene ale parților care s-au așezat la început în provincia Parția și vor lua numele de parți. Ei erau conduși de Arsaces, care a pus bazele dinastiei Arsacizilor și regatului parților (247 a.C. – 224 p.C.). Într-o primă etapă, parții au recunoscut, măcar formal, autoritatea regilor Seleucizi, dar treptat ei se vor emancipa, formând un stat independent în centrul Iranului.

Între anii 171-138, în timpul domniei regelui Mitradata I, regatul parților devine cea mai mare putere a Orientului. Profitând de criza regatului Seleucid, parții cuceresc, în anul 160, Media, apoi Babilonia, partea vestică a regatului parților devenind centrul politic și economic al țării, cu orașele Seleucia de pe Tigru și Ctesifon, acesta din urmă devenind noua capitală a țării. În anul următor, anexează Elamul, Persida și sudul Bactrianei. Între anii 140-139, în urma războiului purtat cu regele seleucid Demetrios al II-lea, Mitradata I dobândește independența deplină a statului, își ia titlul de „mare rege”, și bate pentru prima dată monedă cu propriu-i chip și cu o legendă în limba greacă. Limba oficială a statului parților continuă să fie cea greacă.

Timp de peste două secole, raporturile dintre romani și parți au fost adesea încordate, ducând la numeroase războaie. În anul 53 a.C. romanii suferă o gravă înfrângere la Carrhae, în urma căreia prestigiul roman este grav afectat în Orient. Împăratul Augustus a reușit, în urma unor tratative îndelungate, să repatrieze o parte a prizonierilor de război și a steagurilor capturate de parți. Împăratul Traianus a purtat un lung și dificil război împotriva parților (114-117), în urma căruia Mesopotamia este cucerită și transformată în provincie romană. În timpul împăratului roman Septimius Severus, un nou conflict dintre cele două state (197-199) a dus la cucerirea Seleuciei și Ctesifonului. A fost o grea lovitură dată prestigiului Arsacizilor, de care va profita aristocrația iraniană pentru a instaura o nouă dinastie, care deschide o nouă epocă în istoria Iranului, aceea a Sasanizilor (224-651).

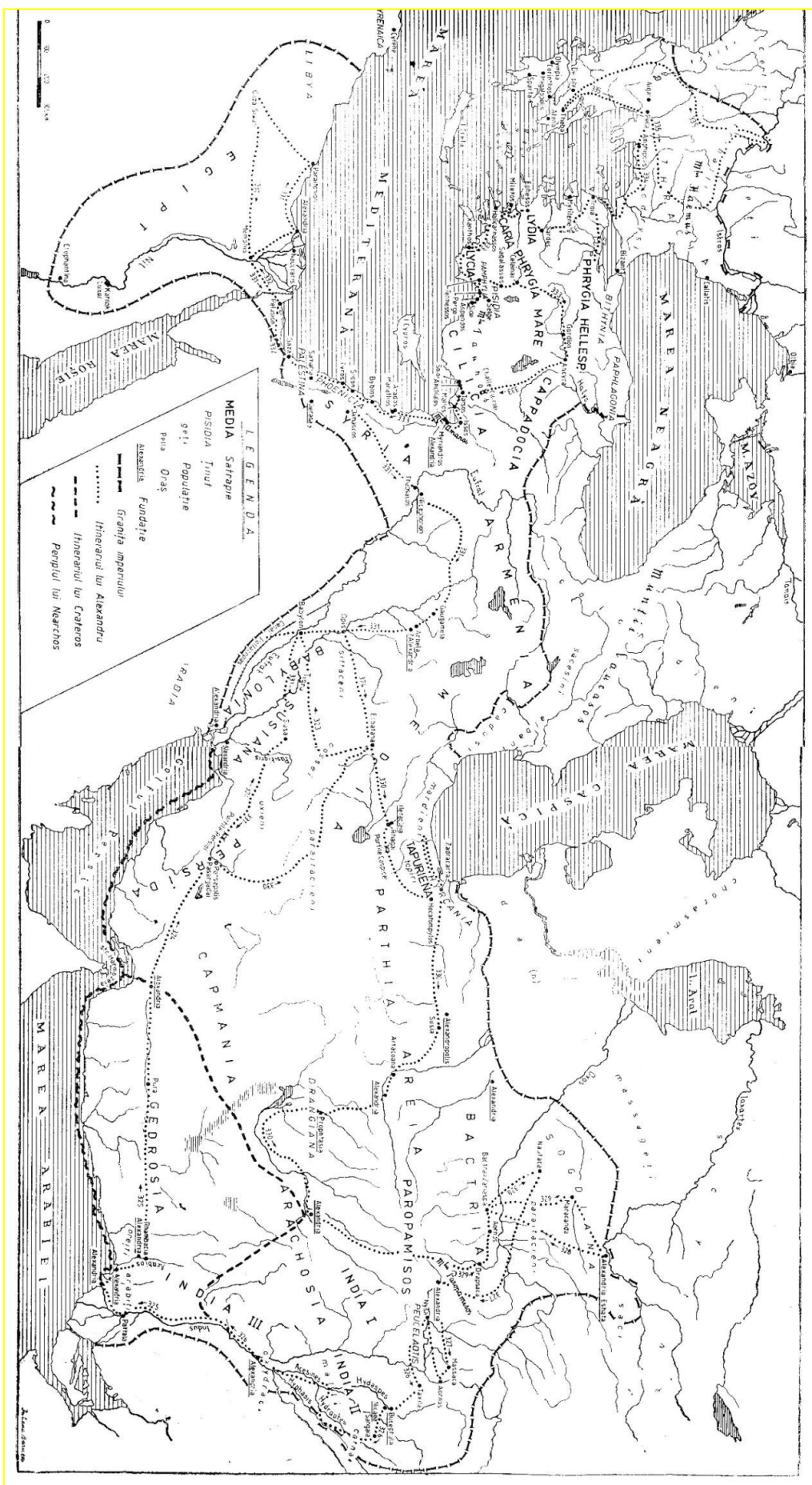
Noul stat iranian se întindea de la Eufrat până la Indus. Suveranii acestui stat se revendicau de la tradiția ahemenidă, respingând civilizația elenistică. Liantul religios al iraniilor a fost zoroastrismul care a devenit religie oficială de stat. Limba oficială a regatului Sasanizilor a fost persana medie (pahlevi). Statul Sasanizilor a devenit pentru patru secole principala putere a Orientului, cu care Imperiul Roman, devenit mai târziu bizantin, va avea numeroase conflicte. Dintre suveranii Sasanizi, Șapur I (241-272) a purtat războaie victorioase cu romanii; în timpul regelui Chosroe I (531-579), statul Sasanizilor a cunoscut maxima întindere teritorială. Tot acum a fost și epoca de aur a culturii iraniene. Statul Sasanizilor a fost desființat între anii 632-631, când arabii cuceresc Iranul.

Timp necesar asimilării cunoștințelor: 3 h

Rezumat: se prezintă geografia și populația Iranului, principalele elemente ale civilizației Iranului antic și principalele momente ale istoriei Iranului antic.

Test de autoevaluare

1. Care au fost principalele “națiuni” iraniene și care este perioada când se consideră că s-a produs indoeuropenizarea Iranului?
2. Cum se poate caracteriza Imperiul Persan?

Harta Imperiului Persan.

Unitatea de învățare 10:

Grecia de la origini până în epoca clasică

Cuprins:

- 10.1. Țara și populația
- 10.2. Periodizarea istoriei Greciei
- 10.3. Izvoare
- 10.4. Grecia preelenică
- 10.5. Problema indoeuropenizării Greciei
- 10.6. Grecia myceniană
- 10.7. Epoca homerică
- 10.8. Epoca arhaică

Introducere: Istoria Greciei antice este un capitol de mare importanță pentru înțelegerea Antichității, deoarece grecii au avut contribuții deosebite în numeroase domenii ale vieții spirituale și materiale. Vechea civilizație greacă a influențat alte civilizații contemporane, și în primul rând pe cea romană. Cele două mari civilizații antice stau la baza spiritualității europene moderne.

Obiective specifice: formarea cunoștințelor privind marile momente ale istoriei Greciei, a înțelegerii fenomenelor politice, economice, sociale, culturale și religioase.

10.1 Țara și populația

Prin numele de Grecia s-au înțeles în antichitate realități care au evoluat de-a lungul timpului. În sens restrâns, prin Grecia se înțelege teritoriul Greciei de astăzi, adică sudul Peninsulei Balcanice, insulele din Marea Egee și din Marea Tracică. La aceste teritorii, s-a adăugat, de timpuriu, vestul Asiei Mici, acolo unde în epoca arhaică erau Eolida, Ionia și Dorida, precum și insulele Creta și Cipru. Ca urmare a mării colonizări grecești, teritoriile locuite de greci au sporit foarte mult, grecii întemeind numeroase colonii aflate pe țărmurile de nord ale Mării Mediteranei, ale Mării Egee, în Hellespont, Propontida, Pontul Euxin și în nordul Egiptului și al Lybiei.

Grecia propriu-zisă se învecinează la nord cu ținuturile tracilor și ilirilor; la vest, teritoriul său este scăldat de apele Mării Ionice, la sud de apele Mării Mediterane iar la est de cele ale Mării Egee și ale Mării Tracice. În nord, este Macedonia, la sudul acesteia, Thessalia; în vestul Thessaliei se află Epirul, iar la sud Grecia centrală. Aceasta din urmă avea mai multe provincii istorice: Acarnania, Etolia, Locridele, Beotia și Attica. În sudul Greciei centrale, se află Peloponnesul care este legat de Grecia centrală prin Istmul Corinthului. Peloponnesul are, la rândul său, mai multe provincii istorice. În nord este Ahaia Peloponnesiacă, la est Argolida, la sud sunt Laconia și Messenia, iar la vest este Elida. În centrul Peloponnesului se află Arcadia.

Din punctul de vedere al reliefului, circa 80% din teritoriul Greciei este acoperit de munți. Sunt și câteva câmpii ceva mai întinse cum sunt: câmpia Thessaliei, brăzdată de apele râului Peneios și ale afluenților săi, câmpia Atticii, câmpia Laconiei, pe unde curgea râul Eurotas ș.a. Litoralul Greciei este foarte crestat, oferind numeroase porturi naturale.

Clima este mediteraneeană, cu ierni blânde și veri foarte călduroase. Cantitatea de precipitații este redusă mai ales vara, când ploaia este un fenomen meteorologic foarte rar. Flora și fauna sunt cele caracteristice pentru acest tip climateric.

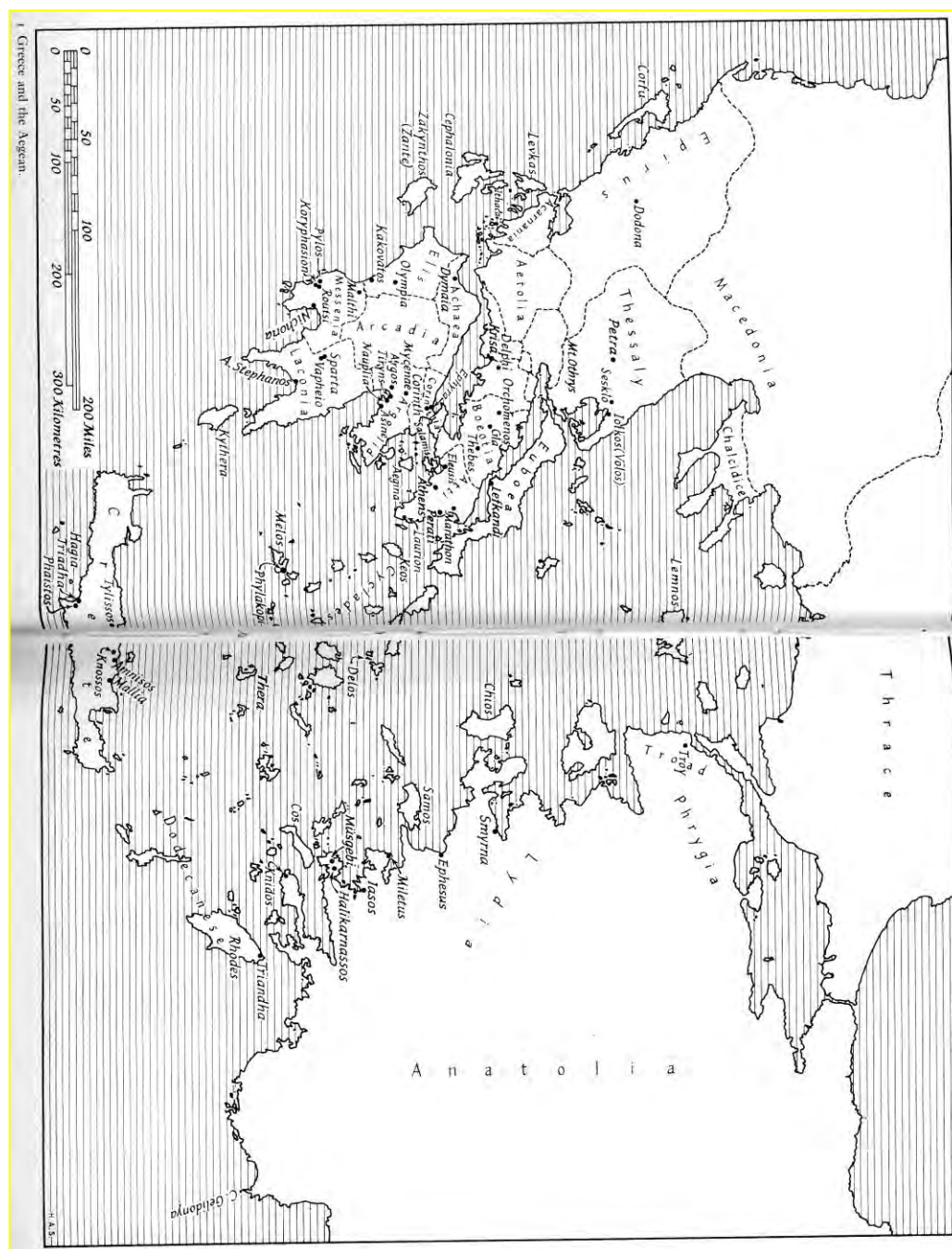
Numele țării, *Grecia*, provine de la numele *grailor* sau *graikoilor*, o populație grecească din Epir. Acest nume a fost răspândit de romani (*Graecia*), care, la rândul lor, l-au luat, se pare, de la etrusci, care, așa cum indică unele inscripții etrusce din secolul V a.C., numeau această populație *kraicoi*. Grecii însă se numeau *hellenes* iar țara și-o numeau *Hellas*. În epoca homerică, *hellenes*

erau o populație care locuia în sudul Thessaliei, în provincia Hellas. Către finele epocii homerice și la începutul epocii arhaice, numele de *hellenes* și de *Hellas* s-au extins asupra tuturor vorbitorilor de limbă greacă și asupra întregii țări. Numele de *Hellas* se explică prin rădăcina indoeuropeană *-hel*, cu semnificația de *torță, strălucire*.

În epoca homerică, nu exista o singură denumire pentru locuitorii și teritoriul Greciei. În *Iliada* și *Odissea*, se foloseau mai multe denumiri regionale și tribale, mai ales cele de *argeioi*, *danaoi* și *ahaioi*. Numele de *argeioi*, provine probabil de la populația din Argolida. Denumirile de *danaoi* și *ahaioi* sunt foarte vechi. În mitologia greacă erau mai multe povestiri în care apăreau personaje cu numele de Danaos, Danae și Danaidele. În ultimele decenii în Egipt, la Kom el Hetan, a fost descoperită o inscripție foarte importantă, de pe vremea faraonului Amenhotep al III-lea (circa 1380 a.C.), în care apar mai multe toponime din Grecia și Creta. Între acestea este și *Tanaja*, adică Danaia, denumire care, foarte probabil, se referea la Peloponnes sau la o parte a acestuia. Numele de Ahaia se întâlnește și în unele inscripții hittite din a doua jumătate a secolului XIII-lea a.C. sub forma *Ahhiyawa*, «țara aheilor», iar unele inscripții egiptene de pe vremea faraonilor Merneptah și Ramses al III-lea amintesc, printre neamurile care atacau Egiptul dinspre nord, către finele Regatului Nou, de populația *ekwesh* și de țara *Akaiwasha*, identificate de mulți specialiști cu aheii și cu țara lor, Ahaia. Nu se știe cu siguranță dacă în acea vreme această denumire se referea la întregul teritoriu grecesc sau la o anumită parte a sa.

Grecii sunt un popor indoeuropean. Ei sunt cel mai vechi popor din Europa, cu o existență practic neîntreruptă din jurul anului 2000 a.C., până astăzi. Limba greacă este de asemenea cea mai veche limbă europeană atestată prin texte, din jurul anului 1550 a.C. În epoca alfabetică, deci începând cu al doilea sfert al secolului VIII a.C., când apar primele inscripții grecești redactate în alfabetul grec, limba greacă avea mai multe dialecte: dialectul eolian, vorbit în Thessalia, în câteva insule din nordul Mării Egee și în Eolida din Asia Mică; dialectul ionian, vorbit în Attica, Eubeea și alte insule din zona centrală a Mării Egee, și în Ionia din Asia Mică; dialectul de nord-vest, sau dorian, era vorbit în Epir, în Grecia Centrală, cu excepția Atticii și Beoției, în Peloponnes, cu excepția Arcadiei, în insula Creta, în insulele din sudul arhipelagului egeic și în Dorida din Asia Mică. În Arcadia și în Cipru, se vorbea dialectul arcado-cipriot. În coloniile grecești, se vorbea dialectul metropolei. Un caz aparte îl reprezintă dialectul macedonean. În scris, el este atestat mai târziu. El se înrudește cu dialectele eolian și dorian. În epoca myceniană se vorbea dialectul mycenian, care, în epoca alfabetică, a supraviețuit mai ales în dialectul arcadian. Diferențele dialectale nu erau totuși foarte mari, deoarece grecii, indiferent de dialectul vorbit, se înțelegeau între ei. În epoca elenistică dialectele au evoluat către limba *koine* care avea la bază dialectul ionian, deși unele deosebiri dialectale au supraviețuit până astăzi.

GRECIA
După: Lord William Taylor.

10.2. Periodizarea istoriei Greciei

Evoluția istorică de pe teritoriul Greciei cuprinde două mari secvențe: Grecia preelenică și Grecia elenică. Grecia preelenică se referă la istoria anterioară venirii grecilor indoeuropeni în patria lor istorică, (aproximativ anul 2000 a.C.) Această perioadă aparține epocii preistorice, excepție făcând insula Creta care, măcar de la începutul mileniului II a.C., făcuse pasul către Antichitate.

Istoria Greciei propriu-zise este periodizată astfel:

1. Epoca indoeuropenizării Greciei și a formării etnosului grec (circa 2000-1550).
2. Epoca myceniană (circa 1550-1175).
3. Epoca homerică (circa 1175-750).

4. Epoca arhaică (750-500).
5. Epoca clasică (500-336).
6. Epoca elenistică (336-146).
7. Epoca romană (146a.C.-395 p.C.)

După împărțirea Imperiului roman în imperiul de răsărit și imperiul de apus, Grecia va face parte din Imperiul Roman de răsărit, care se va transforma treptat în imperiul grec bizantin care va fi desființat de turci în anul 1453.

Pentru perioadele foarte vechi ale istoriei Greciei, alături de această periodizare istorică se mai folosește și periodizarea arheologică. Epoca bronzului este denumită, pentru partea continentală a Greciei, epoca *Helladică*, care începe pe la 2600 a.C., și are trei subdiviziuni: *Helladicul timpuriu* (circa 2600-2000), *Helladicul mijlociu* (circa 2000-1550) și *Helladicul târziu* sau *Mycenianul* (circa 1550-1175). În insulele Mării Egee, epoca bronzului este denumită *Cicladică*, iar în insula Creta aceasta este denumită epoca *Minoică* sau *Minoană*, cu aceleași secvențe și aproximativ cu aceeași cronologie absolută cu acelea ale Helladicului. Epoca homerică corespunde cu prima perioadă a epocii fierului. După evoluția stilului ceramicii, această epocă este împărțită astfel: perioada *Submyceniană* (circa 1175-1050), perioada *Protogeometrică* (circa 1050-950) și perioada *Geometrică* (circa 950-700).

10.3. Izvoare

Reconstituirea istoriei Greciei se face pe baza izvoarelor. Acestea sunt de mai multe categorii: izvoare nescrise sau arheologice și izvoare scrise.

Izvoarele arheologice sunt rezultatul cercetărilor arheologice sistematice începute încă din secolul trecut. La cercetarea arheologică a Greciei au participat atât arheologi greci cât și arheologi străini care au activat mai ales în cadrul unor școli sau institute de la Athena, cum ar fi Școala franceză, Școala britanică, Școala americană, Școala italiană, Școala suedeză, Institutul german ș.a., care, în afara cercetărilor de teren propriu-zise, editează și reviste de specialitate în care sunt publicate rezultatele acestor cercetări.

Izvoarele scrise sunt de mai multe categorii: izvoarele literare, care reprezintă de fapt întreaga producție literară a grecilor (literatură propriu-zisă, operele filosofilor, scrierile cu caracter științific și orice alt fel de scriere). Dintre acestea, cele mai importante sunt totuși scrierile istoricilor. Istoriografia a apărut în Grecia, ea fiind reprezentată de un mare număr de istorici ale căror opere au ajuns până la noi fie integral, fie prin fragmente citate de alți autori. Printre istoricii de seamă ai Greciei, amintim pe Herodot, Tucidides, Xenofon, Polybios, Diodor din Sicilia, ș.a. Izvoarele epigrafice sau inscripțiile sunt de două categorii: inscripțiile myceniene și inscripțiile alfabetice. Aceste inscripții, în număr foarte mare, au fost publicate în colecții generale sau tematice. Contribuția lor la studiul istoriei grecești este foarte mare. Izvoarele numismatice privesc monedele. Acestea au fost bătute de mai toate cetățile grecești. Ele sunt publicate în colecții generale sau după localitățile în care au apărut. Studiul monedelor oferă istoricilor date foarte prețioase despre viața economică. Legende ale acestor monede aduc adesea informații și despre întemeierea anumitor cetăți, și despre religia și mitologia acestora.

Izvoarele lingvistice, adică studiul limbii grecești, reprezintă un alt capitol important în ceea ce privește sursele pentru cunoașterea istoriei Greciei. Studiul limbii grecești a adus informații importante mai ales pentru perioadele foarte vechi ale istoriei grecilor. Spre exemplu, acest studiu a demonstrat că grecii nu erau autohtoni în patria lor istorică, așa cum pretindeau adeseori, ci că, înainte de venirea lor, în Grecia existau alte populații. De asemenea, studiul dialectelor grecești oferă sugestii despre perioada și împrejurările istorice când acestea s-au format.

10.4. Grecia prelenică

Teritoriul Greciei a fost populat din cele mai vechi timpuri. *Epoca paleolitică* este reprezentată prin descoperirile din Thessalia, Attica și din alte locuri. *Epoca neolitică* (4500-2600) este bine reprezentată mai ales în Thessalia. Neoliticul de aici are două faze, denumite după localitățile eponime: *Sesklo* (4500-3000) și *Dimini* (3000-2600). Este vorba de un neolitic în care locuitorii duceau o viață sedentară, ocupându-se mai ales cu agricultura. Cea de a doua fază a neoliticului thessalian dovedește legături atât de strânse cu civilizațiile neolitice contemporane din Asia Mică, încât, se pare, este vorba de o veritabilă migrație din Anatolia.

Epoca bronzului din Grecia este numită *epoca Helladică* (2600-1175). Din această perioadă, numai Helladicul timpuriu face parte din preistoria Greciei.

Cea mai reprezentativă civilizație prelenică este cea cretană.

Creta prelenică

Țara și populația

Creta este o insulă situată în bazinul oriental al Mării Mediterane. Are o lungime de 250 km și o lățime de 60 km. Este un teritoriu cu un relief variat. Principalii munți sunt Ida, Albi și Lassithi, cu înălțimi care nu depășesc 2457 m. Principalele câmpii sunt Messara și Cnossos. Clima este mediteraneană.

Judecând după cercetările arheologice, Creta nu a fost populată în epoca paleolitică, primii săi locuitori fiind de la începutul epocii neolitice. Acești primi locuitori erau originari, foarte probabil, din Asia Mică. Un al doilea influx etnic major, originar tot din Anatolia, a fost în jurul anului 2700 a.C.. Deși în insulă au mai venit de-a lungul secolelor greci, romani, venețieni și turci, aspectul antropologic predominant a rămas până astăzi cel dat de populațiile neolitice.

Nu știm ce limbă sau ce limbi se vorbeau în Creta prelenică căci, deși în insulă s-a folosit de timpuriu scrierea, mai întâi hieroglifică, apoi lineară A, acestea nu au fost până acum descifrate.

Cel care a descoperit civilizația cretană prelenică a fost arheologul englez Arthur Evans, la începutul secolului XX, prin săpăturile sale epocale de la Cnossos, din nordul Cretei. Aici a fost descoperit un mare palat cu numeroase încăperi care aveau destinații diverse (de cult, oficiale, de locuit, magazine, ateliere, ș.a.). Civilizația cretană prelenică a fost denumită de Evans *Minoică*, după numele regelui legendar din Cnossos, Minos, de numele căruia se legau numeroase povestiri mitologice grecești.

Curând după descoperirile lui Evans, în insulă au fost făcute cercetări arheologice și în alte localități cum sunt Phaistos, Hagia Triada, Mallia, Kydonia ș.a. Și în aceste stațiuni arheologice, palatul era principalul edificiu. Din această cauză, civilizația cretană din epoca bronzului se înscrie printre civilizațiile palatiale caracteristice pentru mai multe state orientale și pentru lumea myceniană.

Cercetările arheologice au dovedit că au fost cel puțin două serii de palate. Prima serie de palate este datată în jurul anului 2000 a.C. Acestea au fost distruse, către anul 1700 a.C., probabil de un puternic cutremur de pământ. Cea de a doua serie începe curând după anul 1700, prin refacerea vechilor palate a căror existență poate fi urmărită până către anul 1450 a.C. Evoluția istorică a Cretei ca și a altor insule din sudul bazinului egeean a fost afectată de marea erupție vulcanică din insula Thera, de la finele secolului al XVII-lea, care a distrus în bună parte această insulă.

Existența mai multor centre palatiale susține ideea că insula nu a constituit multă vreme o unitate politică, ci erau mai multe state mici. Dintre acestea cel mai important a fost cel de la Cnossos. Probabil că pe la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului următor, regele din Cnossos își impusese autoritatea asupra întregii insule. După tradiția greacă, cel mai de seamă rege al Cretei a fost Minos.

Cretanii se ocupau cu meșteșugurile și cu comerțul maritim la mari distanțe. Meșterii cretani produceau vase ceramice, bijuterii, produse din bronz ș.a. Aceste produse erau comercializate în întregul bazin oriental al Mediteranei. Cercetările arheologice au scos la iveală produse cretane în sudul Italiei și Sicilia, în Egipt și Siro-Palestina, în Anatolia și Grecia. Prezența produselor cretane în Argolida este atât de mare în secolele XVIII-XV, încât Evans a crezut că cretanii au stăpânit efectiv părți însemnate din Peloponnes, teorie astăzi infirmată. Raporturile dintre Creta și Egipt erau foarte strânse. Inscripțiile egiptene amintesc adeseori de țara *Kefti*, care este numele egiptean al Cretei, și de locuitori din această țară care întrețineau legături comerciale cu țara faraonilor. Aceste legături sunt confirmate de numeroasele obiecte cretane descoperite în Egipt în vremea Regatului Mijlociu și a Regatului Nou.

Cretanii au creat o civilizație remarcabilă care se caracterizează prin aspectul său pașnic, deși cercetările arheologice din ultimul timp au evidențiat și o anumită activitate militară. Palatele cretane nu erau înconjurate de ziduri de apărare, așa cum erau palatele contemporane din Grecia și Anatolia, iar artele plastice cretane nu ne înfățișează scene de război. Dimpotrivă, arta cretană se inspiră din natură și din viața de toate zilele. Religia cretanilor era politeistă, ei adorând diferite animale și diferite fenomene ale naturii. Cea mai răspândită divinitate era Marea zeiță, care simboliza fecunditatea și fertilitatea. Se pare că cretanii oficiau cultul în aer liber, deoarece până acum nu au fost descoperite temple. Religia și mitologia cretană au influențat foarte mult religia și mitologia greacă.

Cretanii au folosit scrierea. Cea mai veche scriere era cea pictografică. Au folosit de asemenea scrierea hieroglifică și scrierea lineară A. Aceasta din urmă este în general lizibilă dar limba care a folosit această scriere nu este cunoscută.

Cei care au pus capăt independenței Cretei au fost grecii micenieni. Cu aceștia, cretanii întreținuseră relații economice și, probabil, politice strânse. Nu se cunosc împrejurările istorice concrete care au dus la cucerirea insulei de către greci. Pe la 1470 a.C., Cnossosul a fost ocupat de greci și, treptat, întreaga insulă a avut aceeași soartă. Așa cum ne arată inscripțiile lineare B din Cnossos, aici se instalase un *basileu* (= rege) mycenian.

După ocuparea Cretei de către greci, insula a fost treptat elenizată. Totuși populația preelenică și-a păstrat încă multă vreme individualitatea etnică, așa cum dovedesc un număr de inscripții din epoca arhaică.

10.5. Problema indoeuropenizării Greciei

În epoca istorică, grecii se considerau autohtoni în patria lor. Ideea autohtoniei era larg răspândită, diferite comunități grecești se considerau că provin fie din pământ, fie dintr-un arbore, mai ales stejarul, fie dintr-un animal cum ar fi, spre exemplu, furnica. Adeseori, mitul autohtoniei a fost folosit de unele cetăți, și în special de Athena, în interese politice.

Cercetarea lingvistică din secolul al XIX-lea, a demonstrat că grecii nu erau autohtoni, deoarece există în limba greacă un număr de cuvinte ce denumesc locuri, râuri, persoane sau plante mediteraneene care nu se explică prin limba greacă, ceea ce înseamnă că ele au fost preluate de la o populație (sau populații) anterioară. Aceste cuvinte erau formate în special cu sufixele *-(s)sos*, *-(s)sa* și *-nth*. Se pare că limba populației sau al populațiilor preeleneice din Grecia erau neindoeuropene.

Mulți specialiști cred că strămoșii grecilor au venit în patria lor istorică pe la sfârșitul Helladicului timpuriu și începutul Helladicului mijlociu (aproximativ anul 2000 a.C.). Această datare este susținută de cercetările arheologice care au arătat că civilizația Helladică timpurie a fost înlocuită de o alta cu caracteristici deosebite, fără ca totuși vechea civilizație să fi dispărut cu totul. În ceea ce privește patria primitivă a acestor indoeuropeni, cercetătorii nu au ajuns la un acord deplin. Teoria cea mai răspândită este aceea care plasează această patrie undeva la nordul Mării Negre, dar nu în proximitatea acesteia, deoarece limba greacă nu are un cuvânt propriu pentru noțiunea de «mare», folosind pentru această noțiune cuvântul preelenic *thalassa*.

Noii veniți au coabitat cu populația anterioară. În urma acestei fuziuni etnice, care a durat probabil până către jumătatea secolului al XVI-lea a.C., a rezultat etnosul grec.

10.6. Epoca myceniană (cca.1550-1175)

Numele de «myceniană» atribuită acestei epoci vine de la cetatea Mycene din Argolida. Cel care a descoperit lumea myceniană este germanul Heinrich Schliemann, care a efectuat primele cercetări arheologice la Mycene și în alte așezări contemporane, în ultimul sfert al secolului al-XIX-lea. Tot el a făcut cercetări epocale pe înălțimea de la Hissarlîc, în Turcia, în apropierea strâmtoarei Dardanele, unde a descoperit o veche așezare preistorică pe care a identificat-o cu Troia, despre care vorbesc epopeile homerice. După el, alți arheologi au făcut cercetări în multe cetăți myceniene. Arheologul american C.W. Blegen a făcut importante cercetări în așezarea de la Pylos, din vestul Peloponnesului descoperind o mare cetate myceniană cu o importantă arhivă.

Un alt moment important în descoperirea lumii myceniene îl reprezintă anul 1952, când englezul Michael Ventris a reușit să descifreze scrierea myceniană și să demonstreze că această scriere nota o limbă greacă foarte veche, oferind totodată specialiștilor un material documentar de mare importanță.

Nu tot teritoriul locuit de greci făcea parte din arealul civilizației myceniene. Din acest areal, făceau parte Peloponnesul, Attica, Beoția, sudul Thessaliei, unele insule din Egeea, și în special Rhodosul, unele cetăți din vestul Asiei Mici, precum Miletul, și insula Creta, după ocuparea acesteia de către greci. Populația din restul teritoriilor grecești continua să-și ducă existența în formele civilizației preistorice.

Lumea myceniană nu a constituit un stat unitar. Existau mai multe centre politice cum erau cele de la Mycene, Tiryns, Pylos, Athena, Orhomenos, Iolcos, Rhodos, Cnossos ș.a. Organizarea acestor state o cunoaștem, fie și aproximativ, din inscripțiile lineare B. În fruntea unui astfel de stat se afla regele, *wanaka*, nume care nu este grecesc, ci a fost împrumutat de la populația pregrecească. Nu știm exact care erau prerogativele regelui mycenian. El era secondat de câțiva demnitari, cum erau *rawaketa*, care era un înalt comandant militar, *eqeta*, care desemna pe un însoțitor al regelui, și *qasireu*, basileul, care era probabil fie un demnitar cu însărcinări religioase, fie meseriașul. În epocile următoare, cuvântul *basileus* va desemna pe rege.

În ceea ce privește sistemul politic și social mycenian, cercetătorii consideră că acesta se aseamăna cu cel din Orient. Statele myceniene erau puternic centralizate, palatul regal coordonând activitatea politică și economică a statului prin intermediul unei birocratii diversificate; această birocratie, în frunte cu regele, constituia nucleul unei categorii sociale dominante peste marea masă a populației aflată în raport de dependență față de palat.

Grecia myceniană era o societate în care războiul era o realitate curentă. Aceasta este dovedită de faptul că cetățile erau apărate de ziduri groase din piatră fasonată, așa-zisele ziduri ciclopice, deoarece în Antichitate se considera că ele au fost construite de Ciclopi, de existența în siturile arheologice a numeroase arme, mai ales săbii, precum și din scenele de război de pe vase.

Mycenienii au întreținut raporturi comerciale pe spații vaste, din regiunea siro-palestiniană și Egipt până departe, în vest, în Italia și Spania. Obiecte de factură myceniană (vase ceramice, arme, ș.a.) au fost descoperite și în numeroase situri preistorice situate la nord de Grecia. Prezența myceniană în Egipt este dovedită de numeroase descoperiri arheologice precum și de enumerarea unor așezări grecești în inscripția egipteană de la Kom el Hetan de pe vremea faraonului Amenhotep al III-lea. De asemenea, în Grecia au fost descoperite un mare număr de obiecte provenite din Creta, Egipt, Anatolia și regiunea siro-palestiniană. Sursele hittite vorbesc despre principatul *Ahhiyawa*, identificat de obicei cu grecescul Ahaia, situat undeva către vestul Anatoliei sau în una din insulele importante ale Mării Egee, asupra căreia regii hititiți ridicau pretenții de dominație. De asemenea, izvoarele egiptene enumeră printre «popoarele mării» care au atacat Egiptul și pe *Ekwesh* și *Akaiwasha*, nume sub care învățații moderni recunosc adesea pe ahei și țara lor, Ahaia.

Către finele secolului al XIII-lea, lumea myceniană este în decădere. Sunt numeroase indicii că ea era amenințată de un inamic pe care cercetătorii moderni încă nu au reușit să-l identifice cu siguranță. Statele myceniene iau măsuri deosebite de apărare, întărind zidurile cetăților și asigurându-se de surse de apă. Cu toate acestea, aceste cetăți vor fi, cu puține excepții, una câte una distruse, ceea ce va marca sfârșitul sistemului politic și economic mycenian. O altă consecință importantă a fost că știința scrisului s-a pierdut. Cercetătorii moderni consideră că aceste mari transformări ale lumii grecești sunt datorate unor factori multipli, cum ar fi marile tulburări produse în bazinul oriental al Mediteranei de invazia «popoarelor mării», de unele cataclisme naturale, mai ales cutremure de pământ, și de unele mișcări sociale, care au avut ca rezultat distrugerea sistemului politic și social mycenian. Multă vreme s-a considerat că aceste mari transformări s-au datorat pătrunderii în Peloponnes a ultimului val grecesc, dorienii. Această teorie este astăzi infirmată de noile cercetări care susțin prezența dorienilor în Peloponnes și în Creta în epoca myceniană.

10.7. Epoca homerică (cca. 1175-750)

Denumirea de epocă homerică a fost dată de istorici încă din secolul trecut. Denumirea se justifică prin aceea că pentru această perioadă aproape singurele informații proveneau din cele două epopei homerice, *Iliada* și *Odysea*. Astăzi documentația a sporit mult datorită cercetărilor arheologice care vizează această perioadă. Cu toate acestea, epoca homerică este încă puțin cunoscută și, de aceea, în istoriografie pentru această perioadă se mai folosește și denumirea de *Ev întunecată*. Din punctul de vedere al periodizării arheologice, epoca homerică aparține primei vârste a fierului, cu perioadele submyceniană, protogeometrică și geometrică.

În ceea ce privește epoca sau epocile istorice reflectate de eposul homeric, s-a crezut multă vreme că acesta este un izvor care se referă la epoca myceniană, deoarece subiectul, războiul troian, era un eveniment petrecut în epoca myceniană, iar principalele cetăți din aceste epopei corespund cu marile cetăți mycenene scoase la iveală de cercetarea arheologică (Mycene, Tiryns, Pylos,

Cnossos, Orchomenos ș.a.). Descifrarea inscripțiilor myceniene a făcut dovada că lumea myceniană era prea vag cunoscută de eposul homeric, unde ni se înfățișează o lume cu totul deosebită de cea anterioară. De aceea, interpretarea corectă este că epopeile homerice sunt un izvor în primul rând pentru epoca homerică și numai în mod indirect și foarte palid pentru epoca myceniană.

Epoca homerică este un exemplu clasic de regres în istorie, deoarece lumea greacă se va întoarce, timp de câteva secole, la rânduilele gentilice, dominate de relațiile bazate pe înrudire, pe dispariția statului care lasă loc organizării pe ginți, frații și triburi. În fruntea tribului se afla *filobasileul*, în fruntea fratrici *basileutatos* iar în fruntea ginții *basileuteros*. Triburile și fratriile avea un pronunțat caracter militar. În acest sens, este caracteristic un pasaj din Iliada în care Nestor îndeamnă pe Agamemnon să așeze luptătorii după triburi și frații, în așa fel ca fratria să dea sprijin fratrici și tribul, tribului. Raporturile gentilice erau reglementate de dreptul gentilic, *themis*, iar raporturile intergentilice de *dike*.

În fruntea unei comunități era deci un *basileus*, care conducea împreună cu sfatul (*boule*), compus din șefii ginților și de unii oameni cu prestigiu și experiență mai mare, numiți *boelephoroi*, «consilieri» și *gerontes*, «bătrânii». Unele hotărâri mai importante se lua cu acordul *demos*-ului, «poporului», care era format din toți bărbații majori. Regele avea atribuții mai cu seamă militare la care se adăugau unele prerogative de natură religioasă și judecătorească.

Epopeile homerice vorbesc despre un mare număr de basilei, ceea ce dovedește că în Grecia nu exista în acea vreme o unitate politică. Această fărâmițare politică se va menține de fapt și în epocile următoare ca una din caracteristicile cele mai importante ale vieții politice grecești.

Lumea homerică se baza pe o economie în bună măsură naturală, adică într-o gospodărie se produceau cea mai mare parte a celor necesare vieții. Această celulă economică de bază se numea *oikos*. Principala bogăție o constituiau vitele. Astfel Odyseos avea 72 de turme de vite cu 7-8 mii de capete. Se practica desigur și agricultura, cultivându-se mai ales orzul și grâul, dar și pomicultura și grădinăritul. Meșteșugarii (*demiurgii*) erau în număr mult mai mic în comparație cu epoca myceniană. Totuși ei se bucurau de un anumit prestigiu în societate. Erau făurari, olari, pielari, dulgheri ș.a. Producția meșteșugărească era limitată mai ales la necesitățile comunității, căci Grecia homerică, spre deosebire de cea myceniană, nu avea decât legături comerciale sporadice cu alte teritorii.

În ceea ce privește organizarea socială, lumea homerică era împărțită în oameni liberi și sclavi, cu observația că aceștia din urmă erau încă foarte puțini, sclavia homerică având un foarte pronunțat caracter casnic, așa cum arată și denumirea de *dmoes* pentru sclavi. Oamenii liberi se deosebeau după avere. În frunte era aristocrația gentilică care își baza poziția superioară pe faptul că dețineau mai multe turme de vite și suprafețe de teren mai mari. Cea mai mare parte a populației libere era formată din oameni simpli, crescători de vite, agricultori și meseriași. Sistemul economic, social și politic homeric va decade treptat odată cu secolul al VIII-lea a.C., când apar și se dezvoltă acele elemente care vor caracteriza lumea greacă în epoca arhaică.

10.8. Epoca arhaică (cca. 750-500)

Este o perioadă de o foarte mare importanță pentru istoria Greciei, deoarece acum apar și se dezvoltă unele elemente caracteristice pentru întreaga istorie ulterioară a lumii grecești. Acum se structurează clasele sociale, apare statul de tip *polis*, apar primii legiuitori și tirani și se produce marea colonizare greacă.

Epoca arhaică este mult mai bine cunoscută, deoarece pentru această perioadă avem mai multe surse literare, precum și unele inscripții și cercetări arheologice. Istorici ca Herodot, Tucide, Ephoros, Diodor din Sicilia, Pausanias și Plutarh, sau poeți ca Hesiod, Teognis din Megara, Alceu, Tyrtaios ș.a. ne dau numeroase informații despre viața politică, socială și economică ale lumii grecești din această perioadă.

Clasele sociale fundamentale ale Greciei arhaice erau *aristocrația* și *demosul*. Aristocrația

pretindea să i se recunoască poziția superioară în societate deoarece era mult mai bogată decât oamenii de rând. În nenumăratele cetăți grecești, ea avea denumiri diferite, dar toate sugerau poziția sa superioară. La Athena, spre exemplu, aristocrații se numeau *eupatrizi*, «cei din tată bun», la Syracuza *hippeis*, «călăreții», la Samos *gamoroi*, «proprietari de pământ», dar peste tot ei erau *agathoi*, «cei buni» și *kaloï* «cei frumoși», de unde și conceptul de *kaloï kagatoi*, «frumoși și buni». Aristocrația Greciei arhaice avea încă multe în comun cu cea homerică, elemente ale raporturilor gentilice dăinuind încă multă vreme în unele cetăți.

Cea de a doua clasă socială era *demosul*, «poporul», «gloata», «mulțimea». În opoziție cu aristocrația, *demosul* avea unele denumiri care scotea în evidență condiția sa socială inferioară: *kakoi*, adică «cei răi», sau *poneroi*, adică cei care făceau munci umile. *Demosul* era format din oameni liberi, proprietari mici și mijloci de pământ, numiți la Athena, spre exemplu, *geomori*, *zeugiți* și *theți*.

Aristocrația și *demosul* constituiau categoria oamenilor liberi din punct de vedere juridic. În opoziție cu aceștia erau sclavii, *douloi*, în număr din ce în ce mai mare, mai ales în cetățile meșteșugărești și comerciale. Sclavii proveneau mai ales din prizonierii de război și din acei oameni liberi care, neputându-și plăti datoriile, își pierdeau libertatea.

Alături de aceste două clase fundamentale, în epoca arhaică, în unele cetăți, s-a cristalizat și o categorie socială intermediară. Astfel sunt *hiloții* la Sparta, *gymnetai* sau *gymnesioi* în Argos, *claroții* în Creta, *konipodes* în Epidaur, *peneștii* în Thessalia, *maryandinii* în Heracleia Pontică, *killikiryenii* în Syracuza ș.a. Aceștia nu trebuie confundați cu sclavii, deoarece ei nu puteau fi vânduți sau uciși, ei având unele drepturi economice dar nu și drepturi politice. Originea acestei categorii sociale este foarte controversată, unii istorici considerând că ea a fost urmarea cuceririi de către doriene, în timp ce alții, probabil cu mai multă dreptate, cred că este vorba, mai degrabă, de rezultatul unor procese sociale și politice în sânul unor comunități grecești.

În epoca arhaică apare statul. Grecia arhaică nu a constituit un stat unitar ci prin această denumire se înțelege un mare număr de mici stătuțe cunoscute sub numele de orașe-state de tip *polis*. Adesea, aceste stătuțe s-au format în continuarea comunităților din epoca homerică. La această realitate politică au contribuit numeroși factori, cum au fost situația din epoca homerică precum și aspectul foarte compartimentat al teritoriului Greciei. Cetățile grecești aveau suprafețe limitate până la câteva mii de kilometri pătrați. Fiecare cetate avea un centru «politic» și un teritoriu agricol. Fiecare cetate avea propriul său sistem de guvernământ, divinități, tradiții, obiceiuri, eroi și mituri proprii. Statele grecești tindeau spre *autarhia*, adică independența politică, și *autarkeia*, adică independența economică.

În cetatea greacă s-au creat condițiile necesare pentru dezvoltarea individului. Cetățeanul putea lua parte la discuțiile despre bunul mers al lucrurilor. În aceste condiții, au apărut în Grecia noțiunile politice, fundamentale până astăzi, cum ar fi, *legea* și *democrația*. Legea bună, *eunomia*, presupunea egalitatea în fața legii, *isonomia*, iar democrația s-a opus de la început guvernărilor despotice sau tiranice.

Sistemul politic al polisului a permis dezvoltarea gândirii politice, a filosofiei a literaturii și artelor. Multă vreme acest sistem a constituit un cadru favorabil și pentru economie. Cu timpul însă, odată cu transformarea cetăților grecești în producătoare de mărfuri și cu practicarea comerțului pe distanțe foarte mari, acest cadru politic a început să nu mai corespundă necesităților, de unde și tendința de a se realiza diferite ligi care să adune mai multe cetăți laolaltă. Deși această tendință a fost foarte evidentă mai cu seamă în epoca clasică, particularismul grecesc, dragostea fiecărei cetăți pentru independență, au făcut ca grecii să nu depășească acest particularism, de unde numeroasele războaie pentru hegemonie care au avut loc mai cu seamă în epoca clasică.

Deși erau divizați în numeroase state, grecii aveau conștiința apartenenței la același neam. Indiferent de dialectul pe care îl vorbeau, ei se înțelegeau între ei. Alte elemente de unitate erau religia, sărbătorile, jocurile și sanctuarele panelenice. Foarte cunoscute erau jocurile olimpice, închinat lui Zeus, jocurile nemeene, în cinstea lui Heracles, jocurile pithice, în cinstea lui Apollo

pithicul, și jocurile istmice, de la Istmul de Corinth. La aceste jocuri, în timpul cărora conflictele armate încetau, participau atleți din toată lumea greacă. Oracolele de la Dodona și de la Delphi erau vestite nu numai în lumea greacă, dar și printre barbari. În sfârșit, amfichionia de la Delphi reunea numeroase cetăți grecești.

Epoca arhaică se caracterizează și prin numeroase dispute politice între demos și aristocrație. Una dintre cerințele demosului era elaborarea legilor scrise care să înlăture arbitrarul în înfăptuirea actului de justiție. Așa se explică faptul că în numeroase cetăți grecești au apărut legiuitori. Cel mai vechi legiuitor este Zaleucos din Locroi, pe la 663 a.C., urmat de Charondas la Catane, pe la mijlocul sec.VII, apoi Pheidon în Corinth, Philolaos în Theba, Dracon și Solon la Athena și Pittakos la Mytilene în insula Lesbos, ș.a.

În epoca arhaică apare și tirania, ca o altă modalitate de a răspunde la problematica socială și politică tot mai complexe. Numele de *tyrannos* este probabil de origine lydiană și are înțelesul de «conducător». În unele cetăți, tiranii au venit la putere cu sprijin popular, și, o vreme, ei au acționat în interesul demosului. Treptat, însă, tiranii au devenit tot mai autoritari, iar tirania a căpătat accepțiunea de mai târziu, de conducere personală, despotică. În Corinth, pe la 650 a.C., tirania este ilustrată de Kypselos și, apoi, de Periandru, în Megara de Theagenes, în Sikyon de Ortagoras și Cleisthenes, în Epidaur de Procles, în Leontinoi de Panaitios, în Milet de Thrasybulos, în Samos de Polycletes, iar în Athena de Pisistrate și fiii săi, Hippias și Hipparchos. Aceasta este așa-numita «vechea tiranie greacă», pentru a fi deosebită de «noua tiranie» din secolul IV a.C.

În ceea ce privește sistemele politice din cetățile grecești, acestea au cunoscut o mare diversitate (state oligarhice, democratice, monarhice sau diarhii). Cele mai multe au evoluat de la guvernări oligarhice către sisteme politice democratice, dar, indiferent de tipul de guvernământ, conducătorii trebuiau să aibă o legitimitate emanată de la cetățeni, și nu, ca în statele orientale, de la divinitate.

Având în vedere marele număr de cetăți, în cursul de față se va vorbi, mai pe larg, doar de Athena și Sparta, care exemplifică cel mai bine cele două sisteme de guvernământ din Grecia, democrația și oligarhia, și au jucat multă vreme rolul cel mai important printre cetățile grecești.

Marea colonizare greacă

Unul din fenomenele cele mai însemnate ale epocii arhaice este marea colonizare greacă. Este un proces complex care a durat multe secole și care a avut consecințe foarte importante pentru întreaga istorie antică. I se spune «marea colonizare greacă», pentru a se deosebi de alte «colonizări» care au avut loc în perioade mai vechi (myceniană și homerică) și mai târzii. Marea colonizare se plasează între jumătatea secolului VIII și jumătatea secolului VI a.C. Denumirea de «colonizare» este oarecum improprie, deoarece grecii foloseau pentru aceasta cuvântul *apoikia*, care înseamnă «departe de casă», «strămutare».

Cauzele mării colonizări grecești trebuie căutate în întreaga evoluție a lumii grecești posterioare epocii homerice. Este vorba de o relativă suprapopulare a Greciei, rezultată dintr-o evidentă creștere demografică, dar mai cu seamă dintr-o inegalitate a șanselor, deoarece pământul, principala bogăție, era deținută mai ales de aristocrație. La aceasta se adaugă conflictele sociale din diferite cetăți, ceea ce a făcut ca, în unele cazuri, cei învinși să plece în alte locuri, precum și spiritul de aventură.

La început, întemeierea coloniilor se făcea relativ spontan. Treptat, mișcarea de colonizare a devenit tot mai organizată, un rol important jucându-l oracolul de la Delphi, unde se adunaseră numeroase date despre ținuturile și populațiile unde urmau să se întemeieze noile colonii, astfel că consultarea acestuia de către viitorii coloniști devenise aproape obligatorie. Întemeierea unei colonii era de obicei precedată de alte contacte în urma cărora se vedea măsura în care populația locală accepta pe noii veniți, precum și care sunt bogățiile naturale ale regiunii respective. Uneori se stabilea o factorie comercială prin care grecii făceau comerț cu populația locală.

Grupul de coloniști era condus de un *oiketes*, care, de obicei, după moarte, devenea eroul coloniei fiind sărbătorit periodic. Colonia păstra multă vreme legături strânse cu metropola. În colonie se vorbea același dialect ca cel din metropolă, avea aceleași divinități și, uneori, metropola numea și pe principalii magistrați. Cu timpul însă, aceste legături slăbeau, colonia devenind practic independentă de metropolă.

Nu se știe în ce măsură la procesul de colonizare au participat și femeile. În sursele grecești, există unele indicii că la acest proces au luat parte numai bărbații și, sprijiniți pe aceste indicii, unii învățați moderni cred că această manieră a fost generală. După întemeierea coloniei, coloniștii încheiau căsătorii cu femei localnice iar urmașii erau crescuți după obiceiul grec. Teoria este greu de susținut, fiind imposibil de crezut că în această vastă și îndelungată mișcare de colonizare au fost implicați numai bărbații, iar faptele care o susțin nu trebuie generalizate.

În ceea ce privește direcțiile de colonizare, acestea au vizat mai cu seamă litoralul nordic al Mării Mediterane, bazinul egeean, Hellespontul, Propontida (Marea Marmara) și Pontul Euxin. Pe litoralul siro-palestinian și pe cel nord-african, au fost întemeiate puține colonii, deoarece statele de acolo nu au încurajat acest lucru. La procesul de colonizare au participat numeroase cetăți grecești. Nu toate însă au jucat același rol, deoarece unele metropole au creat numeroase colonii. Din această cauză se vorbește de colonizarea chalcidiană sau eubeană, deoarece cetățile Kyme, Eretria și Chalkis din insula Eubea au întemeiat multe colonii mai cu seamă în vest, de colonizarea corinthiană sau de colonizarea milesiană.

Sudul Italiei și Sicilia au fost printre cele mai vechi ținuturi unde au fost întemeiate colonii. Probabil cea mai veche colonie greacă cunoscută până acum este Pithekoussai, situată în insula cu același nume (azi Ischia). Cercetările arheologice din această insulă au dovedit că aici coloniștii eubeeni din Eretria și Chalkis, dar, probabil, și de alte origini, au întemeiat noua așezare către anul 770 a.C. Tot în această colonie a fost descoperită și cea mai veche inscripție grecească cunoscută până acum. Printre cele mai de seamă colonii chalcidiene din Italia și Sicilia au fost Kyme, în Campania, pe la 750 a.C., apoi, în Sicilia, cam în aceeași perioadă, colonia Naxos și Zancle, aceasta din urmă fiind numită mai târziu Messina.

Pe coasta occidentală a Greciei și în insulele învecinate, Corinthul a întemeiat, pe la 734 a.C., Corcyra, iar aceasta fundează, singură sau împreună cu metropola, mai multe colonii, mai importante fiind Ambracia, Apollonia și Epidamnus. În nordul Mării Adriatice, Corinthul întemeiază Hatria (Adria), iar în Sicilia, pe la 734, cea mai de importantă colonie a sa, Syracuza.

În Sicilia, Megara întemeiază Megara Hyblaia, pe la 750 a.C., Rhodosul întemeiază, pe la 690 a.C., Gela care la rândul ei întemeiază, pe la 580 a.C. colonia Akragas, numită mai târziu de romani Agrigentum. În sudul Italiei sunt așa numitele colonii «aheene», deoarece coloniștii proveneau în bună măsură din Ahaia peloponnesiacă, teritoriu situat în nordul Peloponnesului: Sybaris și Crotona, în ultimele două decenii ale secolului VIII a.C., iar Metapontum, pe la 680 a.C. Tot în sudul Italiei, la spartanii au întemeiat, pe la 708 a.C., singura lor colonie, Taras, numită de romani Tarentum, iar locrienii au întemeiat, curând după anul 679, colonia Locroi Epizephirioi. Marele număr de colonii grecești din sudul Italiei au făcut ca acest teritoriu să fie numit de greci și de romani Grecia Mare (*Megale Hellas, Magna Graecia*).

În Liguria, foceeni au întemeiat, pe la 600 a.C., colonia Massalia (azi Marsilia), apoi colonia Monoikos (azi Monaco); pe coasta mediteraneeană a Iberiei, grecii au întemeiat coloniile Mainake, Hemeroskopeion ș.a.

Pe coasta Africii de Nord, colonizarea a avut mai puțin succes, deoarece statele de acolo au acceptat mai greu prezența grecilor. În delta Nilului, coloniști din mai multe cetăți grecești au întemeiat colonia Naucratis, iar dorienii din Thera, Rhodos și alte cetăți mai mici au întemeiat, pe coasta lybiană, colonia Kyrene.

În bazinul Mării Egee, în Hellespont, Propontida și Bosfor, chalcidienii au colonizat Peninsula Chalcidică, întemeind, pe la sfârșitul secolului al VIII-lea, nu mai puțin de 32 de cetăți. Tot coloniștii din Eubea fundează coloniile Pydna, Methone și Abdera. Coloniști din Chios au

întemeiat Maroneea, iar coloniști din insula Paros au întemeiat colonia Thasos. În sfârșit, coloniști din Milet au întemeiat coloniile Abydos, Lampsakos și Kyzikos.

Coloniști din Megara au întemeiat, pe coasta tracică, coloniile Selymbria și Byzantion. Megara împreună cu Tanagra au întemeiat colonia Heraclea Pontica.

Litoralul Mării Negre a fost de asemenea foarte atractiv mai ales pentru milesieni. Astfel, pe la mijlocul secolului al VIII-lea ei întemeiază, pe litoralul nordic al Asiei Mici, coloniile Sinope, Trapezunt și, poate, Amisos. În nordul Mării Negre ei întemeiază Olbia; pe litoralul estic, colonia Phasis, iar pe litoralul vestic al Pontului Euxin, Tyras, Histria, Tomis, Dionysopolis, Odessos și Apollonia. În aceeași regiune, dorienii întemeiază coloniile Callatis și Mesambria. Către jumătatea secolului al VI-lea, marea colonizare greacă se apropie de sfârșit. Ultimul impuls colonizator este cauzat de cucerirea Lydiei de regele persan Cyrus al II-lea, în anul 546 a.C., ceea ce a făcut ca numeroși greci de pe litoralul vestic al Anatoliei să nu accepte dominația persană, întemeind, mai cu seamă în Italia, noi cetăți.

Consecințele marii colonizări grecești au fost foarte importante. Prin aceasta, arealul lumii și civilizației elenice au sporit foarte mult, cu influențe benefice atât pentru greci cât și pentru populațiile locale. Întemeierea de noi colonii a fost adesea un mijloc de a stinge conflictele interne din diferite metropole. Totodată, coloniile grecești au influențat puternic populațiile locale, care au primit un impuls semnificativ pentru trecerea la un nou tip de civilizație, cel antic.

Sparta de la origini până la războaiele medice

Printre cetățile grecești, Sparta ocupă o poziție unică, atât prin sistemul său politic cât și prin rolul pe care l-a jucat în lumea greacă. Constituția sa, care părea foarte trainică, a fost apreciată deopotrivă de gânditori și de oameni politici, în epoca clasică fiind un adevărat curent laconofil. Printre cei mai de seamă adepți ai sistemului politic spartan s-a numărat istoricul Xenophon.

Izvoarele istorice relative la istoria Spartei sunt relativ numeroase. Totuși, multe dintre acestea au fost scrise foarte târziu în raport cu evenimentele despre care vorbesc, astfel că perioade îndelungate din istoria acestei cetăți sunt cunoscute încă foarte puțin. Pentru constituția Spartei, au ajuns până la noi *Statul spartan* a lui Xenophon, precum și *Viața lui Licurg* al lui Plutarh. La acestea se mai adaugă lucrările lui Herodot, Tucidide, Ephoros din Kyme, precum și scrierile poetilor Tyrteu și Alcman.

Sparta se află în sudul Peloponnesului, în ținutul numit Laconia sau Lacedemonia. Se învecina la nord, cu Arcadia, la vest, lanțul munților Taiget o separa de Messenia, iar la est erau munții Parnon. La sud, Lacedemonia era scăldată de apele Mării Mediterane. Prin mijlocul Laconiei, curgea, de la nord către sud, râul Eurotas, care forma o câmpie roditoare.

Avem puține informații despre Laconia myceniană. Cercetările arheologice au arătat că în această perioadă regiunea avea câteva așezări myceniene. Astfel a fost descoperit în valea Laconiei un palat mycenian, numit de învățații moderni Menelaion, după numele regelui legendar Menelaos, care ar fi domnit în Laconia în timpul războiului troian. Tot în această regiune, arheologii au descoperit vechea așezare de la Amyclai. Pentru epoca homerică, avem descrierea, pe care o face Odyssea, a călătoriei lui Telemah de la Pylos la Sparta. Dar amănuntele pe care le dă Homer, dovedesc că aezii homerici aveau cunoștințe foarte vagi și adesea greșite despre Laconia.

În conformitate cu narațiunea lui Herodot, preluată și dezvoltată de numeroși alți scriitori antici, statul spartan a apărut ca urmare a migrației dorienilor. Aceștia au supus populația locală, care a fost transformată în hiloți. Cercetătorii moderni au dubii foarte întemeiate despre istoricitatea acestei narațiuni, deoarece nu se poate dovedi o «invazie doriană» la sfârșitul epocii myceniene care să fi cauzat distrugerea statelor myceniene. Nu avem nici o dovadă că hiloții nu vorbeau dialectul dorian; dimpotrivă știm că, după secolul al VIII-lea a.C., când spartanii au cucerit Messenia, mesenienii, care vorbeau în mod cert dialectul dorian, au fost transformați și ei în hiloți. Cercetările arheologice permit concluzia că cetatea Sparta a fost întemeiată în secolul al IX-lea a.C., în timp ce

așa-zisa invazie doriană s-ar fi petrecut la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul celui de-al XII-lea.

În epoca istorică, populația Laconiei era doriană. Dorienii erau împărțiți în trei triburi gentilice, *hylleii*, *pamphilii* și *dimanii*. În secolul al IX-lea, lacedemonienii erau organizați în cinci sate gentilice, **Pitane**, **Messoa**, **Dimne**, **Cynosura** și **Limnai**, care aveau ca centru politic Sparta.

În epoca arhaică, Sparta avea un sistem politic deosebit de al tuturor celorlalte cetăți grecești. Acest sistem politic era pus pe seama legiuitorului Licurg, care, după tradiție, a reușit să pună capăt neînțelegerilor dintre spartani printr-o nouă organizare politică, cunoscută în istoriografie sub numele de *Marea Rhetra* (Marele edict). După cronologia atribuită lui Licurg de autorii antici, acesta ar fi trăit prin secolul XII-XI, dar istoricii moderni consideră că, dacă Licurg a fost un personaj real și nu o divinitate a luminii (Licurg înseamnă «Cel ce face lumină»), opera lui reformatoare trebuie să fi fost contemporană cu alți legiuitori greci din secolul VII a.C.

Sparta a fost un stat prin excelență oligarhic. El era o diarhie deoarece era condus de doi regi care proveneau numai din două familii, a **Agiazilor** și a **Eurypontizilor**. Regii aveau atribuții limitate. Ei erau principalii comandanți militari și făceau parte din *gerusia*. *Gerusia*, «sfatul bătrânilor», era compusă din 30 de *gerontes* care împliniseră cel puțin șaiszeci de ani, cu excepția celor doi regi care intrau în acest organism indiferent de vârstă. Acest consiliu avea prerogative însemnate, el fiind acela care formula cele mai importante hotărâri care urmau să fie aprobate sau respinse de *apella*. Aceasta din urmă constituia adunarea poporului care era formată din toți spartanii în vârstă de peste 30 de ani. În teorie, *apella* era organismul cel mai important în stat, dar în realitate el vota fără prea multe discuții ceea ce propunea *gerusia*. *Consiliul celor cinci ephori* a apărut ceva mai târziu, prin secolul VII a.C. Avea atribuții însemnate mai ales pe plan intern. Ei supravegheau pe cei doi regi și se îngrijeau de educarea tinerilor în spiritul constituției lui Licurg. Ephori aveau prerogative judecătorești, supravegheau finanțele și fixau impozitele, convocau și prezidau *apella*. Ei conduceau politica externă, declarau războiul și încheiau pacea, încheiau tratatele care trebuiau validate către *apella*. Dintre ephori spartani, de un mare prestigiu s-a bucurat Chilon, care prin măsurile luate a întărit constituția spartană.

Populația Laconiei era împărțită în două categorii net distincte: cetățenii, spartanii propriu-ziși, cunoscuți și sub numele de *spartiați* sau *homoioi* («cei asemenea»), și populația dependentă, împărțită la rândul său în *hiloți* și *perieci*. Spartanii reprezentau un soi de castă militară, deoarece singura lor rațiune de a exista era să devină soldați, și de aceea întreaga lor viață se derula în conformitate cu această cerință. De mici copii ei erau obișnuiți cu viața aspră. Până la opt ani educația copiilor se făcea în familie, după care ei intrau sub supravegherea unor *paidonomoi*, când educația devenea și mai aspră. Ei erau învățați să vorbească puțin, de unde și expresia, rămasă până astăzi, «a vorbi laconic». La 21 ani tânărul spartan devenea ostaș și își ducea viața, până la 40 ani, în tabere militare, unde făcea permanent exerciții. Datorită acestui fapt, Sparta a avut, timp de multe secole, cea mai puternică și disciplinată armată din lumea greacă.

După tradiție, Licurg a acordat o atenție specială femeii, al cărui rost în societate era să producă copii. De aceea, femeia spartană avea un statut deosebit față de al celorlalte femei grecești, bucurându-se de mai multă libertate. Pentru a întreține spiritul comunitar, spartanii participau la *syssitai*, mese comune obligatorii, unde se servea aceeași mâncare pentru toți, inclusiv pentru regi. Datorită sistemului său educațional, Sparta este considerată primul stat totalitar din istorie.

Spartanii nu se îndeletniceau cu producerea bunurilor materiale necesare traiului, această activitate revenind hiloților. Aceștia reprezentau o categorie intermediară între oamenii liberi și sclavi. Hiloții aveau în folosință un lot de pământ de pe care nu puteau fi îndepărtați, nu puteau fi vânduți și nici uciși. Ei aveau anumite drepturi individuale și economice, dar nu aveau drepturi politice. În sistemul politic și social spartan, rostul lor era să asigure existența spartanilor. Numărul hiloților întrecea de câteva ori pe acela al spartanilor, ceea ce constituia o permanentă amenințare pentru sistemul politic și social spartan. Pentru a-i intimida, legea permitea ca, în anumite situații, spartanii să apeleze la *criptii*, prin care cei mai reprezentativi hiloți erau uciși. Cu toate aceste

precauții, hiloții s-au răsculat adeseori, punând la grea încercare ordinea socială lycurgiană

Cea de-a doua categorie inferioară erau perieci. După cum arată și numele lor, aceștia locuiau la marginile teritoriului lacedemonian. Ei aveau o situație mai bună de cât a hiloților, având mai multă libertate. Ei aveau administrație proprie, dar nu aveau capacitatea de decizie politică și militară și nu dispuneau în mod liber de teritoriul agricol, deoarece adevăratul proprietar era statul spartan. Ei se îndeletniceau mai ales cu meșteșugurile și în mai mică măsură cu comerțul.

Deși sistemul politic și social spartan era conceput în așa fel încât să nu permită schimbări majore, totuși acesta nu a rămas fără fisuri. Cu timpul, unii dintre spartiați au decăzut, devenind probabil *hypomeiones*, adică cetățeni inferiori, sau *tresantes*, «tremurători», «lași», cetățeni degradați datorită lașității în fața inamicului. Așa s-a ajuns ca numărul spartiaților să devină tot mai mic, de unde și necesitatea completării corpului civic cu cetățeni noi, așa-numiții *neodamodeis*.

Sistemul politic și social spartan s-a format, după toate probabilitățile, mult mai târziu decât pretinde tradiția greacă. Cercetătorii moderni consideră că acesta a apărut în condițiile schimbărilor majore pe care le-a cunoscut modul de a purta războiul, în prima jumătate a secolului VII a.C., ca urmare a apariției falangei, care presupunea acțiunea comună, disciplinată, a mai multor luptători. Această inovație, care a constituit o adevărată revoluție în arta militară, s-a produs, după toate probabilitățile, în Argos, pe vremea regelui Pheidon. Insuccesele pe care le-au avut spartanii în războiul cu Argos-ul și cu messenienii au constituit probabil cauza care a dus la împărțirea societății în categorii sociale clar deosebite, cu crearea unei categorii formată din militari care trebuia întreținută de celelalte două.

În epoca arhaică, Sparta a purtat războaie îndelungate cu Messenia, în urma cărora aceasta a fost ocupată, iar locuitorii transformați în hiloți. Sparta a avut o contribuție minoră în procesul de colonizare, singura lor colonie fiind Taras (Tarentum), din sudul Italiei. În jurul Spartei s-a constituit Liga peloponnesiacă, cu caracter defensiv, care întrunea numeroase cetăți din Peloponnes. În cadrul acestei ligi Sparta era liderul necontestat, care a profitat de această situație pentru a-și promova interesele proprii și pentru a susține, în alte cetăți, regimuri oligarhice.

Athena de la origini până la războaiele medice

Athena se află în Attica, o mică peninsulă a Greciei centrale de cca. 2600 km². Spre est, lanțul munților Citheron o separă de Beoția.

În epoca istorică, în Attica se vorbea dialectul ionian. Ionienii erau împărțiți în patru triburi: *Geleontes* («strălucitorii» sau «nobilii»), *Aigikoreis* («crescători de capre», «păstori»), *Argadeis* («muncitorii», «meseriași») și *Hopletes* («hopliți», «militari»). Caracterul gentilic al acestor triburi este discutabil, deoarece ultimele trei nume ne îndreaptă mai curând spre grupuri profesionale decât spre comunități rezultate din legături de sânge.

Istoria timpurie a Athenei este învăluită în legendă. Izvoarele istorice pentru această perioadă sunt târzii. Herodot, Tucidide, Pseudoxenophon, Aristotel ș.a. Conform tradiției, Athena a fost condusă o vreme de regi. Dintre aceștia, mai cunoscuți au fost Kekrops, Ion, Kodros și mai ales Theseus. Nu știm dacă aceștia au fost persoane reale sau mitice. Pe seama fiecăruia dintre ei, tradiția legendară pune o seamă de înfăptuiri care nu pot fi însă astăzi verificate. Cercetările arheologice din Attica și mai ales din Athena au arătat că în epoca myceniană, pe acropole, era o însemnată cetate de la care au rămas urme până astăzi. Această cetate a avut, se pare, mai puțin de suferit la sfârșitul epocii myceniene, în Attica fiind o continuitate între epoca myceniană și cea homerică. Probabil că din această continuitate s-a născut convingerea athenienilor că doar ei au fost autohtoni, mitul autohtoniei fiind, în epoca clasică, un însemnat instrument propagandistic în slujba susținerii pretențiilor hegemonice ale Athenei.

Legenda pune pe seama lui Theseus unificarea Atticii, care până atunci era divizată în mai multe comunități. Tot lui i se atribuie împărțirea întregului popor, indiferent de ginți fratii și triburi, în mai multe clase sociale: *eupatrizi*, *geomori* (agricultori) și *demiurgi* (meseriași). În conformitate

cu cronologia legendară, deoarece Theseus a fost contemporan cu regele Minos din Creta, el trebuie să fi trăit prin secolul al XVI-lea a.C., deoarece Minos ar fi trăit înainte de ocuparea insulei de greci (jumătatea secolului XV a.C.). Critica istorică consideră că măsurile puse pe seama sa nu au avut loc mai devreme de secolul al VIII-lea a.C., deoarece ele se înscriu pe un orizont politic grecesc care aparține acestei perioade. Unificarea comunităților atheniene într-un singur popor, cu un *pritanu* și un *consiliu*, este o realitate care se regăsește, cam în aceeași perioadă, la mai multe comunități grecești. Acest proces se numește *synoikismos*.

Ca și în alte cetăți grecești, basileii athenieni, care continuau pe cei din epoca homerică, și-au pierdut numeroase atribuții care au trecut treptat pe seama altor organisme ale statului. Totuși instituția ca atare nu a dispărut ci s-a transformat într-o magistratură, aceea de *arhonte basileu* care avea prerogative mai cu seamă în ceea ce privește cultul. Cea mai mare parte a prerogativelor vechilor basilei a trecut pe seama altor *arhonți*, care formau colegiul celor nouă arhonți. Dintre acești arhonți cel mai important era arhonte *polemarh*, care, așa cum arată și numele, avea prerogative în ceea ce privește forțele armate, și arhonte *eponim*, cel care da numele său anului respectiv. Ceilalți arhonți se numeau *thesmoteți*, ei fiind cei care supravegheau respectarea obiceiurilor juridice ale cetății. Se pare că acești demnitari erau aleși, o vreme, pe viață sau pe mai mulți ani (probabil pe zece ani), dar se pare că, începând cu anul 683-682, arhonții erau aleși pe un an. La sfârșitul mandatului, arhonții intrau în *Areopag*, care era de fapt un consiliu (*boulê*).

Secolul VII a.C. este caracterizat prin neîncetate dispute sociale, datorate marilor inegalități dintre diferitele categorii sociale. Acest fenomen a fost accentuat de apariția monedei care a dat un mare impuls comerțului și meșteșugurilor. Aceste frământări sociale au fost însoțite de dispute între eupatrizi și demos. Și la Athena au fost încercări de a introduce tirania. Astfel, în anul 632, Kylon a eșuat într-o astfel de tentativă. Pe aceeași linie a disputelor politice se înscriu și legile lui Dracon din a doua jumătate a secolului al VII-lea a.C. Este cel mai vechi cod de legi de la Athena. El se caracteriza prin severitatea prevederilor sale.

Cel care pune bazele sistemului democratic athenian a fost Solon (594-593 a.C.). A fost o puternică personalitate. Poet de talent și om politic cu convingeri democratice, Solon a ajuns la conducerea Athenei într-o perioadă când disputele politice împărțeau societatea atheniană în două categorii bine distincte, eupatrizii și demosul, cu interese adeseori deosebite. Ambele categorii sociale au acceptat ca Solon, care se bucura de mult prestigiu printre concetățeni, să procedeze la o nouă organizare a statului athenian și să ia alte măsuri menite, în măsura posibilului, să atenueze disputele sociale.

În plan instituțional, sistemul politic inaugurat de Solon menținea unele instituții mai vechi, cum erau arhontatul și consiliul (*boulê*), dar apăreau *adunarea poporului (ecclesia)* și *sfatul celor 400*, format din câte o sută de reprezentanți din fiecare dintre cele patru triburi. Ecclesia devenea organismul politic cel mai important, deoarece aici se dezbăteau problemele cele mai de seamă ale statului și se votau legile. În eclesie intrau toți cetățenii majori. Din categoria cetățenilor nu făceau parte sclavii și femeile. Sistemul politic instituit de Solon avea un caracter moderat. El nu a mulțumit pe nici una din categoriile sociale care solicita transformări politice adânci, în sensul dorit de ele. Pe de o parte aristocrația era nemulțumită de rolul important pe care îl avea demosul, majoritar în ecclesia, iar pe de altă parte demosul considera că măsurile luate de Solon lăsa eupatrizilor încă o mare putere în stat, ei dominând instituția arhontatului și a areopagului.

Solon a dat și alte legi care vizau atenuarea dezbinărilor sociale. Astfel a dat legea numită *seisahteia* («descărcarea») prin care se ștergeau vechile datorii sau, după o altă interpretare, acestea erau reduse, și se interzicea decăderea socială a datornicilor. Această lege venea în întâmpinarea unei mai vechi cerințe a demosului, în condițiile în care numeroși cetățeni ajunseseră sclavi deoarece nu putuseră să-și plătească datoriile. O altă reformă importantă este aceea prin care populația liberă a Atticii a fost împărțită în mai multe categorii sociale, în funcție de avere. Totodată, această reformă prevedea și anumite sarcini militare pentru fiecare categorie. Cei care aveau o avere de cel puțin 500 *medimne* de cereale, formau categoria *pentacosiomedimnoi*, care în

plan militar formau infanteria greu înarmată (*hopliți*); cei care aveau o avere de cel puțin 300 de medimne formau categoria *triacosiomedimnoi*, numiți și *hippeis* (călăreții). În sfârșit, cei care aveau o avere mai mică de 300 de medimne erau oamenii cei mai săraci, numiți *zeugiți* și *theți* și formau infanteria ușoară. Probabil că Solon a dat și alte legi care încurajau meseriile, agricultura și comerțul.

Legile și reformele lui Solon au răspuns doar în parte necesităților. În anii și deceniile următoare disputele politice s-au reaprins. Au apărut grupări politice bazate pe anumite realități social-economice. Astfel, marii proprietari de pământ au format gruparea politică a *pedienilor*; *diacrienii* apărau interesele oamenilor relativ săraci aflați mai cu seamă în regiunile muntoase; *paralienii* îi reprezentau pe locuitorii situați în apropierea mării (gr. *paralia*= litoral) și legați mai ales de meșteșuguri și de comerțul maritim.

Sprijinit pe gruparea diacrienilor, Pisistrate instituie tirania (561 a.C.) care, cu unele întreruperi, va dura până în anul 510, când ultimul tiran Hippias, fiul lui Pisistrate, a fost nevoit să părăsească Athena. Epoca Pisistratizilor a fost apreciată în manieră foarte diferită de autorii antici. Adepții democrației au reproșat lui Pisistrate și fiilor săi, Hipparh și Hippias, conducerea autoritară care a favorizat mai cu seamă pe adepții politici ai acestui sistem de guvernământ. Alții au avut cuvinte de prețuire pentru tirani, deoarece în timpul lor statul athenian a cunoscut o perioadă de dezvoltare a economiei și a culturii. Într-adevăr, Pisistrate a sprijinit agricultura, a întreprins mari lucrări publice și a inițiat marile sărbători *Panatheneele*, în cinstea zeiței Athena, și *Dionisiile*, în cinstea zeului Dionysos. Ceremoniile care însoțeau aceste mari sărbători populare au constituit cadrul care a favorizat apariția tragediei și a comediei. Cu toate acestea, opoziția față de tiranie nu a încetat. Cu sprijin spartan, democrații au reușit să înlăture pe ultimul tiran, Hippias, care în anul 510 a fost nevoit să părăsească Athena. În fruntea oponentilor tiraniei se afla familia Alcmeonizilor, din care au provenit nume ilustre ale Athenei, cum au fost Clisthenes și Pericles.

Ajuns la conducerea Athenei, Clisthenes a procedat la ultima mare reformă constituțională a statului athenian (508-507). Prin această reformă, au fost desființate cele patru triburi tradiționale care au fost înlocuite cu zece triburi teritoriale, conduse de câte un *epimeletes* (=îngrijitor, supraveghetor). Fiecare trib a fost divizat în câte 100 de *deme*, conduse de *demarhi*. Pentru a desființa baza partidelor teritoriale, Clisthenes a constituit aceste triburi din câte trei părți (*trithyii*), în care era împărțit teritoriul Atticii: *Asty* (orașul propriu-zis), *Paralia* (teritoriul de la țărmul mării) și *Mesogeis* (teritoriul din centru). Deoarece la Athena se exercitau drepturile politice, această reformă a contribuit la sporirea rolului Athenei ca centru politic. Consiliul celor 400 devine al celor 500, proveniți în mod egal din fiecare trib, aleși prin tragere la sorți. A fost înființat *colegiul celor 10 strategii* care conducea treburile publice sub supravegherea adunării poporului. În acest colegiu, cel mai important era strategul *polemarh*, care în timp de război era principalul comandant militar, iar în timp de pace, conducea politica externă. Sunt menținute colegiul arhonților și areopagul, însă rolul lor în stat a fost mult diminuat. Pentru a descuraja încercările de a instaura tirania, Clisthenes a introdus *ostracismul*, prin care adunarea poporului se pronunța prin vot asupra persoanei bănuite că avea astfel de intenții. Cel care era ostracizat era pus în afara legii și exilat timp de zece ani, fără a-și pierde averea.

Prin constituția lui Clisthenes, Athena devenea statul cu constituția cea mai democratică din lumea greacă. În timpul lui Ephialtes și Pericles, nu au fost aduse schimbări majore, ci numai unele măsuri prin care s-a adâncit caracterul democratic al constituției lui Clisthenes.

Timpul mediu necesar asimilării cunoștințelor: 3 h

Rezumat: se prezintă principalele momente ale istoriei politice, economice, sociale, culturale și religioase ale Greciei de la origini până în epoca clasică.

Test de autoevaluare

1. De ce este importantă studierea istoriei Greciei antice?
2. Care a fost organizarea politică a statelor myceniene?
3. Care au fost cauzele mării colonizări?

Unitatea de învățare 11:

Grecia clasică

Cuprins:

11.1. Războaiele medice

11.2. Războiul peloponesiac

11.3. Criza secolului al IV-lea

Introducere: Este perioada în care lumea greacă a cunoscut cea mai mare dezvoltare. Literatura, filosofia, artele plastice și arhitectura au fost ilustrate de personalități de geniu, care au făcut ca această perioadă să fie una dintre cele mai strălucite din întreaga istorie a omenirii. În plan politic, epoca clasică se caracterizează prin disputa dintre două sisteme politice și ideologice opuse, anume cel oligarhic, reprezentat de Sparta și aliații săi din Liga peloponnesiacă, și cel democratic reprezentat de Athena care conducea Liga de la Delos. Secolul al V-lea este dominat, în plan politic, de războaiele dintre greci și perși, de ascuțirea antagonismului dintre Sparta și Athena, care a dus la cel mai important război fratricid, războiul peloponnesiac, aruncând întreaga lumea greacă într-o criză fără ieșire, de care a profitat Macedonia care și-a instaurat hegemonia asupra lumii elenice.

Obiective specifice: formarea cunoștințelor privind istoria politică, economică, socială și culturală a Greciei în epoca clasică.

11.1. Războaiele medice (492-479)

Epoca clasică se deschide cu războaiele dintre greci și perși, cunoscute de obicei sub numele de războaiele medice (de la *Medoi*, numele grecesc al mezilor).

Este o perioadă relativ bine cunoscută, mai ales datorită *Istoriilor* lui Herodot, care s-a informat despre cauzele și desfășurarea acestui război. Pentru aceasta, istoricul grec a cercetat apariția și creșterea Imperiului persan și ne dă informații prețioase despre popoarele care au fost incluse în acest imperiu (lydieni, babilonieni, egipteni ș.a.). Alte informații despre aceste războaie ne sunt oferite de Eschile, Tucidide, Plutarh, la care se adaugă unele inscripții grecești și persane.

Cauzele acestui îndelungat conflict trebuie căutate în tendința imperiului persan de a-și spori teritoriul pe seama prosperelor cetăți grecești. Pretextul a fost oferit de revolta cetăților ioniene. Aceste cetăți, situate în vestul Asiei Mici, au intrat în cadrul Imperiului persan după anul 546, când regele Cyrus al II-lea a anexat Lydia, care includea și cetățile grecești din vestul Asiei Mici.

Deși dominația persană asupra cetăților grecești era suportabilă din punct de vedere economic, acestea nu au acceptat niciodată pierderea libertății lor. Profitând de un anumit context favorabil, cetățile ioniene au hotărât să declanșeze revolta antipersană în anul 499 a.C. În fruntea acestei răscoale se afla Miletul, condus de tiranul Aristagoras. Răsculații au solicitat sprijin din partea cetăților grecești din Grecia propriu-zisă, dar răspunsul a fost puțin încurajator. Numai Athena și Eretria au trimis în sprijinul răsculaților o mică escadră cu circa 2000 de luptători. Sparta a refuzat să-i sprijine pe răsculați. De la început, răscoala a cuprins nu numai cetățile ioniene ci și orașele grecești din Bosfor, Hellespont, Caria, Rhodos și Cipru, răsculații reușind să înlăture dominația persană în vestul Asiei Mici. Dar în anul 494 a.C., perșii mobilizează mari forțe în Asia Mică și, sprijiniți de o puternică flotă, îi înving pe răsculați. Miletul este în bună parte distrus, aceeași soartă având-o și alte cetăți răscolite, perșii reinstaurând dominația lor în vestul Asiei Mici.

După înfrângerea revoltei ioniene, regele Darius I a vrut să-i pedepsească pe susținătorii insurgenților și a început o nouă campanie militară împotriva Greciei, care deschide, de fapt, războaiele medice. Acestea au 3 etape: prima expediție persană (492 a.C.), cea de a doua (490 a.C.) și cea de a treia (480 a.C.).

Prima etapă a constat în ofensiva persană în Peninsula Balcanică. Perșii, conduși de generalul Mardonios, au reușit să cucerească unele regiuni de coastă ale Traciei și să oblige pe regele Macedoniei să devină aliat al perșilor. Campania terestră a fost sprijinită de o puternică flotă care trebuia să supună cetățile grecești insulare și să amenințe Grecia. Flota nu a reușit să-și îndeplinească misiunea deoarece a fost distrusă de o puternică furtună în apropierea muntelui Athos. Cea de a doua expediție persană, condusă de generalii Datis și Artaphernes, nu a avut mai mult succes. Perșii au debarcat în Attica, dar la Marathon au fost înfrânți de armata atheniană, mult mai puțin numeroasă, condusă de Miltiades cel Tânăr, care a devenit eroul național athenian (490 a.C.). După victoria de la Marathon, prestigiul Athenei a crescut foarte mult. În anii care au urmat, la Athena s-au conturat două grupări politice care se deosebeau mai ales prin maniera în care urma să fie purtat războiul cu perșii. O grupare, condusă de Themistocles, considera că, pentru a asigura victoria, athenienii trebuiau să se sprijine mai ales pe o flotă puternică. Cea de a doua grupare, condusă de Aristides, credea că era nevoie în primul rând de o puternică armată de uscat, care să poată să înfrângă marea armată persană. Pentru moment, gruparea condusă de Themistocles a avut câștig de cauză, și Athena a pus în operă construirea unei mari flote de război.

În anul 486, după moartea lui Darius I, la conducerea Imperiului persan vine regele Xerxes. În primii ani de domnie, regele persan s-a confruntat cu numeroase răscoale care au cuprins imperiul. După înfrângerea acestor răscoale, în 481 a.C., Xerxes reia planul lui Darius de a cuceri Grecia, pentru a restabili prestigiul Ahemenizilor, grav afectat de insuccesele de până atunci din războiul cu grecii. Perșii mobilizează forțe uriașe pe care le trec în Peninsula Balcanică. În fața acestei noi amenințări persane, grecii hotărăsc să nu se supună. A fost convocat la Corinth un congres panhellenic, în anul 481 a.C., unde s-a hotărât crearea unei *symahii* (=alianță militară defensivă) la care cetățile participante trebuiau să participe cu contingente militare. Conducerea militară a acestei alianțe a fost încredințată Spartei. În conformitate cu planul de operațiuni al alianței, perșii trebuiau să fie împiedicați să ajungă în Grecia centrală prin strâmtoarea de la Thermopile. Planul nu a reușit, însă, deoarece perșii, ajutați de un trădător, au reușit să evite strâmtoarea și să cadă în spatele contingentului spartan, condus de regele Leonidas, care a fost nimicit (iulie 490 a.C.). După această victorie, perșii cuceresc Grecia centrală (Beotia și Attica), obligând pe athenieni să-și părăsească cetatea pentru a se stabili în Salamina, Egina și Troizen. Succesul perșilor a fost însă de scurtă durată, deoarece ei au fost înfrânți în lupta navală de la Salamina (28 sept. 480 a.C.), fiind nevoiți să-și retragă flota spre Hellespont, iar armata de uscat în Thessalia. În anul următor, perșii ocupă din nou Athena pe care o jefuiesc. Sfârșitul războaielor medice au fost marcate de bătălia de la Plateia din Beotia (4 august 479 a.C.) și de bătălia navală de la Mycale, din apropierea coastelor Asiei Mici, în care grecii au fost victorioși. Încheierea oficială a războiului va fi mult mai târziu, în anul 449 a.C., prin pacea lui Callias.

Războaiele medice au constituit un moment de mare importanță în istoria lumii grecești și a Antichității. Victoria grecilor împotriva unui inamic, considerat mult mai puternic, a fost rezultatul dragostei de libertate a cetăților grecești și unul dintre puținele evenimente la care au participat o mare parte a cetăților grecești.

După anul 479 a.C., perioada de timp care se întinde până în anul 431 a.C. este cunoscută în istoriografie sub numele de *Pentekontaetia*, adică perioada de aproximativ de 50 ani care s-au scurs între încheierea războaielor medice și începutul războiului peloponnesiac. Această perioadă poate fi caracterizată, în general, ca fiind aceea în care contradicțiile dintre cetățile grecești, grupate în cele două ligi, peloponnesiacă și de la Delos, s-au acutizat, devenit de nerezolvat pe cale pașnică.

Liga maritimă de la Delos a apărut după victoria împotriva perșilor. La început, în această ligă au intrat mai multe cetăți insulare care se temeau încă perși. De la început, rolul cel mai important la jucat Athena, datorită prestigiului pe care îl câștigase în timpul războaielor medice precum și faptului că era cetatea cea mai puternică, cu o flotă capabilă să înfrunte flota persană. În anii și deceniile următoare, în această ligă au intrat multe alte cetăți, transformând-o într-un adevărat imperiu maritim athenian. Centrul acestei ligi a fost la început în insula Delos, unde se afla

tezaurul comun. Acesta, în valoare de circa 460 talanți, era constituit din contribuțiile fiecărei cetăți (*foros*), necesare pentru întreținerea unei flote care să descurajeze un eventual inamic. Liga era condusă de un consiliu comun, *synedrion*. Dominația atheniană asupra ligii a devenit și mai evidentă după anul 454 a.C., când acest tezaur a fost mutat de la Delos pe acropola atheniană, fiind folosit de Pericles pentru finanțarea construcțiilor monumentale de pe acropola Athenei. Treptat, cetățile participante la această ligă și-au pierdut o mare parte a independenței lor, deoarece încercările unor cetăți de a o părăsi au fost reprimite în mod sângeros de athenieni. Această realitate a fost abil speculată de Sparta, care ducea o susținută propagandă prin care se urmărea discreditarea Athenei în fața aliaților săi.

Perioada Pentekontaetiei, este caracterizată printr-o tot mai accentuată dispută politică și ideologică dintre Sparta și Athena, reprezentantele celor două sisteme politice opuse, oligarhia și democrația. Sistemul democratic, susținut mai ales de progresele economice ale Athenei și ale aliaților săi, constituia o atracție irezistibilă pentru cetățenii din cetățile oligarhice. Astfel se explică de ce unele dintre acestea au părăsit Liga peloponnesiacă pentru a se alătura ligii maritime atheniene (sau delio-attice). Pe de altă parte, politica represivă atheniană față de orice încercare de a părăsi liga maritimă, a fost speculată de sistemele politice oligarhice. Acest antagonism a crescut în timpul celor 50 ani în așa măsură încât între Liga peloponnesiacă și Liga maritimă atheniană să nu mai existe nici o posibilitate de conciliere. Astfel a izbucnit îndelungatul și pustiitorul *război peloponnesiac*.

11.2. Războiul peloponnesiac (431-404)

Pentru reconstituirea acestei perioade, istoricii dispun de izvoare relativ puține, dar de bună calitate. Este vorba în primul rând, de *Războiul peloponnesiac* al lui Tucidide, care reprezintă momentul de apogeu al istoriografiei antice, și *Hellenika* ale lui Xenofon. La acestea, mai putem adăuga *Viețile paralele* ale lui Plutarh precum și câteva inscripții.

Războiul a fost precedat de unele acțiuni care au sporit neîncrederea dintre cele două blocuri politice și militare, care sunt denumite de obicei drept *pretexte* pentru începerea acestuia. Este vorba de conflictul din Korkyra, o insulă aflată în vestul Greciei (azi Corfu), de conflictul Potideei, o colonie corinthiană din Peninsula Chalcidică, precum și de așa-numita *psefisma* (decret) megariană. Aceste trei pretexte, în care erau implicate două dintre cele mai de seamă cetăți din liga peloponnesiacă, Corinthul și Megara, arată că războiul Peloponnesiac nu a fost datorat numai diferențelor ideologice, ci că interesele economice au jucat un rol foarte important. Căci, deși Liga Peloponnesiacă grupa cetăți oligarhice și în genere mai puțin dezvoltate, erau printre acestea, cum este cazul Corinthului și Megarei, cetăți meșteșugărești și comerciale foarte importante, interesate în comerțul maritim în mările Mediteranei.

Deschiderea ostilităților a fost decisă în congresul de la Sparta, unde spartanii, sub presiunea reprezentanților Corinthului și Megarei, au fost nevoiți să iasă din expectativă și să ia conducerea forțelor Peloponnesiace. Războiul, foarte îndelungat, are mai multe perioade. Între 431-421, este *războiul arhidamic*, numit astfel după numele regelui spartan Arhidamos care conducea trupele peloponnesiace. Cea de a doua perioadă, între 421-415, începe cu *pacea lui Nikias*, numită astfel după omul politic athenian care a contribuit la încheierea acestei păci, și durează până la hotărârea eclesiei atheniene de a face o campanie militară în Sicilia. Între 415-404 este perioada finală a războiului, caracterizată prin înfrângeri repetate ale Athenei și prin imixtiunea statului persan în acest conflict fratricid.

În ceea ce privește strategia adoptată de cele două tabere, fiecare parte înțelegea să-și pună în valoare atuurile proprii. Liga peloponnesiacă era mult mai puternică în ceea ce privește armata de uscat, în timp ce liga atheniană avea o flotă superioară. Cunoscând această realitate, Pericles, conducătorul necontestat al Athenei, a imaginat un plan de ducere a războiului care să pună accentul pe acțiunile flotei, care trebuia să atace pe peloponnesiaci în diferite puncte sensibile, și să

cedeze acestora inițiativa pe uscat. Într-adevăr, peloponnesiacii au invadat Attica, silind pe locuitorii acesteia să se retragă în Athena și Pireu, în spatele zidurilor, în timp ce flota atheniană efectua raiduri pe țărmurile Peloponnesului. Însă, datorită marii aglomerații, în Athena a izbucnit ciuma care a produs numeroase victime, ceea ce a dus la prăbușirea prestigiului lui Pericles, care a fost destituit și amendat. El a revenit curând la putere, dar pentru puțin timp, deoarece a fost răpus de ciumă (anul 429 a.C.).

În anii următori, războiul a continuat cu și mai multă înverșunare, totuși nici una dintre tabere nu a reușit să-și adjudece victoria, ceea ce adus la încheierea păcii. Pacea nu a fost de fapt respectată de cele două părți, fiecare din ele încercând să atragă aliați din tabăra cealaltă. Expediția atheniană din Sicilia s-a terminat cu un dezastru pentru athenieni din care nu și-au mai revenit. Profitând de slăbirea ei, numeroase cetăți au părăsit Liga atheniană. În desfășurarea războiului un rol însemnat l-au avut perșii care au sprijinit pecuniar pe spartani pentru a construi o flotă comparabilă cu cea atheniană.

Victoriile spartane din Sicilia, precum și cea navală de la Aigos Potamos a obligat Athena să capituleze (anul 404 a.C.). Pacea care s-a încheiat prevedea predarea flotei atheniene, distrugerea fortificațiilor Athenei, rechemarea exilaților, părăsirea tuturor posesiunilor exterioare și alianța defensivă și ofensivă cu Sparta.

11.3. Criza secolului al IV-lea

Victoria Spartei și a aliaților săi nu a reușit să stingă conflictele dintre cetățile grecești. Dimpotrivă, Sparta, fiind prea puțin pregătită să conducă lumea greacă, aceasta va intra într-o îndelungată criză, cunoscută în istoriografia sub numele de *criza secolului IV*. A fost o criză mai ales politică dar și economică, ideologică, religioasă și a moravurilor. Criza politică s-a manifestat prin nesfârșite războaie pentru hegemonie care au avut un rezultat devastator în ceea ce privește încrederea cetățenilor în valorile polisului, antrenând și criza morală și ideologică. Așa se explică de ce în această perioadă apar tot mai multe încercări de realizare a unității lumii grecești în jurul unei cetăți sau a unui lider mai charismatic.

În plan politic, criza secolului IV are mai multe perioade: **perioada hegemoniei spartane** (404-371); **perioada hegemoniei thebane** (371-362) și **perioada războaielor sacre** care s-au încheiat prin instaurarea dominației macedonene în Grecia (337 a.C.). Tot în această perioadă, Athena reface liga maritimă în anul 378/7, fără ca aceasta să mai atingă însă mărimea și puterea celei anterioare. Deși **cea de a doua ligă maritimă atheniană** prevedea expres egalitatea tuturor membrilor săi, în realitate Athena era și acum cetatea cea mai influentă.

Perioada hegemoniei spartane este de fapt un lung șir de conflicte intergrecești și de schimbări de alianțe. Sfârșitul acestei perioade, a însemnat înlăturarea hegemoniei spartane și înlocuirea ei, pentru o scurtă perioadă de timp, cu hegemonia thebană. Theba se afla în fruntea confederației beoțiene, care s-a format către sfârșitul secolului al V-lea a.C. În fruntea acestei confederații au fost oameni politici și generali remarcabili, precum Pelopidas și Epaminondas, care au adus cetatea Theba în rândul celor mai de seamă state grecești. Încercarea Thebei de a instaura hegemonia sa în lumea greacă s-a lovit de opoziția a numeroase cetăți grecești și mai ales a Spartei, dar încercarea acesteia de a-și restabili autoritatea în Beoția s-a soldat cu victoria zdrobitoare de la *Leuctra* din apropierea Thebei (anul 371 a.C.). În anii următori, în coaliția antithebană a intrat și Athena. Bătălia de la Mantinee, din anul 362 a.C., terminată nedecis, a aruncat lumea greacă într-o confuzie și mai mare care a slăbit puterea de rezistență a cetăților grecești în fața Macedoniei, care tocmai în acea perioadă devenise un stat important în Peninsula Balcanică. Pretextul implicării Macedoniei în treburile cetăților grecești au fost cele două războaie sacre.

În plan ideologic criza secolului al IV-lea s-a manifestat prin declinul sistemului valorilor politice pe care l-au creat polisurile grecești. Este vorba de decăderea democrației, fenomen care s-a reflectat și în gândirea politică a vremii, reprezentată de mari filosofi precum Platon și Aristotel, dar

și de teoreticieni politici, cum a fost, spre exemplu, Isocrates. Criza ideologică se vede și din aceea că exista tendința de a proiecta în trecut sau în viitor imaginea unei cetăți ideale.

Timpul necesar asimilării cunoștințelor: 3 h.

Rezumat: se prezintă principalele momente ale istoriei războaielor medice, ale războiului peloponesiac, criza secolului IV, dar și realizările cultural-artistice deosebite ale acestei epoci.

Întrebări recapitulative

4. Care au fost cauzele războaielor medice?
5. Care au fost cauzele războiului peloponeziac?
6. Ce se înțelege prin „criza secolului IV”?

Unitatea de învățare 12:

Macedonia și epoca elenistică

Cuprins:

12.1. Macedonia.

12.2. Epoca elenistică

Introducere: istoria Macedoniei are o deosebită importanță, întrucât ca urmare a cuceririlor inițiate de cel mai mare rege al ei, Alexandru cel Mare, cultura greacă se răspândește în marea majoritate a statelor lumii, inaugurând epoca elenistică.

Obiective specifice: formarea cunoștințelor privind istoria statului macedonean, cuceririle lui Alexandru și epoca elenistică.

12.1. Macedonia

Macedonia se află în nordul Greciei. Numele semnifică «țara oamenilor înalți» sau «țara muntoasă» (de la gr. *makednos* = înalt). Este un teritoriu în general muntos și deluros. La nord și nord-est se învecinează cu teritoriile tracice, iar la nord-vest cu cele illyrice. În legătură cu limba vorbită de macedoneni, au fost, în antichitate și în epoca modernă, mai multe teorii. Unii autori antici îi considerau pe macedoneni ca fiind «barbari»; alții, în schimb, îi considerau ca fiind greci. Caracterul «barbar» al macedonenilor se explică prin aceea că la grecii din epoca clasică acest concept era mai puțin lingvistic și mai ales cultural, prin aceasta grecii cetăților considerând că vecinii lor de la nord se aflau într-un stadiu de civilizație inferior. Dar acest caracter a rezultat mai cu seamă din împrejurarea că, în timpul războaielor medice, Macedonia a fost nevoită să se supună perșilor, ceea ce ceilalți greci nu au făcut-o. Cercetările arheologice din ultimele decenii făcute în unele așezări macedonene mai importante au evidențiat că civilizația care s-a creat pe teritoriul Macedoniei în epoca istorică era sub o puternică influență grecească, ea putând fi încadrată în sfera civilizației elenice.

Limba vorbită de macedoneni în timpul domniei lui Filip al II-lea și a lui Alexandru Macedon era în mod sigur greacă, dar sunt suficiente teorii care permit concluzia că în perioadele mai vechi situația era aceeași. După tradiția greacă, Makednos, eponimul macedonenilor, era inserat în arborele genealogic al neamurilor grecești; de asemenea, regii macedoneni se numeau Argeiazii sau Temenizii deoarece ei considerau că erau originari din Argos, unde ar fi avut cândva un *temenos* (domeniu). Numele regilor și aristocraților macedoneni, atât cât le cunoaștem din sursele literare și epigrafice, sunt grecești. Că macedonenii erau greci, rezultă indubitabil din faptul că în regatele elenistice, unde pătura dominantă era formată din macedoneni, toate inscripțiile, fără excepție, erau redactate în limba greacă. Este absurd să credem că un popor cuceritor și dominator nu a lăsat nici o urmă a limbii sale. De aceea, teoria care pretinde că macedoneana este o limbă indoeuropeană distinctă de greacă reprezintă în mod clar o siluire a legilor lingvistice. Dacă în Macedonia a existat cândva o limbă macedoneană diferită de greacă, aceasta nu era cea vorbită de macedonenii istorici. Idiomul macedonean avea unele particularități față de celelalte dialecte grecești, fiind influențat de limbile popoarelor învecinate (iliria, tracia, graiurile pelagonilor și peonilor) dar acestea nu erau esențiale. Macedonenii se deosebeau totuși de grecii polisurilor prin aceea că au evoluat mai lent din punct de vedere economic și cultural, fiind o populație care se ocupa mai cu seamă cu creșterea vitelor și agricultura. Dar, ceea ce îi diferenția pe macedoneni de grecii cetăților, era mai ales faptul că ei aveau o formă de guvernare monarhică și o organizare militară aristocratică.

Despre istoria timpurie a Macedonei nu avem nici o narațiune continuă. Primele informații demne de încredere sunt de când macedonenii au intrat în atenția cetăților grecești, în timpul războaielor persane. Herodot și Tucidide ne dau câteva amănunte despre această istorie timpurie: nume de regi și câteva din înfăptuirile acestora. Dintre acești regi, Alexandros I, Archelaos, Amyntas al III-lea și Perdikkas al III-lea sunt mai bine cunoscuți. În timpul acestora, Macedonia a căpătat individualitate politică în sudul Peninsulei Balcanice, iar teritoriul acesteia a sporit pe seama tracilor și al illyrilor. Totodată, regii macedoneni au intrat în relații cu cetățile grecești, dar neimplicându-se în mod direct în conflictele endemice care măcinau lumea greacă. Capitala Macedoniei a fost mai întâi la Aigai apoi la Pella.

În ceea ce privește organizarea politică și socială a Macedoniei, aceasta se deosebea de restul lumii grecești. În fruntea statului era regele, care se deosebea însă de monarhii orientali prin aceea că el nu era de drept divin și nici nu avea o putere absolută. El era un *primus inter pares* (= primul între egali). El conducea statul sprijinit pe o puternică aristocrație. Ei erau *hetairoi*, *hetairia* fiind o instituție prin care se stabilea o legătură directă și personală între aristocrați și rege. În timpul lui Alexandru cel Mare (Macedon), *hetairii* formau garda personală a regelui.

În timpul regelui Filip al II-lea (359-336), Macedonia a devenit cea mai mare putere din Peninsula Balcanică impunându-și hegemonia și asupra cetăților grecești. Filip al II-lea a fost una dintre cele mai de seamă personalități ale Antichității. Om politic clarvăzător și general de mare talent, regele macedonean a reușit să-și impună voința, atât pe plan intern cât și extern, într-un context politic foarte confuz. El s-a implicat în disputele dintre cetățile grecești, reușind să-și atragă aliați dintre acestea. Totodată, el a supus triburile tracilor și ale illyrilor. Succesele sale în plan extern au fost sprijinite de o însemnată dezvoltare economică și de o armată numeroasă și foarte disciplinată. Punctul culminant al raporturilor Macedoniei cu lumea greacă a fost în anul 338 a.C., când o coaliție formată din mai multe cetăți elene a fost înfrântă la Cheronea în Beotia. În urma acestei victorii, cetățile grecești au recunoscut hegemonia macedoneană, iar la congresul din Corinth, din anul 337 a.C., s-a hotărât deschiderea ostilităților împotriva Imperiului persan, sub pretextul răzbunării atrocităților făcute de perși în Grecia în timpul războaielor medice. Comandantul expediției a fost numit Filip al II-lea. El nu a reușit să a ducă la îndeplinire acest plan, deoarece, în anul 336 a.C., a fost asasinat de complotiști din anturajul său. El a fost înmormântat la Aigai (azi Vergina), unde, câțiva ani mai târziu, a fost construit un mormânt fastuos, de o bogăție și splendoare greu de imaginat, care, în anii '70 ai secolului trecut, a fost descoperit de o echipă de arheologi de la universitatea din Thessalonice condusă de prof. Manolis Andronicos.

12.2. Epoca elenistică

Epoca elenistică este deschisă de campaniile lui Alexandru cel Mare (Alexandru al III-lea), fiul lui Filip al II-lea, împotriva Imperiului persan. Denumirea de «elenistică» a fost dată acestei perioade de istoricii din secolul XIX, pentru a marca întreaga perioadă cuprinsă de la campaniile lui Alexandru până în anul 31 a.C., când ultimul stat elenistic, Egiptul, a căzut sub dominația romană.

Prin epoca elenistică, istoricii înțeleg adeseori realități diferite. Unii consideră că epoca elenistică este mai ales un fenomen cultural, caracterizat prin răspândirea limbii și civilizației elenice peste vastul teritoriu cucerit de Alexandru. Alții cred că elenismul este un fenomen mult mai complex care nu trebuie redus doar la aspectele culturale, și mai ales nu trebuie înțeles numai ca o pătrundere și răspândire a culturii grecești printre popoare din fostul Imperiu persan, deoarece, la rândul lor, aceste popoare au influențat pe greco-macedoneni. Într-adevăr, dacă la prima vedere se pare că elementul grec a avut rolul cel mai important, deoarece limba greacă s-a răspândit foarte mult, fiind limba oficială din statele elenistice, nu este mai puțin adevărat că populațiile asiatice și din Egipt au influențat pe greco-macedoneni. Această influență este foarte clară în ceea ce privește religia. Vechile divinități grecești olimpiene continuă să fie adorate, dar numărul adoratorilor este în scădere deoarece în panteonul grec pătrund numeroase culte orientale, care răspundeau mai bine

nevoii oamenilor. Este vorba mai ales de culte de misterii, care presupuneau inițierea credincioșilor, și de culte care propovăduiau viața de apoi. Un alt domeniu în care Orientul și-a pus pecetea asupra lumii elenistice este forma de stat, care era cea monarhică, de tip oriental, în care regele avea puteri depline. Această formă de stat a avut consecințe importante în plan religios, ideologic și cultural. În domeniul economic și social, regatele elenistice au preluat în general sistemul economic oriental, în care statul-proprietar avea un mare rol în organizarea și în repartitia producției. O consecință foarte evidentă a acestei stări de lucruri a fost decăderea oratoriei politice, înlocuită tot mai mult de retorică, apariția unor noi școli filosofice cu un idealuri care ilustrau precaritatea și anxietatea individului în noile condiții politice, precum și îndepărtarea oamenilor de litere de problematica vieții cetății.

Datorită acestor caracteristici, epoca elenistică nu se confundă decât în mică măsură cu istoria greacă, ea fiind mai degrabă o parte distinctă a istoriei antice, care a reprezentat timp de circa trei secole istoria lumii civilizate de atunci.

Alexandru cel Mare (336-323) a fost o personalitate excepțională a istoriei universale. El a dovedit calități ieșite din comun de om politic și de comandant militar. Prin acțiunea sa, el a produs schimbări radicale pe harta politică a vremii. Este unul din exemplele cele mai clare despre felul cum o puternică personalitate poate influența evoluția istorică a lumii.

Deși Alexandru a inaugurat o nouă epocă în istoria antică, și a fost una din personalitățile cele mai faimoase din antichitate, din păcate izvoarele noastre referitoare la viața și activitatea lui sunt toate târzii.

După moartea lui Filip al II-lea, Alexandru Macedon, în vârstă de numai 20 ani, a fost recunoscut rege al Macedoniei și conducătorul ligii panhellenice care trebuia să înceapă războiul împotriva Imperiului persan. Încă de la începutul domniei sale, Alexandru a reprimat orice încercare a tracilor, illyrilor sau grecilor de a pune în discuție hegemonia macedoneană.

În anul 334 a.C., Alexandru cel Mare începe campania împotriva Imperiului persan. Pentru aceasta el a mobilizat forțele armate macedonene și grecești, la care se adăugau unele contingente tracice și illyrice. Această armată era însă mult mai mică decât aceea pe care o putea opune Imperiul Persan. În ciuda acestei evidențe, Alexandru a înfrânt pe perși în câteva bătălii (Granicos și Issos), profitând și de incapacitatea regelui persan Darius al III-lea, care nu a știut să pună în valoare superioritatea numerică a armatei sale. În urma acestor victorii, Alexandru a cucerit cea mai mare parte a Asiei Mici, regiunea siro-palestiniană, pentru ca în anul 332 a.C. să cucerească Egiptul. Încă din această fază a războiului, s-a putut observa politica pe care Alexandru înțelegea să o ducă în teritoriile cucerite. Este vorba de atragerea aristocrației locale de partea cuceritorilor, cu scopul de a realiza o fuziune etnică și culturală între greco-macedoneni și orientali. De asemenea, el a acceptat să fie recunoscut ca faraon al Egiptului, iar în anii următori Alexandru a devenit moștenitorul imperiului Ahemenizilor.

În anul 331 are loc bătălia de la Gaugamela, la est de Tigru, încheiată cu victoria lui Alexandru. Regele Darius al III-lea s-a retras, împreună cu numeroși satrapi, în partea de răsărit a imperiului. Curând după această bătălie, el va fi asasinat de satrapul Besos, care s-a proclamat «Rege al regilor». După ce își consolidează stăpânirea în Babilonia și în vestul Iranului, Alexandru continuă urmărirea lui Darius și a successorului său. Campania orientală durează până în anul 326 a.C., în timpul căreia vaste teritorii, până în centrul Indiei, au ajuns sub stăpânirea lui Alexandru, care a desființat astfel, pentru multe secole, statul iranian. Revenit în Babilon, Alexandru se îmbolnăvește și moare în anul 323 a.C., la doar 33 de ani.

Imperiul creat de Alexandru era prea puțin consolidat. Din această cauză, după moartea sa a început o lungă dispută pentru moștenirea sa, mai cu seamă că el nu avea un moștenitor adult. Această luptă pentru succesiunea lui Alexandru este denumită epoca *diadohilor* (= a urmașilor). Diadohii erau principalii generali ai lui Alexandru, precum Antigonos Monophthalmos, Ptolemaios, Antipatros, Lysimahos, Perdikkas și Seleucos, sau oameni apropiați lui precum Eumenes din Cardia și Crateros. Epoca diadohilor ține până în anul 281 a.C., când ultimii urmași ai lui Alexandru,

Lysimachos și Seleucos, mor asasinați. În timpul epocii diadohilor, s-au cristalizat principalele state elenistice, Egiptul Lagizilor, întemeiat de Ptolemaios I Soterul, regatul Seleucizilor, întemeiat de Seleucos I Nicator și regatul Macedoniei care cuprindea și o mare parte a cetăților grecești. Dintre aceste state, cel mai întins dar și cel mai pestriț din punct de vedere etnic a fost regatul Seleucizilor, care se întindea de la marea Egee, până în India. Mai târziu, din statul Seleucizilor se desprind alte state elenistice, precum regatul parților, Pontul și regatul Pergamului.

Perioada următoare epocii diadohilor este denumită a *epigonilor* și corespunde cu istoria statelor elenistice. În această perioadă, principali protagoniști au fost regatul Lagizilor și cel al Seleucizilor, care au purtat mai multe războaie numite «siriene» pentru controlul regiunii siropalestiniene. Istoria epocii elenistice se împletește, de la finele secolului III a.C., cu istoria statului roman. Încă din timpul celui de-al doilea război punic, romanii vor declanșa primul război macedonean, care a marcat imixtiunea din ce în ce mai puternică a Romei în treburile statelor elenistice. În anul 200 a.C., armatele romane pun pentru prima oară piciorul în Asia Mică, ceea ce a marcat începutul declinului statului Seleucizilor. Între anii 148 și 146 Macedonia și Grecia au fost transformate în provincie romană. Un secol mai târziu (63 a.C.), generalul roman Pompeius a desființat statul Seleucizilor, pentru ca ceva mai târziu, (31 a.C.), în urma războiului civil de la Roma dintre gruparea lui Octavianus și cea a lui Antonius, ultimul regat elenistic, Egiptul Lagizilor, să fie transformat în provincie romană. Dacă anul 31 marchează sfârșitul politic al lumii elenistice, spiritul său va supraviețui încă mult timp în filozofie, literatură și artele plastice.

Tempul necesar asimilării cunoștințelor: 3 h.

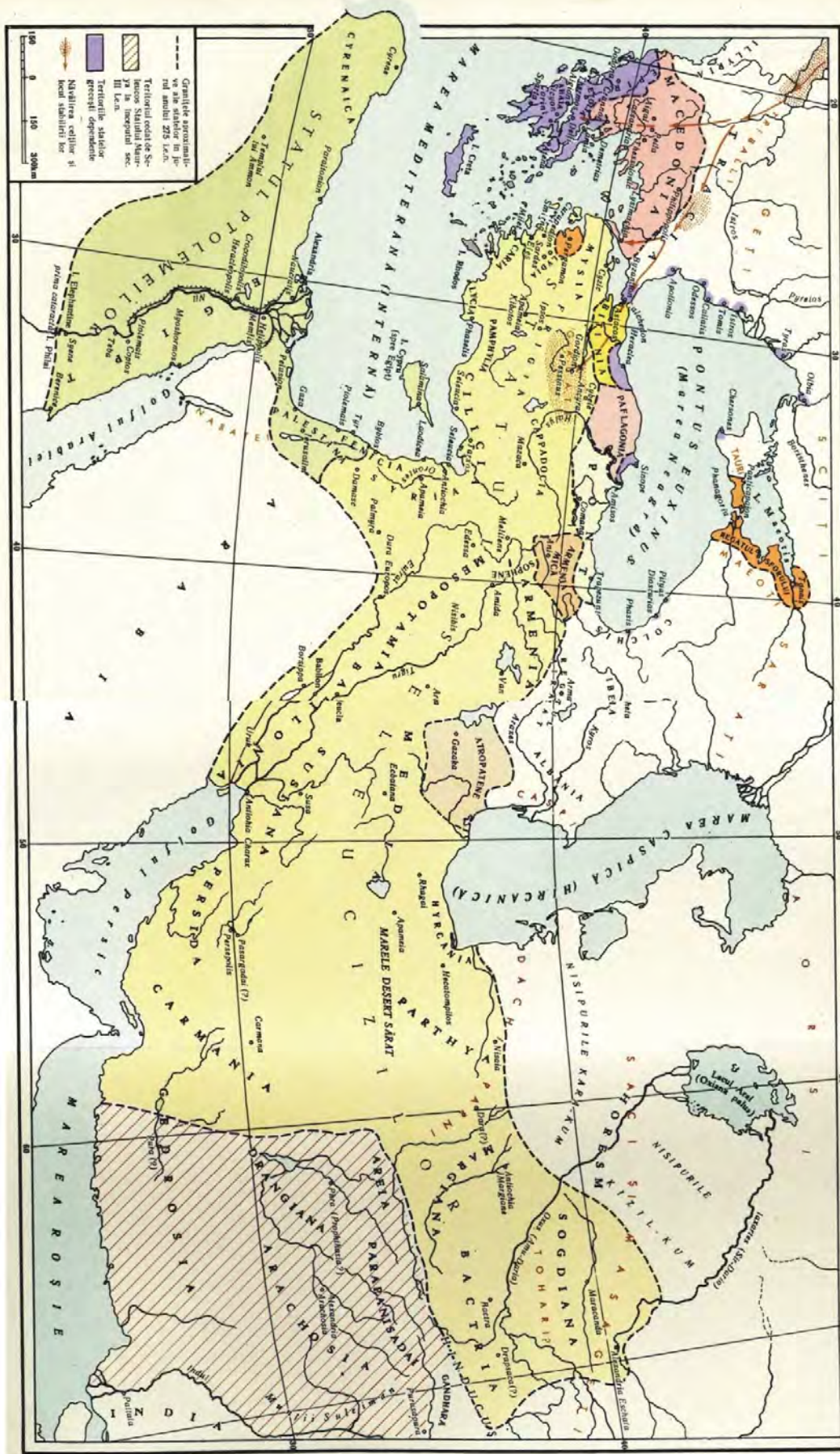
Rezumat: se prezintă principalele momente ale istoriei statului macedonean și ale istorie regatelor elenistice.

Test de autoevaluare

- 1.Care este importanța istorică a campaniei lui Alexandru în Asia?
- 2.Care au fost principalele state elenistice?

Tema de control 1: Caracterizare generală a epocii elenistice

STATE ELENISTICE ÎN PRIMUL PATRAR AL SEC. III î.E.N.

Unitatea de învățare 13:

Roma de la origini până la sfârșitul Republicii

Cuprins:

13.1. Geografia și etnografia Italiei preromane

13.2. Etruscii

13.3. Istoria Romei

13.4. Roma regală

13.5. Roma republicană

Introducere: Istoria romană este un capitol esențial al istoriei antice. Roma a creat de-a lungul a șase secole un vast imperiu care se întindea de la Oceanul Atlantic în vest până în Mesopotamia în est, și din Scoția în nord, până în sudul Egiptului, unificând cea mai mare parte a lumii civilizate de atunci. Romanii au adoptat civilizația greacă pe care au îmbogățit-o și au adaptat-o spiritului practic roman transmițând-o, prin intermediul popoarelor romanice și al literaturii de expresie latină din Evul Mediu, până astăzi. Sintagma „Istoria Romei” a avut accepțiuni diferite de-a lungul existenței statului roman, ea evoluând odată cu creșterea teritorială a acestuia, de la istoria unei modeste cetăți din Latium la istoria unui mare imperiu, care cuprindea o mare parte a lumii civilizate. Din punct de vedere geografic, până la cel de al II-lea război punic, timp de circa cinci secole, istoria romană a fost însă strâns legată de Italia.

Obiective specifice: formarea cunoștințelor privind istoria politică, militară, socială, economică, culturală a etruscilor, a Romei regale și republicane

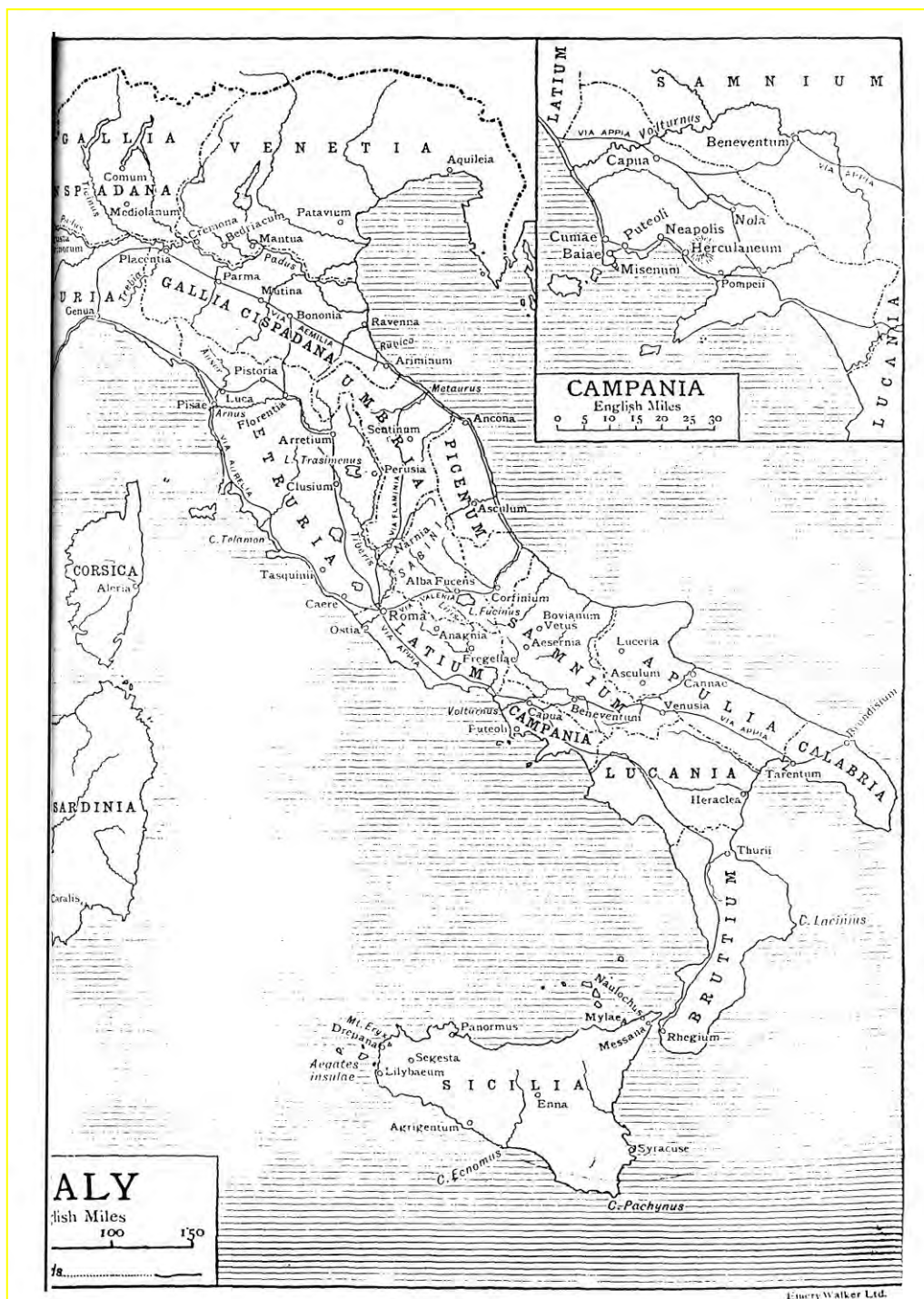
13.1 Geografia și etnografia Italiei preromane

Italia este o peninsulă în centrul Mării Mediterane. Munții Alpi, în nord, separă Italia de Europa centrală. În estul Italiei se află mările Adriatică și Ionică, în sud Marea Mediterană, iar în vest Marea Tyrrheniană. În apropierea țărmurilor Italiei sunt mai multe insule, cele mai importante fiind Sicilia, Sardinia și Corsica.

În antichitate, sub numele de Italia s-a înțeles, până în timpul lui Augustus, o altă realitate geografică decât se înțelege în mod curent, deoarece aceasta se întindea către nord până în ținuturile celtice, de care o separa, în mod simbolic, micuțul râu Rubicon. După reforma administrativă a lui Augustus, numele de Italia s-a întins până în munții Alpi, corespunzând cu accepțiunea de astăzi. Numele de Italia a fost difuzat mai ales de coloniștii greci din Magna Graecia. La început, această denumire se referea doar extremitatea sudică a peninsulei, dar trpstat, și mai ales odată cu unificarea romană, denumirea a fost extinsă spre nord, până spre teritoriile locuite de populațiile celtice. După unii scriitori greci, numele de Italia ar proveni de Italos, regele oenotrilor, populație istorică din sudul peninsulei care ar fi avut și numele alternativ de itali. Etimologia cuvintelor Italos și Italia este obscură.

La începutul istoriei sale, Roma a fost o mică cetate din Latium. Romanii făceau parte dintre populațiile latine, care locuiau din timpuri imemorabile această provincie istorică a Italiei. În comparație cu Grecia, unde a evoluat de-a lungul istoriei antice esențialmente un singur popor, Italia preromană era un adevărat mozaic etnic, fiind locuită de numeroase populații cu limbi și origini foarte diverse. Pe versantul tyrrhenian al Munților Apennini, erau, de la nord către sud, ligurii, etruscii și latinii; pe versantul Adriatic erau veneții, picenii, apulii și messapii. În centrul Italiei, de-a lungul Munților Apennini, era populațiile osco-umbro-sabellice, după numele populațiilor înrudite, oscii, umbrii, samniții, frentanii, lucanii și brutii. În Sicilia erau, în partea estică, siculii iar în partea vestică sicanii. În nordul Italiei erau populațiile celtice sau gallice.

Aceste populații vorbeau limbi diferite. Unele dintre ele, cum erau etrusca, sicana și limbile din Sardinia și Corsica erau neindoeuropene. Celelalte erau indoeuropene. Cu alte cuvinte, în Italia nu putem vorbi, pentru epoca antică, de un popor și o limbă italică, ci de popoare și limbi italice. La aceste populații indo-europene, s-au adăugat, ca urmare a mării colonizări grecești, numeroși greci, mai ales în sudul Italiei și în Sicilia. În literatura de specialitate, grecii din Italia, pentru a fi deosebiți de celelalte populații indo-europene din peninsulă, sunt numiți *italiofi*. Aceste populații indoeuropene au pătruns în Italia în epoci diferite. Se pare că cei mai vechi au fost latinii și siculii, urmași de populațiile osco-umbro-sabellice și, către începuturile epocii fierului, de cele de pe litoralul adriatic. Așa cum arată harta etnică a Italiei, procesul de indoeuropenizare s-a produs dinspre est către vest, și nu din nord către sud, așa cum s-a crezut multă vreme.

13.2. Etruscii

Dintre populațiile din Italia care, înaintea Romei, au jucat un rol important etruscii sunt cei mai reprezentativi. Etruria se află la nord de Latium, învecinându-se către est și nord est cu teritoriile locuite de celți, iar în nord cu cele ale ligurilor. Etruscii erau denumiți de greci tyrrhenieni, de unde și numele Mării Tyrrheniene care s-a păstrat până astăzi, iar de romani *tusci* sau *etrusci*, de unde și numele de Toscana de astăzi.

În antichitate, erau mai multe opinii în legătură cu originea acestei populații. După unele, ei ar fi fost identificați cu populația mitică a pelasgilor și originari din Grecia; după Herodot și cei care l-au urmat, ei ar fi fost originari din Lydia; după Dionysios din Halicarnas, ei erau autohtoni. Cercetătorii moderni consideră că la formarea etnosului etrusc au concurat elemente etnice cu origini diferite, dar că, în esență, procesul etnogenezei acestui popor este un fenomen ce a avut loc în Italia.

Limba etruscă, deși este cunoscută prin numeroase inscripții, nu este încă descifrată. După toate probabilitățile, ea este o limbă neindoeuropeană.

Civilizația etruscă se individualizează, printre celelalte civilizații contemporane din Italia, către începutul secolului al VIII-lea. Etruscii nu au constituit niciodată un stat unitar, ci erau mai multe orașe –state, asemănătoare cu cele grecești. Printre cele mai însemnate cetăți etrusce erau Tarquinia, Caere, Vei, Vulci, Vetulonia, Volsini, Volterra, Clusium, Cortona, ș.a. În secolele VIII-VI, cetățile etrusce erau conduse de regi (*lucumoni*), după care regalitatea a fost abolită și înlocuită cu guvernări oligarhice. În epoca oligarhică, statele etrusce erau conduse de magistrați. Se pare că cel mai înalt magistrat era *zilath*, identificat de romani cu magistratura de *praetor*. Alte magistraturi erau *purthne* și *maru*. În ceea ce privește organizarea socială, lumea etruscă era divizată în oameni liberi, sclavi (*lautni*) și clienți (*etera*). Trebuie remarcat că instituția clientelatului se regăsește de asemenea la romani și la celți.

În secolele VII-VI, etruscii își extind dominația către sud, în Latium și Campania. Dominația etruscă la Roma este ilustrată de dinastia etruscă, reprezentată prin regii Tarquinius Priscus, Servius Tullius și Traquinius Superbus, și printr-o puternică influență a civilizației etrusce. În nord și nord-est, etruscii au întemeiat numeroase așezări, mai importante fiind Felsina (azi Bologna), Ravenna și Rimini. Pe litoralul nordic al Adriaticii, etruscii au întemeiat împreună, cu grecii, așezarea de la Spina. Prezența etruscă în nordul Italiei a fost însoțită de intense schimburi comerciale cu populațiile aflate în nordul Italiei precum și cu cele din Gallia. De al sfârșitul sec. VI a.C., Etruria intră într-un proces de decădere cauzat de factori numeroși, cum au fost mai ales interesele opuse ale coloniștilor greci, ale carthaginezilor și romanilor. Expulzarea Tarquinilor de la Roma, în anul 509 a.C., a tăiat legăturile cu Campania, iar înfrângerile suferite în fața grecilor au dus la slăbirea influenței etrusce în sudul Italiei. Dar lovitura cea mai puternică o vor primi etruscii din partea romanilor. Încă din primele decenii ale republicii, romanii au intrat în conflict cu unele cetăți etrusce (Veei, Fidenae), care au fost cucerite după un timp îndelungat. În timpul războaielor cu samniții, cetățile etrusce au fost în general de partea samniților. Victoria romană în aceste războaie a însemnat instaurarea dominației romane asupra cetăților etrusce din Etruria propriu-zisă. Ctitoriile etrusce din nord au căzut sub dominația celților.

Etruscii au fost supuși unui lent proces de romanizare care s-a încheiat, în linii foarte generale, către începutul erei creștine. Cu toate acestea, ei au influențat la rândul lor pe romani. Astfel însemnele puterii de la romani, anume sceptrul, scaunul curul (*sella curulis*), toga, garda de lictori cu securi în fascii și, probabil, chiar conceptul de *imperium*, adică puterea supremă militară administrativă și judecătorească, erau de origine etruscă. De asemenea, de la etrusci au intrat în onomastica romană numeroase *gentilicia* (= nume care indicau ginta din care personajul făcea parte) terminate în *-inna* și *-enna*.

13.3. Istoria Romei

Îndelungata istorie a Romei are trei mari perioade: epoca regalității (753-509), epoca republicană (509-27) și epoca imperială (27 a.C.- 476 p.C.). Epoca republicii are, la rândul său, trei perioade: republica aristocratică, până în jurul anului 300 a.C.; republica democratică, până către sfârșitul sec.II a.C. și perioada războaielor civile până la sfârșitul republicii (27 a.C.). Epoca imperială are două mari perioade: *Principatul*, sau *Imperiul Roman timpuriu* (27 a.C.- 284 p.C.), și *Dominatul*, sau *Imperiul roman târziu* (după 284 p.C.). La moartea împăratului Teodosius cel Mare (395), Imperiul roman se împarte definitiv în două părți: Imperiul roman de apus, care va dura până în anul 476, când ultimul împărat roman, Romulus Augustulus, a fost înlăturat de la tron de populațiile germanice care se instalaseră în imperiu, și Imperiul roman de răsărit, care va supraviețui până în anul 1453, când turcii au ocupat Constantinopolul. Partea de răsărit a fostului Imperiu roman se va greciza treptat din punct de vedere lingvistic, mai ales după dinastia Iustiniană, devenind Imperiul grec bizantin.

Izvoarele istoriei Romei sunt foarte numeroase și diverse. Izvoarele scrise sunt deopotrivă în limba latină și în limba greacă. Primele scrieri care povestesc despre trecutul îndepărtat al Romei nu au fost scrise de romani, ci de greci. Ei au legat începuturile Romei de legenda războiului troian. Printre cele mai vechi izvoare ale istoriei Romei sunt listele anuale ale demnitarilor romani numite *fasti*. Dintre acestea, cele mai însemnate sunt *fasti consulares*. Aceste *fasti* au început să fie alcătuite sistematic din secolul IV a.C. De asemenea, romanii au întocmit de timpuriu *annales*, adică însemnări anuale despre cele mai importante evenimente. Aceste *annales* erau întocmite în colegiile pontifilor. În secolul III a.C., marele pontif (*pontifex maximus*) Publius Mucius Scaevola a editat optzeci de volume, constituind așa-numitele *Annales Maximi*. Fasti și Annales nu au ajuns până la noi, însă ele au fost folosite de istoricii romani de mai târziu. Tradiția romană spune că de timpuriu bărbații de stat și generalii romani care s-au remarcat în mod deosebit erau elogiați. Aceste *elogia* erau adeseori scrise la baza statuiilor care reprezentau pe acești bărbați.

Pentru perioada republicană, primele informații provenite de la autori romani sunt relativ târzii și sunt de natură literară. Este vorba de scriitori precum Cnaeus Naevius (274-206), care a descris în versuri primul război punic (*Bellum poenicum*). Quintus Ennius a scris în hexametree *Annales* care începeau cu Aeneas. Prima operă în proză consacrată trecutului roman a fost scrisă în limba greacă de nobilul roman Quintus Fabius Pictor, la sfârșitul sec. al III-lea a.C. Ea se numea *Annales* și se baza pe izvoare grecești și pe *fasti*. El a pus bazele analisticii romane. Printre cei mai de seamă analiști a fost Marcus Porcius Cato cel Bătrân (234-149). El a fost primul care a expus istoria romană în limba latină. Opera sa istorică se intitula *Origines*, și prezenta trecutul Romei de la întemeiere. Din această lucrare au ajuns până la noi numai unele fragmente. S-a păstrat însă tratatul *De agricultura*, care este un însemnat izvor pentru felul cum se practica agricultura la Roma în secolul al II-lea a.C. Pentru istoria războaielor punic, avem *Istoriile* lui Polybios (cca. 200 - cca.120), în limba greacă. Pentru perioada războaielor civile principalele surse sunt scrierile lui Cicero, Caesar, Sallustius, care au fost contemporani evenimentelor, și Appianos, care a scris mai târziu, pe la jumătatea sec. II p.C. Caesar a scris *Commentarii de bello Gallico*; Sallustius a scris *De bello Jugurthino*, *De coniuratione Catilinae* și *Historiae*. Appianos a scris, în limba greacă, *Războaiele civile*. În perioada lui Augustus au scris doi istorici însemnați, Titus Livius și Dionysios din Halicarnas. Primul scrie o vastă istorie a Romei, de la începuturile sale, intitulată *Ab Urbe condita libri*, iar cel de-al doilea scrie, în limba greacă, *Antichități romane*. Dintre istoricii epocii Principatului, cel mai de seamă a fost Tacitus, care scrie *Annales*, *Historiae* și *Germania*. Contemporan cu Tacitus este Caius Suetonius Tranquillus, care a scris *Viețile celor doisprezece cesari* (*Vitae duodecim Caesarum*). Cassius Dio Cocceianus a scris în limba greacă *Istoria romană*. Dintre scrierile istorice din epoca dominatului, mai importante sunt *Scriptores Historiae Augustae*, *Istoria romană* al lui Ammianus Marcellinus și *Historia ecclesiastica* a lui Eusebius.

Inscripțiile latine, în număr foarte mare, aduc o contribuție foarte importantă la cunoașterea istoriei romane. Ele sunt publicate într-o colecție generală intitulată *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Sunt numeroase alte colecții tematice sau regionale.

13.4. Roma regală (cca. 753-509)

În conformitate cu calculele făcute de eruditul roman din sec. I a.C. Marcus Terentius Varro, Roma ar fi fost întemeiată la 21 aprilie 754/753 a.C. Este o dată acceptată în mod tacit de istorici, deși nu putem controla cu date independente cronologia lui Varro. Trecutul îndepărtat al poporului roman este învăluit în legendă. Grecii au fost aceia care au făcut primele speculații despre istoria timpurie a romanilor, pe care au încadrat-o în filonul tradițional al istoriei grecești. În conformitate cu aceste povestiri, care au fost sintetizate de Vergilius în poemul său *Eneida*, începuturile Romei sunt legate de mitul războiului troian. Eroul troian Aeneas, fiul lui Anchise și al zeiței Aphrodita, ar fi scăpat de la distrugerea Troiei împreună cu tatăl și fiul său și cu un grup de tovarăși. După lungi peregrinări pe mare, Aeneas a ajuns în Latium unde s-a impus printre conducătorii locali. După moartea sa, fiul său Ascanius întemeiază orașul Alba Longa unde vor domni în continuare 12 regi, descendenți ai săi. Ultimul rege, Amulius, îl detronase pe fratele său Numitor, obligând-o pe fiica acestuia, Rhea Sylvia, să devină vestală, pentru a nu avea copii. Dar zeul Marte s-a îndrăgostit de ea, născând astfel doi gemeni, Romulus și Remus. Ca și în legendele relative la Sargon I, Moise sau Cyrus al II-lea, unde aceste personaje trebuiau ucise, cei doi gemeni au scăpat de la moarte fiind alăptați de o lupoaică și apoi crescuți de o familie de păstori. Ajunși la maturitate, cei doi gemeni au repus în drepturi pe Amulius și au hotărât întemeierea unei noi cetăți pe malul Tibrului, acolo unde fuseseră hrăniți de lupoaică. Între cei doi frați s-a iscat o ceartă în urma căreia Remus a fost ucis.

Cercetătorii moderni consideră că această legendă nu are legătură cu realitatea istorică, deoarece romanii și latinii nu erau troieni, ci o populație din Latium, apariția și dezvoltarea ei datorându-se unor factori complecși de natură mitologică și politică. De origine greacă, această legendă a fost acceptată de romani și folosită adesea în susținerea intereselor lor politice. În plan intern, reprezentanții gintei Iulia, și mai ales Iulius Caesar și nepotul său, Octavianus, devenit primul împărat roman, care se considerau descendenți ai întemeietorilor troieni, au speculat în interes propriu această legendă.

Epoca regală este în genere puțin cunoscută. Cercetările arheologice din Latium, Italia centrală și din Campania au arătat că Roma a apărut ca o aglomerație de tip urban relativ târziu, în timpul dominației etruscilor. Până atunci, așezarea de pe Palatin nu se deosebea în mod fundamental de multe alte localități din Latium. În conformitate cu tradiția analistică romană, consemnată de istoricii romani de mai târziu, Roma a fost condusă de șapte regi. Primul dintre aceștia, Romulus, este considerat un personaj legendar, pentru a da Romei un întemeietor. Ceilalți șase, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Martius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius și Tarquinius Superbus, sunt personaje istorice reale. Pe seama fiecăruia dintre acești regi, tradiția legendară a pus un număr de înfăptuiri prin care Roma a devenit o cetate cu o organizare politică și socială caracteristică. Până la Servius Tullius, Roma era condusă de un rege ajutat de senat care era format din trei sute de membrii, reprezentând cele trei sute de ginți, și de o adunare a curiilor, *comitia curiata*, care reprezenta adunarea poporului. *Populus romanus* era format din trei triburi: *Ramnes* sau *Ramnenses*, *Tities* sau *Titienses* și *Luceres*. Fiecare trib era format din zece *curii*, iar fiecare curie avea zece *ginți*. Așadar, la Roma erau trei triburi, treizeci de *curii* și trei sute de *ginți*.

În a doua jumătate a secolului VI a.C. a domnit regele Servius Tullius. Pe seama sa, tradiția a pus o însemnată reformă cu caracter social și militar. Critica istorică consideră însă că această reformă a căpătat forma pe care o cunoaștem astăzi mult mai târziu, în timpul republicii, deoarece în corpul acestei reforme nu se face nici o deosebire între patricieni și plebei, deosebiri care, în plan

politic, au dispărut abia către sfârșitul secolului al IV a.C. Reforma pusă pe seama lui Servius Tullius are unele puncte comune cu reforma timocratică a lui Solon și cu cea a lui Clisthenes. În conformitate cu această reformă, *populus romanus* era împărțit pe baza averii și după domiciliul atribuit fiecărui trib. Totodată reforma însemna și o reorganizare a armatei. Cetățenii erau împărțiți în 193 de *centurii*, formând șase clase în funcție de avere. În clasa I-a intrau cetățenii cei mai bogați care aveau o avere de cel puțin 100.000 de ași. Ei formau, din punct de vedere militar 98 de centurii, dintre care 18 erau de cavaleri și 80 de infanteriști, împărțiți în două categorii după vârstă și aptitudini, anume 40 de centurii de *iuniores* și 40 de *seniores*. Celelalte categorii aveau venituri mai mici și sarcini militare de asemenea mai mici. Alături de *comitia curiata*, a fost creată *comitia centuriata*, care a reprezentat timp de secole cea mai de seamă formă de manifestare a adunării poporului. Legea avea și prevederi referitoare la sistemul de vot. Se vota pe centurii, fiecare centurie având un vot, iar votul începea cu prima clasă, deoarece în concepția vechilor romani cei mai bogați erau cei mai interesați în apărarea patriei. Cum în prima categorie erau mai mult de jumătate din toate centurile, de obicei votul se limita la prima clasă, arareori votau și clasele a doua și a treia. S-a renunțat la cele trei triburi gentile, întreaga populație fiind împărțită în patru triburi, după criteriul teritorial al domiciliului: *Suburbana*, *Palatina*, *Esquilina* și *Collina*. Reforma atribuită lui Servius Tullius a avut o importanță excepțională în sistemul politic și social roman, prevederile sale reglementând viața politică de la Roma timp de multe secole, în fapt până la sfârșitul republicii, deși unele din prevederile sale au suferit de-a lungul secolelor unele modificări.

Epoca regală ia sfârșit în anul 509 a.C., când ultimul rege etrusc, Tarquinius Superbus, a fost înlăturat, deoarece a avut o domnie abuzivă care a nemulțumit o mare parte a cetățenilor romani. Aceste abuzuri au rămas întipărite în memoria istorică a romanilor, regalitatea fiind considerată un sistem de conducere odios. În locul regilor au fost aleși doi consuli, care au fost cei mai vechi magistrați romani, ei ilustrând noua formă de guvernământ de la Roma, *Respublica*.

13.5. Epoca republicii (509-27)

Sistemul politic republican s-a format de-a lungul timpului. Din punct de vedere constituțional, statul roman avea o anumită separație a puterilor în stat, fără ca aceasta să fie atât de clar marcată ca în constituțiile democratice moderne. Puterea legislativă era atribuită adunării poporului, puterea executivă și judecătorească, magistraților, la care s-a adăugat senatul, care avea numeroase și importante prerogative care vizau toate laturile sistemului politic roman.

Constituția romană s-a format de-a lungul unei neîncetate dispute politice între două categorii sociale fundamentale de la Roma, patricienii și plebeii.

Originea celor două categorii politice este și astăzi obiectul unor vii dispute științifice. Nu exisau deosebiri de limbă între cele două categorii, dar ele se deosebeau în ceea ce privește capacitatea politică a fiecăreia. Multă vreme, doar patricienii au avut drepturi politice, plebeii având doar drepturi economice. Probabil că, la origine, patricienii reprezentau populația propriu-zisă a Romei, așa cum sugerează numele lor, *patres*, «părinți», în timp ce plebeii erau cei veniți de-a lungul timpului în oraș, așa cum ne lasă să înțelegem etimologia cuvântului (din verbul *pleo*, «a umple»).

Deoarece erau în număr mare și aveau un rol important în viața economică romană, încă de la începutul republicii, plebeii au început o îndelungată luptă, încheiată cu succes, pentru drepturi politice. Această luptă s-a manifestat prin *secessio*, adică părăsirea în masă a Romei de către plebei, pentru a se refugia pe muntele Aventin. Prima secesiune a avut loc în anul 494-493 și a avut ca rezultat instituirea *tribunilor plebei* care aveau misiunea de a apăra interesele plebeilor în fața statului roman. La început, erau doi plebei corespunzând celor doi consuli, apoi patru corespunzând celor patru triburi urbane, iar începând din 475 numărul lor a ajuns la zece. Tribunii plebei aveau prerogative foarte mari ceea ce a făcut ca ei să reprezinte în timpul republicii un factor constituțional de cea mai mare importanță. Erau persoane sacrosancte și inviolabile. Aveau dreptul

de veto (*ius intercessionis*), adică dreptul de a se opune oricărei măsuri care leza interesele plebeilor, aveau *ius auxilii*, prin care acordau sprijin plebeilor urmăriți de autoritățile romane, casa tribunului plebei fiind inviolabilă, și aveau *ius edicendi*, adică dreptul de a emite edicte privitoare la plebei. Prerogativele tribunilor nu erau opozabile hotărârilor *dictatorilor*.

Cel de-al doilea moment important în lupta plebeilor pentru drepturi politice a fost *Legea celor 12 table* (*Lex duodecim tabularum*). Ea a apărut, între anii 451-449, ca urmare a unei noi secesiuni a plebeilor. Legea celor 12 table a fost considerată de toți juriștii romani de mai târziu drept izvorul întregului drept public și privat roman. După Titus Livius, scopul acestui cod de legi era să stabilească egalitatea în drept a tuturor cetățenilor. Din multe puncte de vedere acest cod de legi se aseamăna cu legile apărute în cetățile grecești ceva mai devreme, de care a fost, foarte probabil, influențat. Legea celor 12 table nu a ajuns până la noi, dar spiritul și prevederile sale pot fi reconstituite în bună măsură după numeroasele referiri pe care le avem de la juriștii și scriitorii romani de mai târziu. Legea avea prevederi precise referitoare la modul cum se putea dobândi o avere mobilă, mai ales vitele, și o avere imobilă, în primul rând pământul. În esență aceste prevederi asigurau trecerea de la forma precară – *possessio* – la forma deplină de proprietate asupra pământului. De asemenea, legea stabilea și dreptul familiei. *Pater familias* avea puteri depline asupra întregii familii, care era formată din soție, copii, nepoți și strănepoți. Căsătoriile erau, în conformitate cu acest cod de legi, de două tipuri. Una era prin *confarreatio* și era valabilă pentru gințile patriciene, iar cealaltă era prin *coemptio* și se referea la gințile plebeine. Totodată, legea interzicea căsătoriile între membrii celor două grupuri sociale. Acest drept va fi câștigat prin *Lex Canulea* din anul 445 a.C.

Un moment important în egalizarea celor două grupuri sociale îl reprezintă legile *Licinia - Sextia* din anul 367, numite astfel după numele inițiatorilor ei, tribunii plebei C.Licinius Stolo și L.Sextius Lateranus, prin care cea mai însemnată magistratură romană, consulatul, a devenit accesibilă plebeilor. De acum înainte, în mod obligatoriu, unul din cei doi consuli trebuia să fie de origine plebeiană. În anii și deceniile următoare, și celelalte magistraturi au devenit accesibile plebeilor: *edilitatea curulă*, după 367; *censura*, în 351; *praetura*, în 337; în anul 367, colegiul preoților *sacris faciundis*, care până atunci avea cinci membrii, a sporit la numărul de zece (*decemviri sacris faciundis*), din care jumătate erau aleși dintre plebei. *Colegiul augurilor* și demnitatea de mare pontif (*pontifex maximus*) au devenit accesibile plebeilor în anul 300 a.C., prin *Lex Ogulnia*. Prin aceste legi s-a consfințit egalitatea în drept dintre patricieni și plebei, ceea ce marchează sfârșitul perioadei arisocratice din istoria Romei,

Puterea executivă și judecătorească erau prerogative ale *magistraților*. Magistrații erau persoane alese de adunarea poporului în vederea exercitării în stat, într-un anumit interval de timp, a puterii publice ca o sarcină de onoare (*honor* sau *honos*). De obicei, magistrații romani erau aleși pentru un an. Excepție făceau *dictatorii*, care erau aleși pe șase luni, și *cenzorii*, care erau aleși pe cinci ani. Excepționând de asemenea pe dictatori, ceilalți magistrați aveau cel puțin un coleg, toți colegii având puteri identice (*par potestas*). Magistraturile erau ordinare și extraordinare. Cele ordinare erau, în ordine descrescătoare, *consulatul*, *praetura*, *censura*, *edilatul* și *cvestura*. Tribunatul plebei nu făcea parte, în mod normal, dintre magistraturi. Totuși, cu timpul, acesta s-a apropiat foarte mult de condiția de magistratură. După însemnele exterioare caracteristice, magistrații erau *curuli* (consulii, praetorii, censorii, edilii curuli și dictatorii), și magistrații *necuruli* (cvestorii, edilii plebei și tribunii). Magistrații curuli asistau la ședințele senatului pe un fotoliu încrustat cu fildeș (*sella curulis*), pe când ceilalți foloseau o simplă bancă (*subsellium*). Din punctul de vedere al prerogativelor și al puterii, magistrații erau *cum imperio* (consulii, praetorii, dictatorii și *magister equitum*) și *sine imperio* (censorii, tribunii, edilii, cvestorii). În noțiunea de *imperium* intrau: dreptul de a recruta și a comanda armate, jurisdicția în materie penală, civilă și administrativă, dreptul de a constrânge pe împiricinați să se înfățișeze înaintea instanțelor de judecată, dreptul de a aresta pe cei care nu se supuneau ordinelor lor ș.a.

Pentru a accede la magistraturi, cetățenii trebuiau să îndeplinească unele însărcinări

prealabile care erau de natură militară sau administrativă. În mod normal, se începea cu magistratura inferioară și se înainta treptat până la magistratura cea mai înaltă care era consulatul. Aceasta constituia *cursus honorum*, adică ordinea în exercitarea magistraturilor (*quaestor* → *edilul curul* → *ensor* → *praetor* → *consul*). Cvestorii au apărut încă din primul an al republicii. Ei erau subalternii consulilor, fiind numiți de aceștia. Mai târziu cvestorii erau aleși de *comitia tributa*. La început au fost doi cvestori, pe vremea lui Sulla s-a ajuns la 20, iar în timpul lui Caesar erau 40. Cvestorii (*quaestores*), administrau tezaurul public, arhivele statului și vindeau prăzile de război. Edilii (*aediles*), în număr de doi, erau, la început, subalterni ai tribunilor plebei și, de aceea, se numeau *aediles plebeii*. Mai târziu (367/366), a fost instituită magistratura de *edil curul*, însărcinată cu supravegherea jocurilor publice. Cu timpul, cele două magistraturi s-au unit în una singură. Edilii erau aleși de *comitia tributa*. Ei, erau cei care supravegheau organizarea și funcționarea piețelor, aveau *cura annonae*, adică erau însărcinați cu aprovizionarea populației; tot ei organizau spectacole publice. Censorii (*censores*), au apărut mai târziu în sistemul magistraturilor romane (443 a.C.). Erau aleși pe cinci ani și aveau prerogative foarte importante. Ei făceau censul, adică încadrau pe cetățeni în una din cele șase clase cenzitare, întocmeau listele senatoriale, stabileau veniturile și cheltuielile bugetare ale statului, supravegheau moravurile publice. Datorită acestor prerogative, censura a devenit o magistratură foarte râvnită. Spre sfârșitul republicii, ea și-a pierdut din importanță. Censorii erau aleși în *comitia centuriata*. Praetorii (*praetores*), aveau prerogative mai ales în ceea ce privește organizarea instanțelor de judecată de la Roma. Praetura a apărut mai târziu, în anul 376-366, prin desărcinarea consulilor de competența jurisdicției civile. La început a fost un singur praetor, numit *praetor urbanus*, deoarece prerogativele sale se limitau la Roma. Prin lărgirea hotarelor statului roman, în anul 242, a apărut un al doilea praetor, numit *peregrinus*, deoarece judeca cauzele dintre cetățenii romani și *peregrini*, adică acei locuitori ai imperiului roman din teritoriile cucerite. Cea mai înaltă magistratură ordinară era consulatul. Consulii (*consules*), au apărut în primul an al republicii (509 a.C.). erau în număr de doi, cu puteri egale, și întruchipau puterea supremă administrativă și judecătorească. Toți ceilalți magistrați erau obligați să li se supună. Erau principalii comandanți militari. În cazuri excepționale (grave primejdii externe, revolte populare ș.a.), senatul institua, pentru șase luni, *dictatura*. Era un singur *dictator*, cu puteri discreționare. Tribunii plebei nu mai aveau nici un fel de putere în fața dictatorului. El era ajutat în exercitarea prerogativelor sale, de un *magister equitum*, comandantul cavaleriei. Romanii au apelat cu reținere la dictatură. În epoca războaielor civile, adeseori dictatorii erau aleși pe timp nelimitat, încălcându-se astfel tradiția constituțională romană. Astfel de dictatori au fost Lucius Cornelius Sulla și Caius Iulius Caesar.

Adunarea poporului avea prerogative legislative și electivă. Voința populară s-a manifestat, la Roma, prin intermediul a trei tipuri de adunări care au apărut de-a lungul timpului. Cea mai veche, încă de pe vremea regilor, a fost *comitia curiata*. După reformele atribuite lui Servius Tullius, acesteia i s-a adăugat *comitia centuriata*, numită în Legile celor 12 table, «adunarea cea mare» (*comitatus maximus*), deoarece ilustra în cel mai înalt grad noțiunea de *adunare a poporului*. *Comitia centuriata* vota pe centurii, începând cu prima clasă. Ea alegea prin vot pe magistrații superiori (consuli, praetori și censori) și emitea legi (*leges*). Cea de a treia formă de manifestare a adunării poporului a fost *concilium plebis*, «adunarea plebeilor». Deoarece această adunare avea loc pe triburile în care erau înscrși plebeii, *concilium plebis* mai era denumit și *comitia tributa*. Convocarea ei se făcea de către tribunii plebei, iar hotărârile sale, valabile doar pentru plebei, se chemau *plebiscita* (la singular, *plebiscitum*). Cu timpul (până în anul 286 a.C.), plebiscitele au căpătat putere de lege pentru toți romanii. În epoca republicană, prerogativele adunării curiilor (*comitia curiata*) au devenit tot mai mici, iar activitatea acesteia era în bună măsură formală. Ea era convocată de marele pontif și era însărcinată cu sancționarea alegerii magistraților superiori de către *comitia centuriata*, conferindu-le *imperium*.

Senatul a apărut încă din epoca regalității, probabil ca un sfat al bătrânilor (*senex* = bătrân). În epoca republicană, senatul a devenit una din instituțiile fundamentale ale statului roman.

Senatorii erau aleși mai întâi de consuli, apoi de cenzeni. Până la Sulla, numărul senatorilor a fost de 300, apoi de 600, 900 în timpul lui Caesar și 1000 în timpul celui de-al doilea triumvirat. Senatul roman avea prerogative foarte însemnate. 1. Confirma legile pe care le adopta adunarea poporului, le interpreta, adaptându-le la cazurile particulare și, în unele cazuri, le putea suspenda aplicarea (*legibus solvere*). 2. Declara *senatus consultum ultimum*, adică starea de urgență, prin care consulii erau însărcinați să ia măsurile necesare pentru înlăturarea primejdiei care amenința statul (*caveant consules ne quid detrimenti reipublicae capiat*); 3. Putea suspenda pe magistrați din funcție; 4. Propunea numirea unui dictator; 5. Avea un rol foarte important în administrarea finanțelor statului; 6. Controla activitatea cultelor și putea accepta introducerea unor noi culte la Roma; 7. Dirija politica externă; 8. Fixa contingentele de soldați și numea comandanții armatelor. În epoca republicii, senatul era o citadelă a aristocrației. Poziția sa deosebită rezulta și din aceea că el era păstrătorul moravurilor străbune (*mos maiorum*), iar autoritatea sa era una părintească (*auctoritas patrum*). Hotărârile senatului se luau în numele său și al poporului roman (*Senatus populusque romanus*).

Politica externă romană în epoca republicii

Istoricii și scriitorii romani din epoca lui Augustus considerau că Roma a fost predestinată să conducă lumea. Realitatea a fost desigur alta, deoarece studiul istoriei romane ne arată că Imperiul Roman s-a format de-a lungul a șase secole.

Armata romană (*exercitus romanus*) a fost una din instituțiile fundamentale ale statului roman și principalul instrument al acestuia în promovarea politicii externe romane. Armata romană a cunoscut o evoluție în ceea ce privește organizarea ei. La început, doar patricienii și clienții lor furnizau efectivele militare, fiecare curie contribuind cu câte 100 infanteriști și 10 călăreți. În această perioadă timpurie, armata număra, deci, 3000 pedestrași și 300 călăreți. Reforma serviană reface armata astfel: cele 18 centurii equestre constituiau cavaleria, următoarele cinci clase infanteria grea și ușoară; centuriile mai sărace formează corpul de geniu și muzica militară. Obligația de a servi în armată începe la 17 ani și se încheie la 60, dar *iuniores* (între 17 și 46 ani) constituie armata activă, în vreme ce *seniores* (între 46 și 60 ani) formează armata sedentară, rezidentă chiar la Roma. Tradiția îi atribuie lui M. Furius Camillus introducerea soldei în timpul campaniilor și înființarea ca unitate tactică a *manipulului*, legiunea cuprinzând 30 manipuli, iar fiecare *manipulus* fiind alcătuit din două *centurii*. În luptă, manipuli erau dispuși pe trei rânduri intercalate (tinerii - *hastati*, maturii - *principes*, experimentații - *triarii*). Marius (sfârșitul secolului al II-lea-începutul secolului I a.C.) a creat o armată de profesioniști deschizând armata romană accesului celor mai săraci. Soldații se angajează pe o durată de 16 ani, timp în care poartă în permanență armele. Această hotărâre a permis recrutarea unei armate numeroase, cu atât mai mult cu cât, după războiul cu *socii*, Italia, inclusiv Gallia Cispadană, a primit dreptul de cetățenie romană. Marius a adoptat ca unitate tactică cohorta (600 oameni), cuprinzând un manipuli de *hastati*, unul de *principes* și unul de *triarii*. O legiune cuprinde 10 cohorte, la care se adaugă 1 000 călăreți. Reforma lui Marius a stat la baza armatei romane mai bine de trei secole. Ultima mare reformă a armatei romane a fost târziu, în timpul împăratului Diocletianus (284-305), când au fost create două categorii de trupe, *limitanei*, adică armata fixată pe graniță, și *milites palatini*, reprezentând armata de manevră.

La începuturile istoriei sale, Roma era o cetate care nu se deosebea în mod semnificativ de altele care făceau parte din *Liga latină*, ligă care reunea mai multe cetăți din Latium. Tradiția analitică romană spune că cel mai vechi conflict la care a participat Roma a fost acela cu Liga latină, din anul 496, în care s-a remarcat dictatorul roman Albinus Postumius Regillianus. În urma acestui război romanii au încheiat primul lor tratat de pace, acela cu latinii (493 a.C.) Este primul dintr-un lung șir de tratate pe care romanii le vor încheia cu diferite state cu care au fost în conflict. Câțiva ani mai târziu, profitând de slăbirea puterii etruscilor, romanii au început seria conflictelor cu

aceștia, care va dura până către a doua jumătate a secolului al III-lea a.C. Printre primele cetăți etrusce cucerite de romani au fost Veii, Fidenae și Volsinii. Către a doua jumătate a secolului al V-lea, romanii au avut conflicte cu volscii și cu equii, în urma cărora o parte a teritoriilor acestor populații au fost anexate Romei.

Expansiunea romană a fost întreruptă de invazia celților, numiți de romani galli, din anul 390 a.C. Este vorba de cel de-al doilea val celtic, ajuns în nordul Italiei. Triburile insubrilor și cenomanilor s-au instalat la nord de fluviu, iar cele ale boilor și lingonilor au cucerit regiunea de la sud de fluviu. În aceste împrejurări, cetățile etrusce din bazinul fluviului Pô au fost cucerite iar vechiul oraș etrusc Felsina își va schimba numele în Bononia (azi Bologna). Romanii au încercat să oprească înaintarea către sud a gallilor, dar în bătălia care a avut loc pe malul râului Allia, afluent al Tibrului, ei au suferit o gravă înfrângere care a rămas întotdeauna în memoria romanilor ca zi de doliu (*dies religiosus*). Roma a fost ocupată și incendiată. Numai Capitoliul a rezistat, sub conducerea lui M. Manlius Capitolinus. Gallii s-au retras numai după ce au primit, ca răscumpărare, o mie de livre de aur.

După înlăturarea primejdiei gallice, romanii au luat unele măsuri de întărire a apărării Romei. Au fost refăcute zidurile, cu o lungime de 11 km, prevăzute cu 16 porți. Suprafața din interiorul acestor ziduri era de 426 ha. Totodată, au fost făcute unele schimbări în ceea ce privește organizarea armatei, precum și unele îmbunătățiri ale armamentului. Către a doua jumătatea a secolului IV a.C., hegemonia romană se întindea pe un teritoriu de circa 6000 km².

Între anii 343 și 290 sunt așa numitele războaie cu samniții numite astfel deoarece principalul adversar al romanilor au fost samniții. În realitate aceste războaie au fost purtate cu mai multe populații din centrul și sudul Italiei, inclusiv cu etruscii și cu grecii. În timpul acestor războaie, romanii au fost confrunțați cu vaste coaliții care au pus adeseori în dificultate statul roman. Primul război cu samniții a fost între anii 343-341. Principalul rezultat al acestui conflict a fost anexarea Campaniei și impunerea definitivă a hegemoniei romane asupra orașelor latine, care nu mai aveau dreptul să aibă raporturi directe între ele (*ius commercii* și *ius connubii*) și deveneau cetăți fără drepturi politice (*civitates sine suffragio*). Celelalte două războaie cu samniții au fost între anii 324-290. În aceste războaie, romanii au luptat pe mai multe fronturi, în Etruria, în Samnium și în Campania. În timpul acestor războaie, s-au remarcat mari comandanți militari, precum L. Papirius Cursor, Q. Fabius Rullianus, P. Decius Mus și M. Curius Dentatus. Consecințele războaielor cu samniții au fost foarte importante, deoarece întreaga Italie, cu excepția teritoriilor celtice din nord și a cetăților grecești din sud, a intrat sub dominația romană.

Între anii 282-272 are loc războiul cu colonia greacă Taras, numită de romani Tarentum, învinută de romani că, în timpul războaielor cu samniții, a sprijinit financiar coalițiile anti-romane. Deoarece Tarentul nu avea forțe armate comparabile cu cele romane, a apelat la Pyrrhus, regele Epirului. Războiul a fost foarte dificil, romanii suferind mai multe înfrângeri, având mari pierderi în oameni. Totuși, ei au profitat de slăbiciunile lui Pyrrhus, obținând victoria decisivă de lângă Maleventum, care își va schimba numele, în cinstea acestei victorii, în Beneventum. Consecințele războiului cu Tarentul au fost și ele importante deoarece autoritatea romană s-a extins mult în sud, afectând deopotrivă interesele cetăților grecești și pe cele ale carthaginezilor, pregătind astfel o nouă etapă în expansiunea romană, anume războaiele punice. Dacă în anul 338 a.C. Roma își exercita autoritatea asupra unui teritoriu de cca. 11.000 km², la sfârșitul războaielor cu samniții și cu Tarentul, suprafața acestui teritoriu era de cca. 80.000 km², ceea ce transforma Roma în cel mai puternic stat din Peninsula italică

Războaiele punice sunt denumite astfel după numele de puni (*poeni*) sub care erau cunoscuți în Italia carthaginezii. Carthagina era o veche colonie feniciană a Tyrului, care a cunoscut o dezvoltare remarcabilă datorită comerțului intermediar în întregul bazin occidental al Mediteranei. Interesele carthaginezilor vizau și Sicilia, unde erau de altfel unele colonii feniciene. Aici, în sudul Italiei și în Sicilia, s-au întâlnit interesele romanilor cu cele ale carthaginezilor. Războaiele punice, și mai ales cel de-al doilea, au avut o importanță cu totul deosebită pentru

evoluția statului roman, deoarece Roma a fost la un pas de a fi înfrântă, cu consecințe greu de imaginat pentru evoluția ulterioară a lumii antice și, desigur și a celei medievale și moderne.

Primul război punic (264-241) a avut ca pretexte unele conflicte locale din Sicilia. Pentru aplanarea acestor conflicte, au fost chemați în ajutor atât carthaginezii cât și romanii, aceștia din urmă fiind interesați să elimine concurența carthagineză. Războiul a fost foarte schimbător, cu victorii și înfrângeri de o parte și de alta. Carthaginezii n-au știut să profite de supremația lor maritimă și au lăsat inițiativa pe seama romanilor care și-au construit, la rândul lor, o puternică flotă cu care a obținut câteva victorii navale care au hotărât soarta războiului. Carthaginezii au fost nevoiți să ceară pace, care s-a încheiat prin pierderea posesiunilor cartagineze din Sicilia, și prin plata unei despăgubiri de război de 3200 talanți. Victoria romană din primul război punic a avut consecințe dramatice pentru carthaginezi, care pierdeau astfel una dintre cele mai de seamă piețe de desfacere. De asemenea, ei au pierdut și influența pe care o aveau în Sardinia și Corsica.

Pentru a depăși dificultățile cauzate de înfrângerea din primul război punic, carthaginezii au hotărât să cucerească Hispania, vast teritoriu cu numeroase bogății ale solului și ale subsolului, cu o numeroasă populație celtiberă. În anii 237/6, generalul cartaginez Hamilcar Barcas a început cucerirea Hispaniei. După moartea acestuia (228/9), la conducerea operațiunilor militare a fost numit Hasdrubal, iar după moartea acestuia, fiul lui Hamilcar Barcas, Hannibal, în vârstă de numai 25 de ani. Hannibal era pătruns de ura împotriva romanilor și toate acțiunile sale ulterioare au avut drept țel distrugerea statului roman. El a continuat cucerirea Hispaniei. Ceea ce a înveninat raporturile dintre romani și carthaginezi a fost ocuparea de către aceștia din urmă a orașului Saguntum, cu care romanii încheiaseră, în anul 227 a.C., un tratat de alianță. Romanii au trimis o ambasadă în Carthagina care a cerut predarea lui Hannibal. La refuzul conduceri carthagineze, romanii au declarat război.

Ambele tabere făcuseră mari pregătiri. Romanii voiau să poarte războiul în afara Italiei și, pentru aceasta, au pregătit două armate care urmau să fie trimise în Hispania și în nordul Africii. Dar acest plan a fost răsturnat de acela a lui Hannibal, greu de imaginat pentru acele vremuri, care a conceput purtarea războiului în Italia, mizând pe faptul că populațiile din Italia, abia cucerite de romani, aveau să-l sprijine. Astfel a început cel de al doilea război punic, cel mai dificil pe care îl purtasera romanii până atunci (218-201). Hannibal a pornit din Hispania cu o numeroasă armată, s-a îndreptat spre nord, a trecut Munții Pirinei, a străbătut sudul Galliei și Munții Alpi ajungând, spre surprinderea romanilor, în anul 218 în nordul Italiei. Aici romanii au fost înfrânți în două bătălii sângeroase (Ticinus și Trebia), după care carthaginezii au înaintat în Etruria, unde au înfrânt din nou pe romani lângă lacul Trasimenus. După această victorie, Hannibal, care a avut și el pierderi însemnate, a înaintat pe țărmul Mării Adriatice, pentru a stabili legătura cu Carthagina, stabilindu-se în Apulia. În anul 216 a.C., în Apulia, la Cannae, a avut loc cea mai mare bătălie din acest război, terminată cu o catastrofă pentru romani, care au pierdut cea mai mare parte a armatei (peste 30.000 de soldați), precum și pe unul dintre consuli, Lucius Aemilius Paulus. Hannibal, care se dovedise încă o dată a fi un general de geniu, nu a profitat însă îndeajuns de această victorie, permițând romanilor să-și refacă forțele și să preia inițiativa strategică. În anii următori, romanii și-au reimpus dominația asupra Campaniei și Siciliei și au obținut unele victorii în Hispania, unde fusese trimis un corp expediționar încă de la începutul războiului. În această etapă a războiului, de la romani s-au remarcat mai ales comandanți militari din ginta Scipionilor. În anul 209, Publius Cornelius Scipio cucerește Carthagina Nouă, ceea ce a marcat sfârșitul dominației carthagineze în Hispania (anul 206 a.C.), și începutul dominației romane în această peninsulă. În anul 204 a.C., în fruntea unei puternice armate, Scipio debarcă în Africa. La Zama, romanii obțin victoria decisivă împotriva lui Hannibal, marcând sfârșitul acestui lung și sângeros conflict. Prin pacea care s-a încheiat, Carthagina pierdea toată flota precum și posesiunile, cu excepția celor din Africa, și era obligată să plătească, în decurs de 50 de ani, o despăgubire de 10.000 talanți. Tratatul de pace avea o prevedere foarte perfidă, anume interzicea carthaginezilor să poarte război în nordul Africii fără acordul romanilor. Încălcarea acestei prevederi a constituit pretextul pentru declanșarea, mai târziu, a celui

de-al treilea război punic (149-146), deși Carthagina încetase să mai fie o primejdie pentru romani. Carthagina a fost distrusă, iar teritoriul său va forma prima provincie romană din Africa.

Consecințele victoriei romane în cel de-al doilea război punic au fost deosebit de însemnate. Roma devenea cel mai puternic stat din partea occidentală a bazinului mediteranean. Din această poziție, romanii vor intra în conflict cu statele elenistice din bazinul oriental al Mediteranei (Macedonia, statul Seleucizilor și Egiptul). Expansiunea romană în răsărit este un alt mare capitol al procesului de formare al Imperiului roman, care durează din anul 228, când este primul război cu ilirii, până în anul 31, când ultimul stat elenistic, Egiptul Lagizilor, a fost transformat în provincie romană. În urma celor trei războaie macedonene (215-168), Macedonia, cel mai important stat elenistic din Peninsula Balcanică, a fost transformată în provincie romană (148 a.C.) care, după anul 146 a.C., va cuprinde și Grecia. Între 192 și 63 romanii vor duce mai multe războaie cu regatul Seleucizilor, în urma cărora statul acestora a fost desființat. În anul 31 ca o consecință a războiului civil dintre gruparea lui Octavianus și aceea a lui Antonius, Egiptul, ultimul stat elenistic important, a fost transformat în provincie romană. Ca urmare a expansiunii romane către răsărit, la sfârșitul republicii hotarul statului roman se stabilise pe Eufrat.

În partea vestică, romanii și-au impus definitiv dominația supra Hispaniei abia în timpul lui Augustus, deoarece locuitorii de aici au acceptat cu greu dominația romană, răsculându-se adeseori. Nordul Africii a intrat sub stăpânirea romană de asemenea către sfârșitul republicii. Ultima mare cucerire romană din epoca republicană, a fost Gallia, între anii 58-51. În timpul domniei lui Augustus au fost cucerite și teritoriile de la nord de Alpi, astfel că limesul roman se fixase pe linia Rinului și a Dunării superioare.

Epoca războaielor civile

Sistemul politic republican, care s-a dovedit foarte stabil timp de multe secole, a încetat să mai corespundă, către finele secolului al II-lea și începutul secolului I, realităților politice economice și sociale din Imperiul Roman. Această realitate se explică prin chiar istoria Romei, care a evoluat, de la un oraș-stat cu o întindere mică, la un vast imperiu. Sistemul constituțional roman fusese creat pentru necesitățile unui astfel de stat, care presupunea participarea directă a cetățenilor la treburile publice. Dar extinderea statului roman a făcut ca cetățenii care locuiau adeseori foarte departe de Roma, să nu mai poată participa la viața politică, ceea ce făcea ca cele mai însemnate măsuri care se luau în *comitia centuriata* să fie opera plebei romane, o categorie socială care constituia o masă de manevră în mâna politicienilor care putea să-i cumpere voturile. La aceasta trebuie adăugate și alte cauze, cum ar fi rolul tot mai mare jucat de armată, precum și unele transformări suferite de economia și societatea romană. Reforma armatei romane făcută de Marius a transformat-o dintr-o armată prin excelență cetățenească, cum fusese până atunci, într-o armată de profesie, în care soldații erau strâns legați de comandantul lor. Așa se explică de ce unii generali care s-au implicat în viața politică nu au ezitat să folosească armata în susținerea intereselor lor politice. Aceste transformări au avut ca urmare un lung șir de războaie civile care au dus la ruina sistemului politic republican și la apariția ideii instaurării unui regim monarhic.

Primul moment important în lungul șir al războaielor civile îl constituie acela care au avut ca protagoniști pe Marius și Sulla, liderii a două grupări politice opuse, *popularii* și *optimații* (89-82). Acest război civil a avut loc în contextul războaielor cu Mithridates al VI-lea Eupator, regele Pontului, care dorea să înlăture dominația romană din Orient. Începutul propriu-zis al războaielor civile a fost determinat de refuzul lui Sulla de a se supune unei hotărâri a puterii politice prin care i-se lua comanda militară în campania ce urma să înceapă împotriva lui Mithridates. Este primul exemplu major când un comandant militar nu s-a supus factorului politic. Războiul civil a fost însoțit de numeroase atrocități, care au subminat vechile moravuri romane și încrederea în constituția republicană. Victorios în acest război, generalul L.Cornelius Sulla instaurează, în anul 82, dictatura, care se deosebea însă de vechea magistratură cu același nume, deoarece era pe termen

nelimitat. El a luat o serie de măsuri care limitau drepturile cetățenești precum și prerogativele tribunilor plebei și ale cenзорilor, sub lozinca revenirii la constituția romană tradițională.

După retragerea neașteptată de la putere a lui Sulla (79 a.C.), disputele politice nu au încetat, deoarece fiecare din cele două grupări politice încerca să-și impună propria voință. În acest context, a apărut primul *triumvirat* (60 a.C.), format din trei oameni politici remarcabili: Cnaeus Pompeius, care se remarcase ca un strălucit general, Licinius Crassus, un mare bogătaş care se remarcase și ca general în timpul răscoalei lui Spartacus, și Iulius Caesar, un abil politician. Cei trei își promiteau sprijin reciproc pentru realizare aspirațiilor lor politice. Dintre aceștia, s-a remarcat mai cu seamă Caesar care, sprijinit pe gruparea popularilor, a știut să-și atragă de partea sa opinia publică romană. Prestigiul său a crescut și mai mult prin cucerirea Galliei, în urma căreia a făcut dovada calităților sale militare și a devenit, totodată, cel mai bogat om de la Roma. Refuzul său de a nu pătrunde cu oștile în Italia, ceea ce era o gravă încălcare a tradițiilor romane, a declanșat războiul cu gruparea senatorială condusă de Pompeius. Acesta din urmă a fost înfrânt, iar Caesar a devenit dictator (45-44). În timpul dictaturii sale, Caesar a luat unele măsuri menite să întărească statul roman. A fost însă bănuț că dorește să devină rege, ceea ce a dus la asasinarea sa.

Asasinarea lui Caesar nu a avut darul să stingă conflictele de la Roma. În anii ce au urmat, principalii actori ai scenei politice au fost Marcus Antonius, unul dintre cei mai de seamă locotenenți ai lui Caesar, și Caius Octavianus, nepotul și moștenitorul lui Caesar, care era foarte tânăr. În ciuda tinereții sale, Octavianus s-a dovedit un foarte abil politician, care a știut să profite din ostilitatea senatului față de Antonius pentru a-și atrage simpatii politice. În anul 43 a.C. se formează cel de-al doilea *triumvirat* din Antonius, Octavianus și Lepidus, un alt ofițer care s-a remarcat în timpul lui Caesar. Acest *triumvirat* avea un caracter oficial, deoarece el a fost recunoscut de către senat printr-o lege specială. Nici această asociere politică nu a fost viabilă, deoarece principalele personaje, Antonius și Octavianus, aveau interese divergente. Plecat în Orient pentru a obține glorie militară, Antonius a fost atras de Cleopatra, regina Egiptului, care urmărea propriile-i țeluri politice. Această relație a fost speculată de Octavianus printr-o foarte abilă campanie propagandistică, prin care a reușit să-și atragă mulți simpatizanți. Războiul a devenit inevitabil. În bătălia de la Actium, din anul 31 a.C., Antonius și Cleopatra au fost înfrânți. După această victorie, Octavianus, rămas singurul stăpânitor al Romei, a pregătit terenul pentru instaurarea unui nou regim politic, monarhic, care, în prima sa fază, s-a numit *Principat*.

Viața economică și socială la Roma în perioada republicană

Structuri sociale

Conform dreptului roman, distingem patru categorii de persoane: oamenii liberi din naștere (*ingenui*), libertii (oameni liberi, dar născuți sclavi), sclavii și străinii. În rândul oamenilor liberi, însă, se diferențiază mai multe categorii sociale, deosebite prin avere și prin puteri la nivel instituțional. Prima distincție întâlnită în istoria romană este cea dintre *patricieni* și *plebei*. Originile acestor două categorii sociale nu sunt clare. Patricienii reprezentau, probabil, vechea populație romană, în timp ce plebeii reprezentau o parte a populației romane, care, se pare, a venit de-a lungul timpului la Roma. Această origine este sugerată de etimologia cuvântului «plebeu», care ar proveni din verbul «pleo», cu înțelesul de «a umple». Oricare ar fi adevărul în ceea ce privește originea acestor două categorii sociale, realitatea este că, în epoca istorică, acestea erau deosebite în mod foarte clar. Numai patricienii aveau drepturi politice, iar căsătoriile între cele două categorii erau interzise. Încă de la începutul Republicii, plebeii au început o îndelungată luptă pentru drepturi politice, care va dura cca. două secole și se va solda cu omogenizarea politică a populației romane. După această omogenizare, pătura superioară a cetățenilor romani era împărțită în două mari categorii a căror structurare se va adânci în următoarele secole ale Republicii: clasa senatorială și cea ecvestră. Clasa senatorială, în curs de structurare, era formată din oamenii cei mai bogați de la

Roma, care aveau cens senatorial. Din această categorie erau recrutați senatorii romani.

Ordinul ecvestru, mai puțin evidențiat decât va fi în timpul Imperiului, este legat de o calificare militară și derivă din organizarea celor 193 de centurii. În acest cadru centuriat, există 18 centurii care au un cens superior celui al primei clase și primesc de la stat «calul public», adică prețul de cumpărare și de întreținere a calului, pentru a servi în cavalerie. Ordinul este destul de deschis, în el pătrunzând patricieni și plebei, romani și italici; în secolele II-I a. C., în rândul lui intră și oameni de afaceri, bogați proprietari de pământ, liber profesioniști (jurisconsulți, avocați), magistrați municipali. La sfârșitul secolului al II-lea, Gracchii le încredințează tribunalele permanente, pe care mai târziu Sulla le va reda senatorilor.

Viața economică și interferența ei cu viața socială: problema agrară

În ceea ce privește viața economică, principală ramură a economiei romane era, firește, agricultura. Până la expansiunea Romei în Mediterana și până la afirmarea ei ca unică putere a lumii cunoscute, aprovizionarea Orașului se baza exclusiv pe economia italică. Odată deschisă calea marilor cuceriri, comerțul se intensifică, prin amplificarea legăturilor cu Orientul (Pergamul, Syria), cu nordul Africii (Carthagina, Mauretania), dar și cu Occidentul (Gallia și, mai ales, Hispania). În contextul legislației favorabile plebeilor, menționăm în 367 legea cu privire la datorii (dobânzile plătite până la acea dată se considerau ca fiind parte achitată din datorie) și legea agrară, care viza redistribuirea pământului public (*ager publicus*) în favoarea plebei. *Ager publicus* este constituit din toate bunurile mobile pe care statul le lua prin cucerire, prin moștenire (vezi cazul lui Attalos, regele Pergamului) sau prin confiscări de la condamnați. *Leges Liciniae Sextiae* stipulează dreptul statului de a dispune integral de *ager publicus* și dreptul fiecărui cetățean de a ocupa nu mai mult de 500 *iugera* (1 *iugum* = 1/4 ha) de pământ sau o pășune nu mai mare decât este necesară pentru hrana a o sută de vite.

În secolul al II-lea a.C., criza pământului ia amploare. Prin cucerire, *ager publicus* sporește, dar beneficiarii sunt în continuare marile familii senatoriale. Proprietatea este împărțită în chip vădit disproportionat: pe de o parte, există marile proprietăți (*latifundia*), pe de altă parte, micii proprietari dețin foarte puțin pământ, iar lipsa mijloacelor de subzistență creează adevărate crize sociale. Cea mai profundă este cea survenită în timpul tribunatelor fraților Gracchi. Măsurile lor n-au venit decât în întâmpinarea soluționării crizei. Tiberius Gracchus (133 a. C.) a prevăzut o serie de reforme menite să însănătoșească viața economică și socială și le-a expus în *comitia tributa*. Legea sa reactualizează stipularea legii din 367 conform căreia un cetățean n-are dreptul la mai mult de 500 *iugera* pământ din *ager publicus*, restul pământurilor urmând a fi arendate celor lipsiți de acest tip de proprietate. Totodată, el propune folosirea noilor ținuturi cucerite sau moștenite de către cei lipsiți de pământ. Tiberius Gracchus însă a creat un precedent periculos în practica instituțională, obținând din partea adunării poporului demiterea celui alt tribun al plebei, M. Octavius, care se opunea legii. Asasinarea lui pe Capitoliu duce la paralizarea legii care tocmai fusese promulgată. Fratele lui, Caius Gracchus, continuă linia reformatoare a lui Tiberius, încercând însă să creeze cadrul juridic favorabil votării unor asemenea legi. El propune ca legile să fie votate de o comisie din care să facă parte un număr egal de cavaleri și de senatori, iar tribunalele permanente să fie formate și din cavaleri. Totodată, propune acordarea dreptului de cetățenie populațiilor italice aliate Romei (*socii*). Măsurile propuse nu au găsit ecoul corespunzător atunci, el fiind ucis în 121. Cu toate acestea, unele din ele au fost adoptate mai târziu (cetățenia italicilor, tribunalele permanente alcătuite din cavaleri). Totodată, atitudinea față de aceste probleme a dat naștere principalelor facțiuni politice - *optimates* - apărătorii intereselor aristocrației senatoriale - și *populares* - apărătorii intereselor cavalerilor și plebeilor. Evenimentele din 133-121 au creat alt precedent periculos, folosirea forței în eliminarea adversarilor politici, preludiv al declanșării războaielor civile. Totodată, schimbarea regimului proprietății a dus și la schimbarea organizării politice, accentuând criza Republicii și favorizând instaurarea Principatului.

Timpul necesar asimilării cunoștințelor: 3 h

Rezumat: se prezintă principalele momente ale istoriei etruscilor, ale Romei regale și republicane.

Test de autoevaluare

1. Ce se înțelege prin „Istoria Romei”?
2. Care sunt marile perioade ale istoriei Romei?
3. Care au fost principalele categorii sociale la Roma în epocile regală și republicană?

Tema de control 2: Cultura și ideologia romană în vremea lui Augustus

Tema de control 3: Influența etruscă asupra romanilor

Tema de control 4: Principalele etape ale expansiunii romanilor

Unitatea de învățare 14:

Roma în epoca imperială

Cuprins:

14.1. Perioada Principatului

14.2. Perioada Dominatului

Introducere: Noul sistem monarhic instaurat de Augustus își va dovedi eficiența, Imperiul având parte de aproape două secole de stabilitate și prosperitate. Criza demografică de la jumătatea secolului al II-lea marchează începutul migrației unor populații, iar criza economică și politică din secolul al III-lea, soldată cu instaurarea Dominatului, nu face decât să încetinească sfârșitul Imperiului Roman de Apus.

Obiective specifice: cunoașterea principalelor evenimente politice, sociale, economice culturale care caracterizează epoca romană imperială

14.1. Perioada Principatului

Principatul, ca formă de stat, este o creație a lui Octavianus, care și-a dat seama că o ruptură totală cu vechiul sistem republican era inacceptabilă pentru cei mai mulți cetățeni romani. El nu a proclamat pe față monarhia, care era odioasă pentru romani, ci a imaginat un sistem politic monarhic care însă a păstrat o aparență republicană. Denumirea acestei epoci istorice provine din *principatus*, cu înțelesul de «conducere», «domnie». Conducătorul statului roman era *princeps*, vechi cuvânt latin care, în această perioadă, a căpătat o nouă accepție de «primul om în stat».

Octavianus a acumulat mai multe magistraturi și puteri în același timp. El a fost adeseori consul, întotdeauna censor și tribun al plebei. Ultimele două magistraturi îi permiteau principelui să înlăture din senat pe cei nedoriți și îl făceau persoană sacro-sancă și inviolabilă. Era *pontifex maximus*, avea *cura annonae*, adică grija aprovizionării Romei, și avea o putere care numai fusese până atunci, *cura legum morumque*, adică grija legilor și a moravurilor. Era de asemenea, *princeps senatus*, adică primul dintre senatori, *pater patriae* și mai ales *imperator*, adică șeful armatei. Această ultimă putere era de fapt cea mai însemnată, deoarece baza puterii lui Augustus a fost armata, la care s-a adăugat, cu timpul, tot mai mulți cetățeni care au fost convinși că noul sistem politic era în folosul lor și al păcii. Deși, în teorie principele era un magistrat, în realitate îi depășea pe toți colegii săi pentru că avea o mai mare *auctoritas*. În noua sa poziție de conducător necontestat al statului roman, Octavianus și-a luat titulatura de *Imperator Caesar Augustus*, sintagmă care ascundea, în realitate, un regim monarhic drapat în haine republicane. Această titulatură se va regăsi la toți împărații romani.

Noua orânduire politică a fost acceptată de către cetățenii romani și datorită unei foarte abile propagande politice, care urmărea să scoată în evidență beneficiile aduse cetățenilor de acest regim. În această campanie propagandistică, Augustus a atras pe cei mai de seamă scriitori ai vremii sale, precum Vergilius, Horațius, Propertius, și istorici ca Titus Livius și Dionysios din Halicarnas. Temele acestei campanii erau aceea a păcii și a trecutului glorios al Romei. Scriitorii care au susținut această propagandă erau ei înșiși convinși de binefacerile schimbărilor constituționale de la Roma.

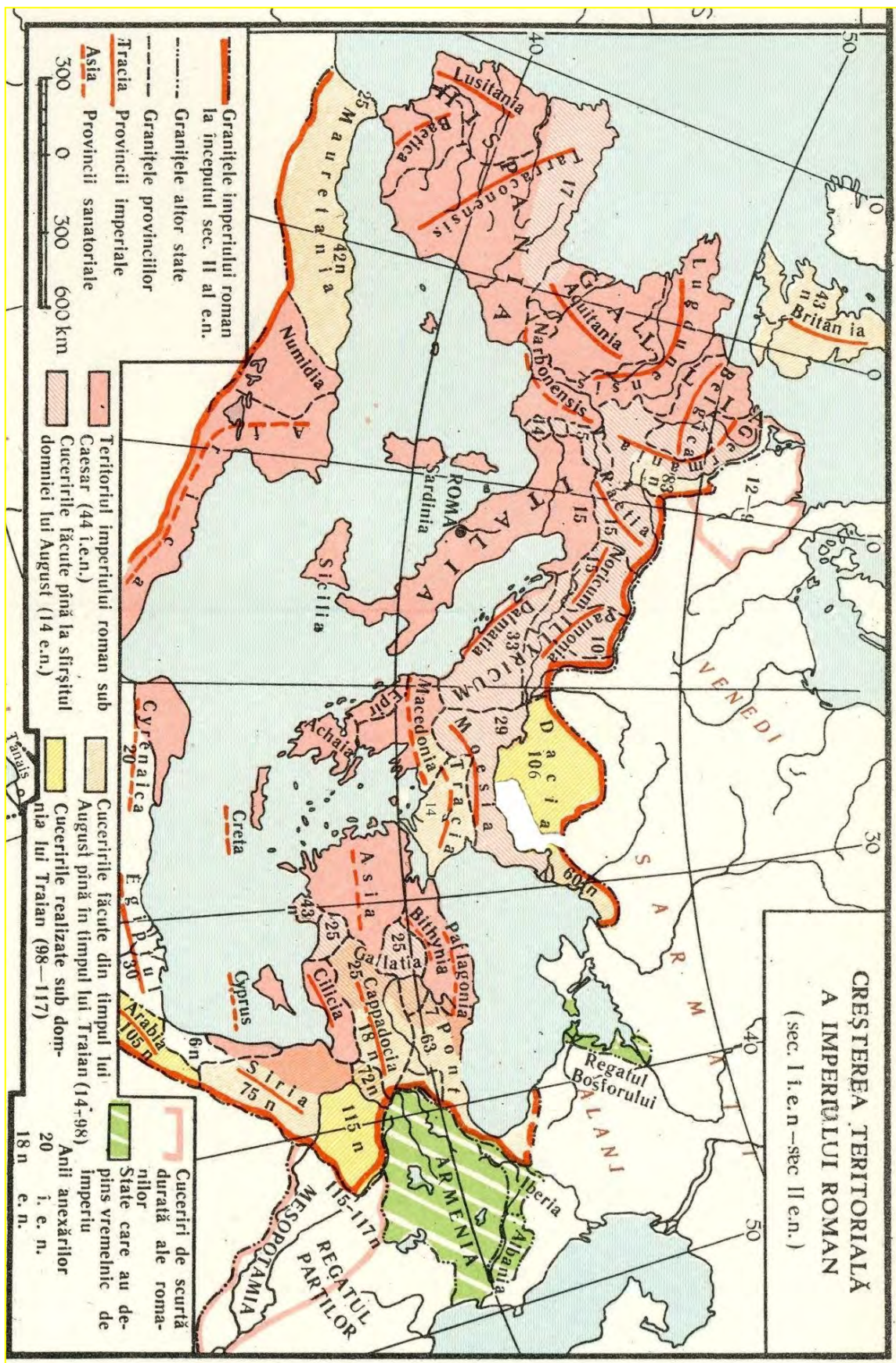
Augustus a procedat la numeroase reforme în spiritul concepției sale despre stat. Vechile magistraturi sunt menținute, dar a apărut birocrăția imperială și un număr de demnități noi. Astfel, a fost creată funcția de prefect al Capitalei (*praefectus Urbis*) și aceea de guvernator al provinciilor imperiale (*legatus Augusti pro praetore*), rezervate clasei senatoriale. Din clasa cavalerilor, erau recrutați prefectul pretoriului (*praefectus praetorii*), comandantul unei noi categorii de trupe, *garda*

pretoriană, prefectul Egiptului (*praefectus Aegypti*) și numeroșii *procuratores* care strângeau impozitele directe și administrau provinciile senatoriale. Imperiul Roman a cunoscut o nouă împărțire administrativă. Provinciile erau de două categorii: cele *imperiale*, care erau provinciile situate pe *limes*, încă neromanizate și nepacificate, care necesitau numeroase unități militare; cele *senatoriale*, care erau vechile provincii romane în mare măsură pacificate și romanizate.

În politica externă, Augustus a încercat să redea Romei prestigiul pierdut în timpul războaielor civile. A inițiat tratative discrete cu părții pentru a readuce în țară prizonierii de război și steagurile legiunilor capturate de aceștia în timpul bătăliei de la Carrhae din timpul celui de-al doilea triumvirat. Deși s-a declarat un adept al păcii, în realitate, Augustus a format noi provincii (Noricum, Raetia și Pannonia). A încercat să supună și triburile germanice, organizând o nouă provincie, *Germania*. Aici însă romanii nu au reușit să-și mențină dominația, deoarece germanii i-au înfrânt pe romani, în anul 9 p.C., în pădurea Teutoburgică.

După moartea împăratului Augustus (14 p.C.), aspectul monarhic al sistemului politic roman se va accentua, în timpul dinastiilor Iulia-Claudia (14-68), Flavia (69-96), Antoninilor (96-192), Severilor (193-235). În epoca Antoninilor, care în genere este una pașnică, Imperiul Roman a cunoscut cea mai mare prosperitate economică. În timpul împăratului Traianus au avut loc ultimele războaie cu caracter expansionist, statul roman ajungând la maxima sa întindere, prin ocuparea Daciei și a Mesopotamiei. Acum limesul nordic al Imperiului roman începea din nordul Angliei, urma linia Rinului și a Dunării și continua pe o fâșie subțire de teritoriu de la nordul Mării Negre până în Munții Caucaz și Armenia.

Sistemul politic imaginat și creat de Augustus nu era însă lipsit de fisuri. Principele fiind, în teorie, un magistrat roman, nu a fost reglementată succesiunea la tron, ceea ce a făcut ca, adeseori, după moartea împăratului, să fie numeroși candidați la purpura imperială. În secolul al III-lea, această tentație, la care s-au adăugat numeroși alți factori de natură politică, economică și socială, a dus la o perioadă de mare instabilitate politică, cunoscută în istoriografie sub numele de «Criza secolului al III-lea». În timpul acestei crize, perioada numită a «anarhiei militare» (235-284) a consfințit prăbușirea sistemului politic al Principatului, căci în circa 50 de ani au fost nu mai puțin de 25 de împărați, recrutați aproape toți dintre militari, dintre care doar doi sau trei au murit de moarte naturală. De această situație, vor profita populațiile zise «barbare», aflate în afara limesului, precum sarmații, germanii, iar mai târziu populațiile mongolice (huni, avari ș.a.). Profitând de slăbiciunea internă a statului roman, numeroși barbari au trecut în imperiu, mulți din ei fiind recrutați în armata romană, care, mai ales în epoca Dominatului, se va barbariza treptat.

14.2. Perioada Dominatului

Anarhia militară a luat sfârșit în anul 284, când la conducerea statului roman a venit

împăratul Dioclețianus. Provenind și el dintre militari, noul împărat a procedat la o serie de reforme instituționale care au reușit să revigoreze statul roman aflat în criză profundă. În esență, reformele sale au consfințit ruptura totală cu vechiul sistem republican și cu ficțiunea constituțională a lui Augustus, prin proclamarea puterii absolute a împăratului. Acesta era reprezentantul divinității pe pământ și, de aceea, dispunea de toate puterile în stat, pe care le exercita fără vreun alt control, armata și senatul nemaiavănd nici o putere politică în fața unui împărat de origine divină. Sistemul politic creat de Dioclețianus este denumit *Dominat* (de la *dominatio* = stăpânire, putere absolută). Acesta era puternic influențat de monarhiile orientale, mai ales de cea persană.

Dioclețianus a procedat la un număr de reforme pentru a-și pune în practică ideile sale despre stat. Astfel, el a instituit *Tetrarhia*, prin asocierea la domnie a altor trei împărați (Maximianus, Galerius și Constantius Chlorus). Dioclețianus și Maximianus aveau o poziție superioară, fiind proclamați Auguști, iar ceilalți doi deveneau Caesar. Sistemul politic al Tetrarhiei presupunea o guvernare continuă, care să elimine eventualele disfuncții de la sfârșitul domniei unui împărat. Astfel, la moartea sau la retragerea unui August, Caesarul promova automat la rangul de August și alegea un nou Caesar. Fiecare dintre cei doi Auguști guverna o parte a Imperiului roman; Dioclețianus conducea în partea de răsărit, cu capitala la Nicomedia, iar Maximianus pe cea de apus, cu capitala la Mediolanum (Milano). Auguștii delegau o parte a puterilor lor Caesarilor. Astfel, Dioclețianus a lăsat pe seama lui Galerius conducerea efectivă a teritoriilor din Peninsula Balcanică cu capitala la Thessalonica, iar Maximianus i-a lăsat lui Constantius Chlorus să domnească peste Hispania, Gallia și Britannia, având capitala la Augusta Treverorum (Trier).

Alte reforme ale lui Dioclețianus au fost: reforma administrativă, prin care se mărea numărul provinciilor, reforma fiscală și monetară și, mai ales, reforma militară, prin care armata romană era împărțită în două mari categorii de trupe: armata de pe limes (*milites limitanei*) și armatei de manevră, cantonată în interiorul teritoriului (*milites palatini*).

Dioclețianus a acordat o atenție deosebită unității spirituale a imperiului, încurajând vechea religie romană politeistă. Această politică s-a lovit de rezistența îndârjită a creștinilor, ceea ce a dus la cele mai mari persecuții împotriva acestora, numeroși mărturisitori ai religiei lui Christos fiind torturați și uciși. Cu toate acestea, creștinismul a continuat să se răspândească, ajungând până la cele mai înalte niveluri ale ierarhiei politice și militare romane.

Sistemul Tetrarhiei nu a fost nici el viabil, deoarece, după retragerea de la domnie a lui Dioclețianus, luptele pentru putere au reînceput, năruind astfel iluzia unui sistem politic care să corespundă realităților din imperiu. În timpul domniei lui Constantin cel Mare (306-337), statul roman cunoaște o ultimă perioadă de înflorire. Constantin cel Mare a adâncit măsurile lui Dioclețianus în domeniul administrativ și militar. Conștient de importanța religiei creștine, el s-a implicat și în chestiuni religioase. În perioada când domnea împreună cu Licinius, a emis *Edictul din Milano* (313), prin care se punea capăt persecuțiilor anti-creștine, creștinismul fiind recunoscut alături de celelalte divinități tradiționale romane. De asemenea, el s-a implicat în disputele din cadrul bisericii creștine, prezidând primul conciliu ecumenic, acela de la Nicaea (325), unde a fost condamnată erezia ariană și a fost fixat crezul creștin. Constantin cel Mare a construit o nouă capitală, Constantinopole, pe locul vechii colonii grecești Byzantion. Aceasta a fost înfrumusețată cu numeroase monumente, devenind, pentru aproximativ 1000 de ani, cel mai mare și mai frumos oraș al lumii. Roma rămânea în teorie cea de a doua capitală, deși, încă din timpul anarhiei militare, împărații aveau alte cetăți de reședință.

După dinastia constantiniană (361), Imperiul Roman cunoaște o decădere rapidă. Transformările economice și sociale, precum și presiunea populațiilor barbare au adâncit criza statului roman. O vreme, romanii au reușit să mai apere teritoriul de populațiile barbare care doreau să se așeze în imperiu. Stabilirea hunilor în stepele nord-pontice a schimbat echilibrul fragil din cadrul lumii barbare. De teama hunilor, vizigoții au solicitat și li s-a permis să se stabilească în imperiu, în Peninsula Balcanică. Aici ei nu s-au acomodat rigorilor statului roman și s-au răsculat,

provocând armatei romane, în anul 378, la Adrianopole, o dezastruoasă înfrângere. Acest an marchează începutul migrațiilor barbare în Imperiul Roman. Vizigoții, ostrogoții, sarmații au pătruns în imperiu provocând mari stricăciuni și subminând autoritatea statului roman. Armata romană s-a barbarizat treptat, iar unii șefi germanici au ajuns la înalte poziții în armata și statul roman. În partea de răsărit a imperiului, perșii constituiau de asemenea o serioasă amenințare.

În anul 395, la moartea împăratului Theodosius cel Mare, Imperiul Roman este definitiv împărțit în două părți, cel de apus și cel de răsărit. Imperiul de răsărit, cu capitala la Constantinopole, a reușit să facă față invaziilor popoarelor migratoare. În apus, însă, barbarii au devenit adevărații stăpâni. Vizigoții, conduși de Alaric, părăsesc Peninsula Balcanică și pătrund în Italia unde, în anul 410 jefuiesc Roma. După moartea lui Alaric, ei s-au stabilit în Gallia. În anul 409, vandalii, suevii și alanii au invadat Hispania. De aici, vandalii, conduși de Geiserich, au trecut în Africa de Nord unde au întemeiat un regat independent. Hunii, conduși de Attila, pustiesc la rândul lor Peninsula Balcanică, apoi atacă Gallia, dar sunt înfrânți, în anul 451, la Câmpiile Catalaunice de o armată «romană», formată mai ales din contingente barbare, după care hunii dispar din istorie. În Gallia au pătruns francii care, profitând de slăbiciunea statului roman, și-au creat un stat propriu. În anul 461, Egidius proclamă independența Galliei, marcând ruperea definitivă, a acestei provincii, de imperiu. În anul 455, vandalii vin din Africa de Nord în Italia, ocupă Roma pe care o jefuiesc. Între anii 455-472, generalul suev Ricimer devine adevăratul stăpân la Imperiului roman de apus, care, practic, încetase să mai existe. În mod formal, acesta a fost desființat în anul 476, când ultimul împărat roman, Romulus Augustulus, a fost detronat de Odoacru, o căpetenie a populației germanice a herurilor.

Economia și societatea în Imperiul Roman

Epoca Principatului

Structuri economice

Economia romană în anii de debut ai Principatului nu își schimbă esențialmente structura în comparație cu sfârșitul epocii republicane, pentru că sistemul de proprietate asupra bunurilor (pământ, sclavi, alte bunuri mobile) rămâne neschimbat. Cu toate acestea, integrarea (fie în preajma instaurării noului sistem politic, fie în secolele I-II p. C.) a unor noi provincii în cadrul Imperiului roman duce, în cele din urmă, la o schimbare a politicii economice imperiale și, implicit, la o modificare a sistemului economic în ansamblu. Punerea bazelor Principatului are ca efect foarte important integrarea provinciilor și provincialilor în sistemul economic și social roman. Principalele consecințe ale acestei evoluții sunt modificarea formelor de producție înapoiate în provinciile considerate subdezvoltate și adoptarea acestuia noile realități economice. Italia î-și pierde supremația economică în agricultură și în producția meșteșugărească.

Politica fiscală nu a suferit modificări sub Augustus, care a căutat să evite abuzurile, fără a micșora însă veniturile statului. Impozitele erau plătite în continuare acelor *societas publicanorum* existente din timpul Republicii. Cu toate acestea, la sfârșitul domniei sale, Augustus a fost nevoit să creeze noi impozite directe pentru cetățeni: impozitul de 5% pe moștenire (*vicesima hereditatium*), impozitul de 1% asupra operațiilor comerciale (*centesima rerum venalium*), impozitul de 5% asupra eliberărilor de sclavi (*vicesima libertatis*). Toate acestea alimentează acum noua casă imperială, *fiscus*, care înlocuiește vechea instituție republicană, *aerarium*. Pe măsură însă ce persoana împăratului tinde să se confunde tot mai mult cu statul, *fiscus* capătă aspectul unei visterii personale a acestuia, făcând, în cele din urmă, din *princeps* persoana cea mai bogată din stat. Italia cunoaște în timpul dinastiei Iulia-Claudia, ultima mare perioadă de înflorire economică, materializată printr-o creștere a producției agricole, prin dezvoltarea atelierelor meșteșugărești de la Arezzo, în Etruria, și Puteoli, în Campania, prin avântul comercial (crearea și modernizarea portului Ostia, schimbul intens al Campaniei cu lumea elenă, atestat prin tăblițele de la Pompei etc.).

Efectul integrării complexe a provinciilor în structurile economice și sociale ale Imperiului roman sunt vizibile după această perioadă, atunci când sunt consacrate și alte zone drept centre economice importante. În afara unor regiuni care începuseră deja să-și dovedească importanța în ansamblul economiei Imperiului (Egiptul pentru agricultură, Hispania pentru minele de argint), alte provincii se afirmă sub acest aspect (Dalmatia pentru minele de argint, Moesia Superior pentru minele de fier și plumb, Dacia pentru minele de aur, Noricum, Gallia și Asia (Pergam) pentru producția de ceramică de lux (*terra sigillata*). Unii specialiști vorbesc despre formarea unui sistem precapitalist, concretizat prin înființarea unui sistem foarte bine pus la punct de depuneri, credite, dobânzi, vânzări la licitație, societăți lucrative. Nici o provincie nu face excepție de la acest sistem. În acest fel, se multiplică numărul profesiunilor financiar-bancare: *argentarii*, *coactores argentarii* (însărcinați cu serviciile de depozit și de credit), *nummularii* (verificatorii de monedă) etc. În Dacia, un astfel de «bancher» este menționat în tăblițele cerate de la Alburnus Maior și se numește Iulius Alexander.

Comerțul nu mai este unul strict «italian», ci devine universal. În mod justificat, romanii numesc Mediterana *Mare nostrum* (Marea noastră). Mediterana devine, pentru multă vreme de aici încolo, placa turnantă a comerțului mondial. Mărfurile circulă din Britannia în Egipt, din Hispania în Achaia și invers. Se face comerț cu produse agrare: cereale, legume, fructe, vin, ulei, dar și meșteșugărești, ceramică de uz comun și de lux, unelte, arme, precum și obiecte de artă (statui, elemente de orfevrărie etc.). Comerțul de lungă distanță nu se practică doar pe mare, ci și pe uscat. Principalul drum este cel numit al «chihiimbarului», care unește Mediterana cu Baltica. Din sudul Italiei, de la Napoli, principala rețea rutieră trecea prin Aquileea (în nordul Italiei), apoi prin Carnuntum (lângă Viena) spre Marea Baltică. Dar ramificațiile erau multiple. De la Poetovio (azi Ptuj, în Slovenia), un drum lega acest oraș de Aquincum (Budapesta de azi), de Singidunum (Belgrad), Viminacium (Kostolac), Tibiscum (Jupa, jud. Caraș-Severin) și Ulpia Traiana Sarmizegetusa. De la Singidunum, o altă ramificație ducea la Serdica (Sofia), Philippopolis (Plovdiv) și Byzantium. În vest, Aquileea, prin Carnuntum, era legată de Noricum, Germanii și Galii, dar această legătură a Italiei cu restul Occidentului se făcea mai ușor prin Mediterana.

Așa cum s-a observat de către istoricii moderni, către mijlocul secolului al II-lea p. C., lumea romană trăiește ultima sa perioadă de echilibru relativ din punct de vedere economic. Echilibrul este însă precar, din mai multe motive: 1) liberalismul, sau mai curând absenteismul statului, adâncește prăpastia economică între bogați și săraci, accentuată de lipsa unei politici protecționiste; nevoile marii majorități a populației sunt satisfăcute ușor de micile târguri și piețe locale, neexistând o producție de masă (în afara ceramicii); 2) unificarea politică și administrativă a Imperiului duce la crearea unor vaste regiuni cu tendințe autarhice (Gallia, Asia, Syria) și, în consecință, marele comerț nu vizează decât anumite produse; 3) economia tinde să devină, în această perioadă, una urbană de consum în detrimentul economiei rurale; 4) în aceste condiții, o economie de tip inflaționist, bazată pe denarul de argint, n-a prosperat decât în timpul domniei lui Hadrian și a lui Antoninus Pius și numai datorită exploatării noilor piețe (Britannia, Pannoniile, Daciile). Oprirea expansiunii teritoriale, coroborată cu atacurile barbare la frontierele de răsărit ale Imperiului, duce la apariția unei crize încă din vremea lui Marcus Aurelius, dar accentuată după jumătatea secolului al III-lea.

În ceea ce privește «criza secolului al III-lea», s-a remarcat că primele simptome apar mai de timpuriu. Efectele crizei se văd totuși mai puțin în timpul dinastiei Severilor (193-235), dar măsurile o demonstrează. Astfel, solda militarilor scade în vremea lui Caracalla cu 35% față de domnia lui Marcus Aurelius; totodată, devalorizarea monedei atinge cote exasperante, impunând reforma fiscală a lui Caracalla: noua monedă de argint, *antoninianus*, are însă un procentaj foarte mic de argint în conținutul ei (sub 5%). De altfel, *Constitutio Antoniniana* (212), prin care dreptul de cetățenie este acordat tuturor locuitorilor Imperiului, nu reprezintă decât o modalitate nouă de extindere a impozitărilor. La toate aceste măsuri menite să descurajeze contribuabilul, se adaugă atacurile barbarilor (carpii, goții), imensele devastări ale terenurilor și recoltelor, ceea ce duce la o

scădere demografică și la mari deplasări de populații. Galliile, Germaniile, Pannoniile, Moesiile, Daciile își pierd, din această cauză, importanța în ansamblul economiei romane. Criza de subproducție duce la foamete și în același timp și la o frică generalizată a populației, concretizată în tezaurizările masive. Din cauza nesiguranței drumurilor, comerțul devine unul aproape închis, schimbul făcându-se în cadrul unor microregiuni, ceea ce duce la scăderea drastică a nivelului de trai al populației și la creșterea cantitativă a trocului (economie în natură). Totodată, această situație creează conflicte politice și sociale, iar armata ajunge să schimbe împărații după bunul plac (din acest motiv, criza secolului al III-lea poartă și denumirea de «perioada anarhiei militare»).

Toate aceste stări de fapt au dus în cele din urmă la schimbarea sistemului politic existent și la apariția Dominatului.

Structuri sociale

În afară de integrarea provincialilor în sistemul social roman, un alt factor nou care a favorizat dezvoltarea socială în epoca Principatului l-a constituit stabilizarea monarhiei imperiale ca un cadru politic adecvat, astfel încât unele structuri sociale se redefinesc, iar noua piramidă socială cunoaște un nou vârf - casa imperială. În vârful piramidei se află, așa cum s-a amintit, principele și membrii casei sale. În rest, din perspectiva conceptului de *clasă socială*, societatea romană se împarte în două clase: *honestiores* și *humiliores* (adică oamenii cu dare de mână și cu origine nobilă, pe de o parte, și cei de condiție umilă, de cealaltă parte). Din rândul *honestiores* fac parte senatorii, cavalerii și membrii elitelor municipale, iar din rândul *humiliores* militarii, meșteșugarii, plebea urbană și rurală, libertii și sclavii. Condițiile care trebuiau întrunite pentru a fi un *honestior* erau: 1) *originea personală*. Pentru senatori, aceasta însemna o vechime de cel puțin 3 generații, pentru cavaleri, mai puțin. Cu toate acestea, nu era desconsiderată valoarea personală, căci la Roma nu a fost un sistem de caste; 2) *poziția socială*. Doar cetățenii romani (în primul rând, *cives Romani* și apoi cetățenii de drept latin) puteau fi considerați *honestiores*; 3) *nașterea liberă*; 4) *originea etnică*, «naționalitatea»; 5) *capacitățile personale*. Așa se explică de ce niște indivizi care economic sunt foarte importanți (libertii și sclavii imperiali, libertii privați bogați, unii militari, meșteșugari sau negustori) nu pot intra în rândul *honestiores* pentru că nu îndeplinesc una sau chiar mai multe din condițiile enumerate mai sus. Să urmărim însă principalele categorii sociale și instituții în timpul Principatului.

Principele (princeps) este cea mai puternică persoană în stat. Poziția lui este întărită prin trei factori: putere, autoritate, bogăție. Puterea este nelimitată în fapt. Nu există putere în stat, să fie exercitată ca alternativă a puterii imperiale. Una din dovezi o reprezintă acceptarea de către Senat a propunerii lui Claudius de a facilita pătrunderea în această veche instituție romană a unor elemente aparținând aristocrației gallice. Prin posesia *tribunica potestas*, monarhul își asigura inițiativa legislativă. Prin atribuirea *imperium proconsulare*, împăratul guverna prin funcționarii imperiali, în provinciile senatoriale cu senatori, în cele imperiale cu *legati*. Totodată, principele deținea *imperium*, comanda supremă a armatei. Autoritatea imperială se sprijinea pe prestigiul personal. Augustus spunea că îi întrece pe toți ceilalți prin *auctoritas*, împăratul trebuind să reprezinte un nou model moral, întruchiparea vechilor virtuți romane: *clemens*, *iustitia*, *pietas*. Toată această autoritate este întărită printr-un material propagandistic subtil și eficient, materializat în portul și insignele imperiale, în ceremonial, în introducerea cultului imperial etc. în același timp, împăratul este și cel mai înstărit om din Imperiu. El este proprietarul absolut al unor mine, pășuni, ateliere. Principele este și *pater patriae*, deci trebuie să acorde protecție «paternă» instituțiilor economice.

Senatorii (ordo senatorius) și-a închis cercul mai strâns ca în vremea Republicii. Dacă în timpul lui Caesar senatul ajunsese la 900 oameni, în vremea lui Augustus numărul membrilor acestuia s-a redus la 600. La sfârșitul Republicii, granița senator-cavaler devine mobilă: fiul unui senator avea rangul unui cavaler. Augustus însă consideră ca și fiii senatorilor să facă parte tot din *ordo senatorius*. Averea minimă pentru ca un senator să fie înregistrat în ordin este de 1 milion de sesterți. Averea senatorilor este constituită, în special, din veniturile agrare, și doar o mică parte se

ocupă cu afacerile financiare și cu comerțul. În timpul lui Augustus, se constată o degenerare a vechilor familii senatoriale, precum și stingerea acestora din lipsă de urmași naturali. La sfârșitul Republicii, mai există doar 50 familii senatoriale de origine veche. La mijlocul secolului al II-lea p.C., mai sunt la Roma foarte puține *domi nobiles*. Apare noua generație de senatori, *homines novi*, care joacă, începând din a doua jumătate a secolului I p. C., un rol deosebit de important în viața politică romană. Sub Vespasian (el însuși *homo novus*), majoritatea senatului este compusă din reprezentanți ai acestor familii. Un *cursus honorum* senatorial nu diferă de cel din epoca republicană (*vigintivir*, *tribunus legionis*, *quaestor*, *tribunus plebis*, *aedilis*, *praetor*, *legatus legionis*, *legatus Augusti*, *consul*). Cele mai importante funcții sunt însă consulatele, curatele în Roma, guvernările în numele împăratului, proconsulatele în Africa și în Asia. Spre deosebire de epoca republicană, unde aceste funcții trebuiau deținute un anumit număr de ani, în Roma imperială etapele se pot «arde» mai repede, un tânăr patrician putând deveni foarte repede *quaestor* și *praetor*, astfel încât la 32 de ani poate deține cea mai înaltă magistratură pentru un senator, cea de consul.

Cavalerii (ordo equester), pentru a se înregistra în ordin, trebuie să aibă o avere minimă de 400000 sesterți, după cum ne este transmisă o informație de la Marțial. Ordinul ecvestru nu a fost atât de omogen precum cel senatorial, întrucât apartenența la ordin nu se moștenește. În practică, însă, fiii de cavaleri erau cel mai adesea înregimentați în ordinul ecvestru. Spre deosebire de senatori, aveau o carieră militară foarte lungă, care debuta cu rangul de *praefectus cohortis*, urmat de cele de *tribunus legionis*, *tribunus cohortis*, *praefectus alae* și, finalmente, cel de *procurator Augusti*. Procuratele, care puteau fi provinciale sau care vizau administrarea unui domeniu economic, erau, în funcție de nivelul salarizării, de trei tipuri: astfel, existau *procuratores sexagenarii* (care primeau 60 000 sesterți pe an), *centenarii* (remunerați cu 100 000 sesterți pe an) și *ducenarii* (care câștigau 200 000 sesterți pe an). După cum se observă, este vorba de niște servicii prestate în slujba statului și remunerate în consecință. Mulți cavaleri ajung membri ai elitelor municipale și este clar că își datorau aceste ranguri averii. În același timp, crește progresiv numărul cavalerilor provinciali. Astfel, conform statisticilor, raportul dintre cavalerii italici și provinciali evoluează în felul următor: în perioada Augustus - Caligula, 90/29; în perioada Claudius - Nero, 25/20; în timpul dinastiei Flaviilor, 21/30, iar în secolul al II-lea proporția ajunge la 117/143. Spre deosebire de senatori, cavalerii sunt mai implicați în comerț și în activități bancare, dar cum economia este preponderent agrară, ei sunt obligați să-și reinvestească noile capitaluri în agricultură.

Elitele municipale (ordo decurionum). Acest ordin se compune din 100 membri. În albumul decurionilor de la Canusium (Canossa de azi), datând din 223, sunt menționați 164 de decurioni, dar 39 sunt decurioni onorifici (senatori, cavaleri, patronii comunităților), iar 25 sunt fii de decurioni. Paradoxal, forma unitară de organizare a ordinului duce la o mare eterogenitate socială a membrilor lui. Aceștia sunt cavaleri, oameni înstăriți ai societății locale, urmași ai unor liberiți bogați, foști militari înstăriți etc. Censul minimal pentru a fi admis în ordin nu este fix în fiecare cetate, dar, de regulă, număra 100 000 sesterți. Decurionii trebuiau să garanteze, prin activitatea lor, bunul mers al cetății: să asigure autoadministrația financiară a orașului, aprovizionarea cu alimente, să desfășoare o intensă activitate edilitară. Există și un *cursus* în rândul elitelor municipale: *aedilis* (însărcinat cu pavarea străzilor, cu activități de construcție), *duumvir*, *quattuorvir*, *vir quinquennalis* (fiecare dintre aceste onoruri presupunând responsabilități de decizie privind viața comunității). De elitele municipale este legat fenomenul *evergetismului*, care constă în efectuarea unei binefaceri în folosul public. Aceste binefaceri se materializau prin oferirea de către cei înstăriți a unor jocuri publice, banchete, prin construirea sau refacerea unor edificii cu caracter public (temple, terme etc.), prin organizarea așa-numitelor *sportulae* (ajutoare pentru cei nevoiași etc.). Fenomenul evergetismului, departe de a mai fi o simplă manifestare a iubirii față de patrie, capătă în secolul al II-lea dimensiunile unui fenomen social.

Libertii și sclavii imperiali, precum și libertii privați bogați reprezintă o categorie socială inferioară din punct de vedere juridic, dar care depășește adesea în bogăție pe mulți oameni liberi, chiar cavaleri și senatori. De altfel, într-un «clasament» al principalilor «milionari» ai Antichității

romane, primul loc este ocupat de Narcissus, libert imperial al lui Claudius, cu 400 milioane de sesterți. Aceste extraordinare posibilități materiale și de ascensiune socială a sclavilor și libertilor imperiali privește un alt fenomen al lumii romane, și anume mobilitatea socială. Mobilitatea socială privește capacitatea unei categorii sociale de a-și depăși propriul statut juridic prin trecerea într-un *ordo* superior, printr-o situație materială înfloritoare sau prin depășirea statutului juridic al părinților de către generațiile următoare. Astfel, constatăm că mulți sclavi sau liberti imperiali, datorită instrucției de care beneficiază și aptitudinilor personale, dețin posturi cheie în administrația imperială, ajungând chiar *procuratores*. În mod asemănător, libertii privați bogați sunt menționați ca mari evergeți în cetăți, unele acte de binefaceri constând în cheltuieli fabuloase. Libertul P. Decimius Eros Merula cheltuie 67 000 sesterți pentru pavarea străzilor și pentru construirea unor statui la Astigi. La Roma, P. Aelius Onesimus oferă 200 000 sesterți pentru aprovizionarea cu grâne a Urbei. De asemenea, libertii privați înstăriți erau însărcinați cu oficierea cultului imperial, devenind astfel *seviri augustales* sau *augustales*. Augustalitatea nu era nici o magistratură, nici un pontificat propriu-zis, cei însărcinați cu serviciul cultului imperial trebuind să contribuie la propaganda imperială prin propriile evergezii.

Militarii și veteranii reprezintă o altă categorie socială a cărei statut este ambiguu. Militarii nu au *ius conubii* în timpul serviciului, dar se pot căsători după *iustum matrimonium* după lăsarea la vatră. Septimius Severus este cel care dă soldaților dreptul de a se căsători ca orice cetățean în timpul satisfacerii serviciului. Avantajul cel mai mare al serviciului militar era reprezentat de obținerea cetățeniei după terminarea serviciului (dacă era cazul), precum și de împrumutarea ce urma lăsării la vatră. De aceea, *Constitutio Antoniniana* a lui Caracalla a dus, în cele din urmă, la slăbirea armatei romane. Mulți veterani reușesc însă să pătrundă în elita municipală, ca decurioni sau chiar ca duumviri.

Categoriile inferioare orășenești sunt formate în primul rând de artizani și de plebe. Când vorbim de artizani, nu ne referim la marii proprietari de ateliere, ci de lucrătorii aferenți. În orașe, asemenea lucrători aveau șanse mai mari de câștig (chiar dacă acesta nu era prea mare), precum și posibilități mai mari de extindere. Unii sunt însă prost plătiți și abia reușesc să-și procure mijloacele de subzistență. Plebea devine la începutul Principatului (și astfel va rămâne de-acum înainte) o clasă parazită, care nu poate trăi decât din pâine și circ, adică din mila celor mai înstăriți. Deși beneficiau adesea de asemenea plăceri - jocuri, spectacole, lupte în amfiteatre etc., majoritatea reprezentanților acestei categorii sociale locuiește în condiții mizere și se hrănește necorespunzător. Nu toate aceste personaje sunt sclavi; unii sclavi sunt foarte bine tratați de stăpânii lor și se lansează chiar în afaceri proprii. Este adevărat însă că majoritatea sclavilor nu au ambiții foarte mari și se limitează a rămâne simpli domestici în casa stăpânului.

Categoriile inferioare rurale sunt alcătuite din grosul forței de muncă de la sate. Între situația materială a lucrătorilor liberi și a sclavilor nu este o mare diferență, întrucât și unii și alții câștigă puțin și au condiții precare de locuire. Există unii sclavi capabili cărora li se încredințează administrarea unui domeniu rural (*vilici*), dar numărul lor este mic în raport cu al celorlalți. Practica eliberărilor pe latifundii este puțin cunoscută. Dacă proprietarii de terenuri eliberau sclavii rustici, atunci o făceau mai cu seamă prin testament. Avantajele sociale și economice erau mai mici, neexistând un cadru propice pentru dezvoltarea comerțului sau a meșteșugurilor pe scară largă. În Africa și Italia este foarte răspândit sistemul colonatului, colonul arendând o parte a unei proprietăți funciare. Atunci când ei administrează prost domeniul și devin insolvabili, sunt de regulă aserviți. În general, numărul sclavilor și al coloniilor la sate era destul de mic. Majoritatea populației o constituiau micii proprietari și lucrătorii liberi de pe domeniile lor.

În ceea ce privește pe sclavi, trebuie subliniat faptul că viziunea marxistă asupra sclavajului, fundamentând această instituție pe numărul mare de sclavi, trebuie revizuită. A existat, într-adevăr, în Italia, un mare aflux de sclavi în ultima jumătate a secolului I a.C., care a fost însă urmată de un val masiv de eliberări. În restul provinciilor, numărul sclavilor nu a fost foarte mare. De asemenea,

trebuie abandonată și teoria fundamentată pe lupta de clasă între exploatați și exploatați, întrucât s-a văzut că sclavii nu erau permanent niște exploatați.

Epoca Dominatului

Structuri economice

Noile reforme politice și administrative ale lui Diocletianus au necesitat revizuirea sistemului de impozitare. Impozitul de bază este plătit în natură, începând cu niște unități fiscale numite *capita* și *iuga*. *Iugatio* vizează produsele pământului, iar noua *capitatio* (diferită de vechea *capitatio*, impozit personal plăti în bani) vizează probabil tot persoana și, mai târziu, și șeptelul (*capitatio humana* și *capitatio animalium*). Aceste măsuri aveau darul de a uniformiza și prețurile într-o economie secătuită de criza internă. Totodată, reforma răspundea și necesităților armatei în perioada de inflație. Începând din anul 290, Diocletianus încearcă să restabilească ordinea financiară, revenind la o «ortodoxie monetară». *Aureus* (moneda din aur) are un titlu mai mare de metal prețios (cântărește 5,45 g), iar noua monedă de argint, *argenteus*, cântărește 3,4 g, cu un titlu excelent, 92 % de argint pur. Moneda de uz curent este *nummus*, numit și *folles*, o piesă de bronz cu un slab titlu de argint (0.37%) și cu greutatea de 9,69 g. Au fost create noi ateliere monetare, la Londinium, Carthagina, Aquileea, Thessalonice, Nicomedia, iar fondarea unui atelier imperial la Alexandria integrează Egiptul în circuitul general al Imperiului. Cu toate acestea, penuria continua să se mențină, datorită nevoilor de întreținere a armatei, a funcționarilor și, nu în ultimul rând, a diminuării drastice a producției, cauzată de războaiele permanente dintre 286 și 298. Constantin creează mai târziu *solidus*, noua monedă de aur, doar pentru a plăti cadourile pentru soldați și importurile de lux de la curtea imperială. Pe de altă parte, fiscul, care nu mai încasa decât monedă devalorizată, exista doar datorită sistemului *iugatio-capitatio*. Acest lucru l-a constrâns pe Constantin să creeze noi impozite, cel mai nepopular fiind *chrysargyrul*, ridicat la 5 ani, numit și *lustralis collatio*. Decurionii sunt obligați să plătească *aurum coronarium*, iar senatorii, *aurum oblativum*. Aceștia din urmă trebuie să mai plătească și o taxă de clasă, *folles senatorius* sau *collatio glebalis*, a cărei mărime varia de la 2 la 8 *folles* pe an. Statul constantinian își fondează resursele pe impozitele în natură, iar aurul devine baza sistemului său monetar. În acest fel, micii meșteșugari sau negustori sunt ruinați, deoarece sunt practic excluși de la această «piață neagră» a aurului. Economia, în continuare bazată pe agricultură, tinde astfel să se «autarhizeze», dar nu poate fi vorba de autarhie cu sorți mari de izbândă. La toate acestea se adaugă conflictele din ce în ce mai dese pe care Imperiul le are după moartea lui Constantin, plățile pe care Imperiul este nevoit să-l plătească populațiilor barbare, care transformă economia romană într-una de subzistență. Dispariția politică a Imperiului Roman de Apus nu este decât o consecință a acestei situații.

Structuri sociale

Din vremea lui Diocletianus, senatorii se detașează de funcțiile publice pentru a forma o aristocrație funciară cu mari proprietăți. Ei dispar treptat din funcțiile militare. În provincii, puterea administrativă este separată de cea militară. Mai mult, cavalerii care ajung foarte sus în carieră (vicariat sau prefecturi) primesc *ornamenta consularia* și devin *clarissimi* de drept. Dar ordinul senatorial își pierde și semnificația politică pe care o mai avea. Se observă faptul că senatorii romani nu ocupă niciodată un post important în vremea tetrarhiei. Constantin merge chiar mai departe cu reducerea semnificației politice a principalelor două ordine ale societății romane. Astfel, către 326 se constată dispariția titlului ecvestru inferior, cel de *vir egregius*. Începând din 320, *praesides* (guvernatorii), înainte exclusiv cavaleri, sunt numiți indiferent de ordinul din care fac parte. Astfel, distincția la nivelul funcțiilor dintre cele două ordine dispare aproape complet sub Constantin, iar această absență se menține până la căderea Imperiului Roman de Apus, în 476. Senatul de la Roma este recrutat din membrii aristocrației locale, iar vechile magistraturi sunt menținute. După crearea unui nou senat la Constantinopol, senatorii nu sunt *virii clarissimi* de la

început, ci mai întâi *clari* (*vir clarissimus* este apelativul pentru un senator în perioada republicană și în epoca Principatului, dar începând de la Constantin, expresia capătă alt conținut). Dar vechile magistraturi nu mai reprezintă decât niște sinecuri onorifice și costisitoare, întrucât implicau contribuții bănești la jocuri, spectacole etc.

În ceea ce-i privește pe decurioni, ei sunt obligați de către Diocletianus să rămână în ordin. Prin această măsură, Diocletianus dorea să se asigure că prosperitatea cetăților va fi asigurată de decurioni. Decurionul care se stabilește în altă cetate decât în cea în care își exercită funcția, devine automat decurion al ambelor cetăți (cetatea-mamă și cetatea de adopție). De-a lungul anilor, cetățile, ajunse acum să trăiască din evergeziile decurionilor și ei supuși la impozite apăsătoare, decad și dispar încetul cu încetul. Astfel se explică și predilecția pentru viața la țară, unde producția favoriza și modalități de schimb (trocul, de pildă) mult mai convenabile.

Situația sclavilor și colonilor se agravează, în sensul că societatea nu mai este capabilă să-i susțină sub nici o formă. În acest fel, munca sclavilor devine din ce în ce mai inutilă și mai costisitoare pentru stăpân, iar instituția sclaviei dispare încetul cu încetul. Prin colonat, un alt sistem social se afirmă. Este deja sfârșitul unei lumi a cărei cultură încetase mai demult să fie ceea ce noi numim astăzi «clasică».

Timpul necesar asimilării cunoștințelor: 3 h

Rezumat: se prezintă principalele momente ale istoriei Romei imperiale.

Test de autoevaluare

1. Prin ce se caracterizează *Principatul* ca formă de organizare politică?
2. Prin ce se caracterizează *Dominatul* ca formă de organizare politică?

RĂSPUNSURI LA ÎNTREBĂRILE DIN TESTELE DE AUTOEVALUARE

Unitatea de învățare 1:

1. Poporul egiptean s-a format mult înainte de apariția statului. Resturile de oseminte, precum și reprezentările sculpturale și picturale, fac dovada că egiptenii, departe de a aparține unei singure rase, au rezultat în urma fuziunii mai multor tipuri antropologice în perioada post-glacială, când oameni de origini diferite și de rase diferite au afluat către valea Nilului. În nord, predomina tipul europoid, înrudit mai cu seamă cu fondul principal al populațiilor din Maghreb, dar, în mai mică măsură, și cu grupul armenoid, binecunoscut în Asia Mică, în timp ce în sud predominau negrozii. Infiltrațiile de lybieni, de nubieni și de asiatici din perioadele de slăbiciune a puterii statului faraonilor, or aducerea unor astfel de elemente în captivitate sau în sclavie în multimilenara istorie a vechiului Egipt, n-au modificat profund fondul autohton întrucât ele reprezentau aspecte antropologice deja constitutive ale etnosului egiptean.

2. Printr-o centralizare a statului, printr-o cultură și economie puțin receptivă la alte civilizații.

Unitatea de învățare 2:

1. Un sistem de alianțe de moment combinat cu o politică expansionistă atunci când slăbiciunea statelor vecine o impunea.

Unitatea de învățare 3:

1. În antichitatea timpurie, apele celor două fluvii nu se uneau. Dar masa mare de aluviuni pe care acestea le transportă și le depun la vărsare în Golful Persic a făcut ca uscatul să înainteze în golf și să unească cele două ape. Acest fapt rezultă foarte limpede din studiile geologice precum și din unele vechi documente sumeriene care spun că orașul Eridu se afla la „țărnuț mării”, iar arheologii n-au reperat nici o urmă de viață omenească mai la sud de această localitate.

Această realitate geografică, explică de ce Mesopotamia este lipsită de zăcămintele minerale. Excepție face numai petrolul, care a fost cunoscut de timpuriu, bitumul fiind folosit ca liant în construcții. Tot această realitate geografică explică una din caracteristicile cele mai importante ale civilizației mesopotamiene, anume absența pietrei de construcție, ceea ce i-a obligat pe locuitori să folosească în construcții cărămizile uscate la soare, de unde, slabă rezistență și masivitatea acestora.

2. Pe fâșia de pământ dintre cele două fluvii s-au așezat în antichitate populații diverse, cu origini cunoscute sau mai puțin cunoscute: sumerieni, accadieni, amorii, aramei, guti, kassii, hurii, medo-persi, greci. Acestea au contribuit, fiecare în felul său, la realizarea splendidei civilizații mesopotamiene, care a influențat profund civilizațiile născute în arii geografice apropiate.

Unitatea de învățare 4:

1. Civilizația dezvoltată în sudul Mesopotamiei de azi, în care sumerienii și accadienii au avut pe rând rolul primordial.

2. Imperiile akkadian, kassit, vechi babilonian, assyrian, nou babilonian.

Unitatea de învățare 5:

1. Politica externă assyriană este una exclusiv de forță: assyrienii poartă războaie pentru extindere teritorială.

2. Relațiile dintre noul Babilon și Media au fost inițial de alianță, totuși alianța nu s-a materializat atunci când persii au atacat Babilonul.

Unitatea de învățare 6:

1. Numele de Palestina, care se aplică de obicei pentru a desemna țara evreilor, este oarecum impropriu, deoarece el provine din numele filistenilor, o populație străină care s-a stabilit pe

teritoriu ce le poartă numele în jurul anului 1200 a.C., în contextul unor mari mișcări de populație care au răvășit vaste teritorii din Peninsula Balcanică, Asia Mică, regiunea syro-palestiniană și Egipt. Denumirea a fost folosită pentru prima oară de Herodot, pentru a desemna partea de sud a Siriei, și a fost generalizată de romani.

2. Izvoarele pentru cunoașterea istoriei Palestinei sunt scrise și nescrise. Cercetările arheologice din acest teritoriu au început încă din secolul trecut. În urma acestor cercetări au fost descoperite numeroase așezări și au apărut numeroase inscripții semitice ce datează începând cu mileniul al II-lea a.C. Despre locuitorii Canaanului și despre filistenii avem informații și din surse hittite și egiptene. Dar cu tot sporul de cunoștințe pe care ni-l oferă descoperirile arheologice, izvorul cel mai important rămâne *Biblia*. Căci cazul Israelului este unic între diferitele popoare ale Orientului antic, deoarece tradițiile sale istoriografice au fost mereu păstrate în ambientul iudaic și creștin. Descoperirile arheologice și epigrafice din ultimul secol nu au trebuit să descopere *ex novo* realități istorice despre care se pierduse orice amintire, ci au adus noi lămuriri de confruntat, caz cu caz, cu textele veterotestamentare.

Cazul fericit al conservării de-a lungul timpului a memoriei istorice a evreilor, datorită valorii sale de „carte sacră” pentru iudaism și creștinism, a creat dificultăți în ceea ce privește folosirea critică a acestor scrieri, dificultăți care continuă și-n vremea noastră. Faptul că acest *corpus* de texte are pentru credincioși o valoare de adevăr revelat de Dumnezeu, prin intermediul agenților umani, a contribuit mult la imposibilitatea de a studia în mod critic conținutul istoric al cărților sacre. Astăzi cercetătorii sunt tot mai mult de acord în a afirma că narațiunile biblice sunt, de cele mai multe ori, elaborări istoriografice posterioare, și adesea mult posterioare, față de evenimentele narate, că ele, adesea, se bazează pe date indirecte și incerte, dar că sunt de cele mai multe ori motivate de scopuri precise ale timpului lor. Trebuie de aceea să reatribuim textele biblice epocii, mediilor politice și culturale și problemelor care au dus la redactarea lor. Aceste precauții metodologice nu exclud *a priori* posibilitatea ca aceste texte să păstreze unele date sau amintiri demne de crezut, dar utilizarea în sens istoriografic a acestora trebuie făcută, în fiecare caz, numai după ce aceste scrieri au fost „curățate” de toate conotațiile politice și religioase epocilor posterioare și a aceleia a redactării finale.

Numele de *Biblia* este de origine greacă, *ta biblia*, și înseamnă „cărțile”, deoarece multă vreme aceste scrieri au circulat sub formă de suluri din pergament, formând o adevărată bibliotecă. După tradiție, autorii celor mai vechi texte au fost Moise și Iosua. Mai târziu, la curtea regilor David și Solomon, a apărut funcția de cronicar, care era însărcinat cu strângerea mărturiilor vechi și cu consemnarea faptelor însemnate ale regilor evrei. Și după divizarea regatului unit în regatele Iuda și Israel a continuat opera de redactare a analelor regale. Dar păstrătorii scripturilor, au fost mai ales slujitorii cultului. După dispariția regalității, ei au continuat recopierea și prelucrarea vechilor scrieri. În istoria textului biblic un moment de mare importanță îl reprezintă activitatea lui Esdra, în perioada post exilică (458 a.C.), care a strâns și a recopiat vechile texte, după diverse manuscrise păstrate în diferite regiuni. Acum Biblia capătă forma sa finală, ea devenind un fel de „constituție” a poporului evreu. Este demn de remarcat că activitatea lui Esdra marchează sfârșitul scrierilor profetice.

Biblia are două canoane: canonul ebraic, care cuprinde doar vechiul Testament, și canonul creștin care, la vechiul Testament, adaugă Noul Testament și un număr de alte scrieri nerecunoscute de canonul ebraic.

Unitatea de învățare 7:

1. Fenicia este o fâșie îngustă de pământ mărginită la vest de apele Mării Mediterane, iar la est de Munții Liban, corespunzând în general Libanului de astăzi. La sud, muntele Carmel o separa de Palestina, iar în nord teritoriul fenician se întindea până în apropierea Ugaritului. Teritoriul de-a lungul țărmului oferă condiții propice vieții omului. Având o climă foarte plăcută și un pământ relativ fertil, a fost de timpuriu cultivat mai cu seamă cu pomi fructiferi. În est, Munții Liban, erau

vestiți în antichitate pentru lemnul de cedru care era foarte căutat în Orientului apropiat și în Egipt, fiind folosit mai ales în construirea navelor.

Sub denumirea de fenicieni se înțelege o anumită parte a populației canaaniene care locuia în mai multe orașe state independente. Denumirea este de origine greacă *Phoinikes*, unde adjectivul *phoinix* înseamnă „roșu purpuriu”, culoare care se extrăgea dintr-o scoică marină. Grecii cunoșteau probabil de mult această denumire, deoarece în inscripțiile myceniene a fost identificat adjectivul *po-ni-ki-ja*, cu semnificația de: roșu”.

2. Tyr, Byblos, Sidon.

3. În afara Cartaginei (= Orașul Nou), întemeiată potrivit tradiției grecești în anul 814 a.C., fenicienii au mai întemeiat în nordul Africii colonia Utica. Cartagina, care a fost cea mai de seamă colonie feniciană, singură sau împreună cu coloniști din Fenicia, a întemeiat numeroase colonii, mai importante fiind: în Sicilia occidentală și în insulele învecinate, Panormos (azi Palermo), Soloeis (Soli), Motya; în Sardinia, Nora și Tharras; în Spania, Gadeș (Cadix) și Malaga. Alte colonii au fost întemeiate în Baleare și pe litoralul occidental al Africii mediteraniene. Situatrea geografică a acestor colonii arată că ele trebuiau să controleze rutele maritime precum și regiunile bogate în resurse minerale.

Unitatea de învățare 8:

1. Principalele izvoare pentru istoria timpurie a hitiților sunt cele peste 10.000 de inscripții provenind din coloniile comerciale assiriene din Cappadocia, precum și arhiva regală de la Hattusas, care conțin numeroase documente scrise în hittită, accadiană și hurrită. La acestea se adaugă, desigur, cercetările arheologice și un număr de documente accadiene și assiriene.

2. În primele secole ale mileniului II a.C., Asia Mică era împărțită în mai multe principate autonome, aflate, în unele cazuri, în raporturi de dependență față de assyrieni. În inscripțiile paleo-assyriene (cca. 1950-1780), conducătorii acestor principate erau amintiți sub numele *rubu'um* sau *sharrum* și foarte rar *rubu'um rabi'um*, cu înțelesul de „mare rege”. Între aceste principate, mai importante par a fi fost **Kussara, Hattusas, Nesa, Zalpa, Shalatiwar, Purushkhanda, Wakhshaniya** ș.a.

Unitatea de învățare 9:

1. Populația străveche a Iranului, mai cu seamă în părțile sale occidentale, era formată, începând din mileniul III a.C., de elamiți, kassiți, gutii și, probabil, de hurriți. Limbile acestor popoare nu făceau parte din familia limbilor semitice sau din cea indoeuropeană.

Unele elemente indoeuropene au pătruns de timpuriu în Mesopotamia, deoarece documentele statului hurrit Mitanni, posterioare anului 1600 a.C., ne arată că onomastica casei domnitoare și a aristocrației era în mare parte ariană. De asemenea, capitala statului, Vasugani, are o etimologie indoeuropeană. Este demn de remarcat, în aceeași ordine de idei, că unele documente din Egipt, de la El Amarna, din timpul faraonului eretic Amenhotep al IV-lea, care se refereau la Syria, vorbesc de unele divinități locale care au nume identice sau foarte apropiate de numele divinităților ariene din India. Se poate vorbi de o primă migrație indoeuropeană în Mesopotamia și în Syria, reprezentată nu de stămoșii arienilor din Iran, ci de ai arienilor din India, cu care erau foarte apropiați din punct de vedere lingvistic și, într-o măsură mai mică, religios. Nu știm dacă aceste prime infiltrări indo-iraniene au afectat Iranul, deoarece procesul de indoeuropenizare a început aici mai târziu, probabil după anul 1300 a.C., și va dura până către anul 900, când iranizarea etno-lingvistică a platoului iranian a fost încheiată. Știm puține lucruri despre patria primitivă a iranianilor. Cea mai răspândită teorie este aceea că aceasta se afla undeva în spațiul ce se întinde la est de Caspică, în Asia Centrală, așa cum sugerează geografia vedică.

Limba iraniană face parte din grupul indoeuropean estic, *satem*, fiind foarte apropiată de sanscrita indiană. Din familia limbilor iraniene mai fac parte și limba cimberienilor, a sciților și a sarmaților. Deși era vorbită pe un spațiu vast, limba iraniană era totuși destul de unitară, existând

doar dialecte ale ei, care corespundeau, probabil, principalelor grupuri etnice iraniene (“națiuni”, în sensul antic al cuvântului): mezii, perșii, hircanii, sogdienii, arii, drangienii, arachosii ș.a. În Asia centrală erau sacii și massageții care vorbeau limbi înrudite cu cele din Iran.

2. Imperiul persan este unul construit și menținut prin forță, de aceea, atunci când puterea centrală persană slăbește, imperiul se destramă.

Unitatea de învățare 10:

1. Istoria Greciei antice este un capitol de mare importanță pentru înțelegerea Antichității, deoarece grecii au avut contribuții deosebite în numeroase domenii ale vieții spirituale și materiale. Vechea civilizație greacă a influențat alte civilizații contemporane, și în primul rând pe cea romană. Cele două mari civilizații antice stau la baza spiritualității europene moderne.

2. Cetățile myceneniene aveau în frunte un rege, a cărui putere se baza pe armată și aristocrație. Era o aristocrație de tip militar.

3. Cauzele marii colonizări au fost de ordin demografic, economic și politic.

Unitatea de învățare 11:

1. Cauzele războaielor medice au fost, pe de o parte, dorința Imperiului persan de extindere teritorială și de a deține supremația în Marea Egee, pe de altă parte, dorința de emancipare a grecilor de sub hegemonia persană.

2. Cauzele războiului peloponesiac au fost intențiile de supremație ale Atenei și Spartei în Marea Egee și în Grecia istorică.

3. Victoria Spartei și a aliaților săi nu a reușit să stingă conflictele dintre cetățile grecești. Dimpotrivă, Sparta, fiind prea puțin pregătită să conducă lumea greacă, aceasta va intra într-o îndelungată criză, cunoscută în istoriografia sub numele de *criza secolului IV*. A fost o criză mai ales politică dar și economică, ideologică, religioasă și a moravurilor. Criza politică s-a manifestat prin nesfârșite războaie pentru hegemonie care au avut un rezultat devastator în ceea ce privește încrederea cetățenilor în valorile polisului, antrenând și criza morală și ideologică

Unitatea de învățare 12:

1. Campaniile lui Alexandru în Asia au favorizat pătrunderea culturii și limbii grecești pe acest continent.

2. Regatul Lagid (egiptul), regatul Seleucid (syria), Macedonia, Pergamul.

Unitatea de învățare 13:

1. Sintagma „Istoria Romei” a avut accepțiuni diferite de-a lungul existenței statului roman, ea evoluând odată cu creșterea teritorială a acestuia, de la istoria unei modeste cetăți din Latium la istoria unui mare imperiu, care coprindea o mare parte a lumii civilizate. Din punct de vedere geografic, până la cel de al II-lea război punic, timp de circa cinci secole, istoria romană a fost însă strâns legată de Italia.

2. Perioada regală, perioada republicană, Roma imperială.

3. Senatorii, cavalerii, cetățenii liberi fără avere (plebeii), elita orașelor, pergerinii, libertii și sclavii.

Unitatea de învățare 14:

1. **Principatul**, ca formă de stat, este o creație a lui Octavianus, care și-a dat seama că o ruptură totală cu vechiul sistem republican era inacceptabilă pentru cei mai mulți cetățeni romani. El nu a proclamat pe față monarhia, care era odioasă pentru romani, ci a imaginat un sistem politic monarhic care însă a păstrat o aparență republicană. Denumirea acestei epoci istorice provine din *principatus*, cu înțelesul de «conducere», «domnie». Conducătorul statului roman era *princeps*, vechi cuvânt latin care, în această perioadă, a căpătat o nouă accepție de «primul om în stat».

2. Sistemul politic creat de Dioclețianus este denumit *Dominat* (de la *dominatio* = stăpânire, putere absolută). Acesta era puternic influențat de monarhiile orientale, mai ales de cea persană.

Test de evaluare:

Care sunt cauzele marii colonizări grecești?

Care sunt cauzele războiului peloponesiac?

Care sunt etapele expansiunii romane?

BIBLIOGRAFIE MINIMALĂ

- Attias, J. – Chr. – Benbassa, E., *Dicționar de civilizație iudaică*, București, 1997.
- Barnea, I. – Iliescu, O., *Constantin cel Mare*, București, 1982.
- Bayet, J., *Literatura latină*, București, 1972.
- Bloch-J.Cousin, R., *Roma și destinele ei*, vol.I-II, București, 1985.
- Bolșacov-Ghimpu, A., *Cronica veche a Canaanului*, București 1980.
- Bordet, M., *Istoria Romei Antice*, București, 1998.
- Briant, P., *Alexandru cel Mare*, București, 2001.
- Cabanes, P., *Mic atlas istoric al Antichității grecești*, Iași, 2001.
- Chamoux, Fr., *Civilizația elenistică*, vol.I-II, București, 1985.
- Chamoux, Fr., *Civilizația greacă*, vol.I-II, București, 1985.
- Cizek, E. *Istoria Romei*, București, 2002
- Cizek, E., *Mentalități și instituții romane*, București, 1998.
- Daniel, C., *Civilizația Egiptului Antic*, București, 1976.
- Daniel, C., *Civilizația asyro-babiloniană*, București, 1981.
- Deshayes, J., *Civilizațiavechiului Orient*, vol.I-III, București, 1976.
- Donadoni, S., *Omul egiptean*, Iași, 2001.
- Douglas, J. D., (redactor general), *Dicționar biblic*, Oradea, 1995.
- Drîmba, O., *Istoria culturii și civilizației*, vol. I, București, 1984.
- Eliade, M., *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol.I-II, București, 1986.
- Ferdouille, J. – Cl., *Dicționar de civilizație romană*, București, 2000.
- Freedman, D. N. (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*, vol. I - VI, New York, 1992.
- Grimal, P., *Civilizația Romei antice*, București, 1980.
- *Istoria Greciei*, vo.I-III, București, 1998: vol. I, Jean-Claude Poursat, *Grecia preclasică. De la origini până la sfârșitul secolului VI*; vol. II, Edmond Lévi, *Grecia în secolul V. De la Clisthenes la Socrate*; vol.III, Pierre Carlier, *Secolul al IV grec, până la moartea lui Alexandru*, București, 1998.
- Klaus, M., *Împărați romani*, București, 2001.
- Lemaire, A., *Istoria poporului evreu*, Timișoara, 1994.
- Leveque, P., *Aventura greacă*, vol.I-II, București.
- Mașkin, N. A., *Principatul lui Augustus. Originea și conținutul său social*, București, 1954.
- Matei, H. C., *O istorie a Romei antice*, București, 1979.
- Matei, H. C., *Enciclopedia Antichității*, București, 1995.
- Moscati, S., *vechile civilizații semite*, București, 1975.
- Petre, Z., *Civilizația greacă și originile democrației*, București, 1993.
- Piatkowski, A., *O istorie a Greciei antice*, București, 1988.

- Prager, V. (coordonator), *Dicționar enciclopedic de iudaism*, București, 2001.
- Rachet, G., *Dicționar de civilizație greacă*, București, 1998.
- Rachet, G., *Dicționar de civilizație egipteană*, București, 1997
- Tudor, D., *Enciclopedia civilizației romane*, București, 1982.
- Vercoutter, J., *Egiptul Antic*, București, 2002.
- Wattel, O., *Mic atlas al Antichității romane*, Iași, 2002.